

STĀSTNIEKS KOPIENA KULTŪRTELPA

*UNESCO Latvijas Nacionālās
komisijas izdevums par stāstniecības
tradīciju saglabāšanu un attīstību*

STĀSTNIEKS KOPIENA KULTŪRTELPA

UNESCO Latvijas Nacionālās
komisijas izdevums par stāstniecības
tradīciju saglabāšanu un attīstību

STĀSTNIEKS. KOPIENA. KULTŪRTELPA.

UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas izdevums
par stāstniecības tradīciju saglabāšanu un attīstību

Izdevuma mērķis ir veicināt stāstniecības tradīciju atpazīstamību Latvijā un stiprināt to lomu nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā un kultūrtelpas bagātināšanā. Publikācijas pirmā daļa veltīta aprakstošam ieskatam stāstniecības tradīciju daudzveidībā pasaulē un attīstībā Latvijā, kā arī dažādos veiksmes stāstos, kas aizsākušies UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas tīkla „Stāstu bibliotēkas” ietvaros vai ciešā sadarbībā ar tīkla stāstniekiem. Izdevuma otrā daļa veltīta situācijas analīzei par stāstniecības lomu individuālo prasmju izkopšanā un kopienu attīstībā, tajā arī ieteikumi stāstniekiem un stāstu pasākumu rīkotājiem, kā veidot veiksmīgu sadarbību ar kopienu un stiprināt turpmāku tradīciju attīstību Latvijas kultūrtelpā.

Izdevums veidots UNESCO Līdzdalības programmas 2016.–2017. gadam atbalstītajā projektā „Sabiedrības līdzdalības veicināšana kultūras mantojuma radošā pielietojumā UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas sadarbības tīklos”.

Izdevuma sagatavošanu un publicēšanu finansiāli atbalstījusi Latvijas Republikas Kultūras ministrija.

Kultūras ministrija

Apvienoto Nāciju
Izglītības, zinātnes
un kultūras organizācija

UNESCO
Latvijas
Nacionālā komisija

Sastādītāji: Evija Maļkeviča, Māra Mellēna,
Guntis Pakalns
Redaktore: Rīta Treija
Dizains, makets: Vanda Voiciša

© UNESCO Latvijas Nacionālā komisija, 2017
Adrese: Pils laukums 4–206, Rīga, LV-1050
Tālrunis: +371 67325109
E-pasts: office@unesco.lv
Mājas lapa: www.unesco.lv

ISBN 978-9934-8553-7-5

STĀSTNIEKS KOPIENA KULTŪRTELPA

UNESCO Latvijas Nacionālās
komisijas izdevums par stāstniecības
tradīciju saglabāšanu un attīstību

Saturs

PRIEKŠVĀRDI	6
<i>Baiba Moļņika. Viss ap mums sāk dzīvot tajā brīdī, kad talkā nāk stāsts</i>	6
<i>Signe Pujāte. Labs stāstnieks ir vārda un domu skaidrības meistars</i>	7
<i>Rīta Treija. Sudrabs un zelts</i>	8
STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAULĒ UN LATVIJĀ.....	9
<i>Evija Maļkeviča.</i>	
Ieskats pasaules tradīciju un praktizētāju daudzveidībā	10
Stāstu stāstīšana un stāstniecības tradīcijas	
UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstos	11
Sena tradīcija mūsdienu vidē – starptautiskā pieredze, stāstnieku sadarbības tīkli un organizācijas pasaulē	31
<i>Māra Mellēna.</i>	
Stāstniecības tradīciju daudzveidība un kustības attīstība Latvijā	43
Ieskats stāstniecības aktualizēšanas vēsturē Latvijā	45
Stāstnieka prasmju apgūšana un nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un pārmantošanas programma „Pulkā eimu, pulkā teku” (PEPT)	47
Stāstniecības tradīciju dinamika – no atsevišķiem stāstīšanas pasākumiem līdz stāstnieku festivāliem visos Latvijas kultūrvēsturiskajos novados	56
<i>Evija Maļkeviča.</i>	
Veiksmes stāsti par stāstniekiem, stāstnieku iniciatīvām un projektiem Latvijā	62
<i>Evija Maļkeviča.</i>	
No iniciatīvas līdz kopienai – UNESCO LNK tīkls „Stāstu bibliotēkas”	76
Tīkla attīstība	78
Tīkla „Stāstu bibliotēkas” veiksmes stāsti	82
STĀSTNIECĪBA LATVIJAS KULTŪRTELPAŠĀ ŠODIEN, TĀS LOMA UN TRADĪCIJU UZTURĒTĀJU UZDEVUMI TURPMĀKAI ATTĪSTĪBAI.....	107
<i>Māra Mellēna.</i>	
Stāstnieks, tradīcija un kopiena	108
<i>Guntis Pakalns.</i>	
Stāstu daudzveidība un žanriskais iedalījums	120
<i>Guntis Pakalns.</i>	
Stāstīšanas pasākumu dokumentēšana un ierakstu arhivēšana	129
NOBEIGUMS	139
UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas tīkla „Stāstu bibliotēkas” dalībnieki no 2017. līdz 2019. gadam	140
Stāstnieku draugi un ikgadējās iniciatīvas	141
Ceļavārdi stāstniekiem un viņu atbalstītājiem	142
Storyteller. Community. Cultural space.	143

Priekšvārds

Viss ap mums sāk dzīvot tajā brīdī, kad talkā nāk stāsts

2015. gadā Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Ģenerālās Asamblejas 70. sesijā tika pieņemta rezolūcija „Mūsu pasaules pārveidošana: ilgtspējīgas attīstības programma 2030. gadam” jeb Dienaskārtība 2030. Tā nosaka 17 ilgtspējīgas attīstības mērķus, kas sasniedzami, lai pasaulē mazinātos nabadzība un citas nevienlīdzības izpausmes un pasaules attīstība būtu cilvēkam un dabai saudzīga un ilgtspējīga.

Kultūra attīstības politikā nodrošina būtisku ieguldījumu pasaules nākotnē un ir priekšnosacījums sekmīgiem globalizācijas procesiem, kas ņem vērā kultūras daudzveidību. Pirmo reizi starptautiskajā attīstības politikā kultūras nozīme tiek izcelta saistībā ar izglītību, pilsētu attīstību, pārtikas drošību, vidi, ekonomisko izaugsmi, ilgtspējīgu ražošanu un ražošanas modeļiem, kā arī ar mierpilnas un iekļaujošas sabiedrības veidošanu. Tādējādi UNESCO programmas, kuras balstās UNESCO konvencijās, kas saistītas ar kultūras un dabas mantojuma aizsargāšanu un saglabāšanu, radošo industriju attīstību, kā arī kopīgās programmas ar citām ANO aģentūrām un cieša sadarbība ar nacionālajām institūcijām būs atslēga sekmīgai Dienaskārtības 2030 īstenošanai.

Stāstniecība ir viena no spožākajām nemateriālā kultūras mantojuma izpausmēm, kam cieša saistība gan ar kopienas stiprināšanu, gan izglītību, gan tradīciju nodošanu no paaudzes paaudzē. Kā pa brīnumpasakas pupas zariem kāpjot augšup, stāstniecība Latvijā pilnveidojas un raisa arvien jaunus un krāšņus ziedus. UNESCO LNK tīkls „Stāstu bibliotēkas” attīstoties, ir atradis daudzus sekotājus, sabiedrotos un partnerus, kļuvis pazīstams ar stāstnieku festivāliem un stāstu vakariem, kas pulcina kopā lielus un mazus. Vide, ekonomika, sabiedrība – viss ap mums sāk dzīvot tajā brīdī, kad talkā nāk stāsts, kas veiksmīgi vij kopā gan prasmes, gan zināšanas, gan attieksmes un piešķir dzīvei tik ļoti svarīgo vertikālo dimensiju jeb vērtībizpratni. Novēlu, lai visiem stāstu stāstītājiem pietiktu iedvesmas, izdomas un neatlaidības savu stāsta pavedienu pievienot kopīgajam rakstam, kas vēsta par to, kā mūsu saknes, kas ir izveidojušas mūsu tagadni, dod mums spēku un pārliecību droši vērties arī nākotnē. Lai izdodas!

Baiba Moļņika,

UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas ģenerālsekretāre

Priekšvārds

Labs stāstnieks ir vārda un domu skaidrības meistars

Nav pareizu vai nepareizu domu. Svarīgi – kurš, kā un kam šo domu pavēstī. Stāstnieka ziņā ir stāstīt savu vai cita stāstu. Brīnišķīga ir atskārsmē, ka stāstāmo tēmu loks ir neierobežots.

Stāstnieku kustība, kas Latvijā attīstās jau vairāk nekā 20 gadu, ir ļoti nozīmīga līdzās pārējām saturā un formā daudzveidīgajām nemateriālā kultūras mantojuma izpausmēm. Dzīvojot straujajā, tehnoloģijām bagātajā laikmetā, runātajam vārdam aizvien ir liels spēks un nozīme. Nereti pateikts vārds mūsu lēmumus, rīcību un pārliecību ietekmē vairāk nekā jebkurš cits informācijas avots. Kamēr vien pastāv cilvēks un valoda kā saziņas forma, mutvārdu tradīcijas būs dzīvotspējīgas un nepieciešamas mūsu ikdienā.

Latvijā patlaban kopīgi esam iesaistīti unikālā un aizraujošā izziņas un darba procesā – veidojam Nacionālo nemateriālā kultūras mantojuma sarakstu. Tas vēstīs par mums pašiem nozīmīgām dzīvām kultūras vērtībām, kas mantotas no paaudzes paaudzē un, pateicoties tālāk nodotām zināšanām un prasmēm, spējušas sekmīgi integrēties 21. gadsimta cilvēka dinamiskajā dzīvesveidā.

Stāstniekiem un stāstniecībai ir ilgtspējas potenciāls kopējā Latvijas kultūras ainavā. Tāpēc stāstnieku kustības attīstībā nozīmīgajam notikumam – Latvijas Stāstnieku asociācijas izveidošanai – ir būtiska loma kustības attīstībā, savā ikdienas darbā strādājot ar dažādām sabiedrības grupām, organizācijām, kā arī valsts un pašvaldību institūcijām, īstenojot pasākumus, kas sekmē stāstnieku un stāstniecības kā vērtības nostiprināšanu un atpazīstamību plašākā sabiedrībā.

Par ticamiem un neticamiem stāstiem skaidrā un skanīgā valodā no dažādu paaudžu stāstniekiem!

Signe Pujāte,
Latvijas Nacionālā kultūras centra direktore

Priekšvārds

Sudrabs un zelts

Tautas gudrība vēsti: „Runāšana – sudrabs, klusēšana – zelts.” Bet arī īstā brīdī pateikts vārds, trāpīgs joks vai aizraujošs stāsts var būt zelta vērtē.

Tradicionālajā kultūrā un arī mūsdienās neorganizētā formā stāstīšanas situācijas veidojās mazās kopienās – starp diviem cilvēkiem, bērnam klausoties brīnumu pasakas stāstījumā; saimes istabā, mājas ļaudīm vakarējot pie skala uguns un klausoties leģendās, nostāstos; draugu lokā, apspriežot dēkas un jaunumus utt. Labs pasaku stāstītājs bija zināms saviem ļaudīm, bet diezin vai kaimiņu novados. Stāstniecības kustība Latvijā, īstenojot dažādas radošas ieceres, no vienas puses, pati ir kopienu veidotāja, no otras puses, tā cenšas līdzsvarot skatuviskā un tradicionālā, nosacīti stihiskā stāstīšanas veida pretrunīgumu.

Vārdu *stāstnieks* nerodam Kārļa Milenbaha un Jāņa Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcas” pamata sējumos, taču vārdnīcas papildinājumos¹ iekļauts arī stāstnieks, kas nozīmē ‘kāds, kurš raksta stāstus, vai daudz stāsta’. *Stāstnieks* kā rakstnieka – prozas autora apzīmējums sastopams 20. gadsimta valodas lietojumā, un 21. gadsimta – lielā mērā pateicoties stāstniecības kustības rosībai un pastāvīgam vārda daudzīnājumam visos novados – pārsvaru guvusi publiskā stāstu runātāja nozīme. Starpkaru periodā *stāstnieku vakari* bija Latvijas Preses biedrības sarīkojumi, kuros rakstnieki tikās ar lasītājiem, lasīja tiem priekšā savus daiļdarbus. Mūsu dienās vai ikvienam ir skaidrs, ka *stāstnieku vakars* – tā ir iespēja klausīties atzītos runātājos, viņu aizraujošajos stāstos, pasakās. Nevar nepamanīt, ka apzīmējums *labs stāstnieks* kļuvis par modes apzīmējumu, iesakot vai uzslavējot runātīgu cilvēku, un gluži vai aksiomātiska ir prasība pēc personiska un iedvesmojoša *stāsta* – no valsts tēla veidošanas stratēģijas un sarunu festivāliem līdz ikdienas preču mārketingam.

LU LFMI Latviešu folkloras krātuvē dedzīgs stāstniecības veicinātājs un popularizētājs ir pasaku un stāstu pētnieks Guntis Pakalns. Ilggadēji konkursu „Anekdošu virpulis” un „Teci, teci, valodiņa” vērtētāji ir arī folkloras pētnieki Baiba Krogzeme-Mosgorda un Aldis Pūtelis, tāpat žūrijā ir piedalījusies Beatrise Reidzāne. Latviešu folkloras krātuve līdz ar tās digitālo arhīvu *garamantas.lv* ir ne vien avots stāstnieku repertuāra papildināšanai, bet arī tikšanās vieta stāstu stāstītājiem un klausītājiem – Gunta Pakalna entuziasms, organizējot dažādus pasākumus, un viņa paša virtuozitāte, stāstot anekdotes, pasakas, spoku stāstus un nostāstus, ik pa laikam krātuvē pulcē lielus un mazus. Ņemot vērā, ka stāstniecības kustības vēsture Latvijā nu ir jau pietiekami gara un tās darbība daudzveidīga, tāpat krietns ir iesaistīto ļaužu – visu paaudžu – skaits, kultūras pētniekiem nu paveras plašas iespējas stāstniecības fenomenu zinātniskai izpētei.

Vēlu stāstīt un dzirdēt zelta vērtus stāstus!

Rita Treija,

Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta
Latviešu folkloras krātuves vadītāja, vadošā pētniece

¹ Endzelīns J., Hauzenberga E. *Papildinājumi un labojumi K. Milenbaha Latviešu valodas vārdnīcai*. Rīga: Grāmatu apgāds, 1946. 2. sēj. 573. lpp.

Stāstniecības kustība un tradīcijas pasaulē un Latvijā

**ieskats pasaules
tradīciju un
praktizētāju
daudzveidībā**

Stāstu stāstīšana un stāstniecības tradīcijas UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstos

„Pavelkot krāsainu valdziņu, var sākt tīt kamolu un tikt pie siltas jakas. Ja vien mēs katrs mācētu saskatīt krāsainos valdziņus un adīt... tad nevienam uz pasaules nebūtu auksti.”

Tradīciju saglabāšana arvien biežāk tiek izvirzīta par vienu no nozīmīgākajām kultūras politikas prioritātēm pasaulē. Tradīciju loma kopienā dzīvē un kultūras identitātes veidošanā ir starptautiski apzināta, atzīta par sabiedrības attīstībai un pašapziņai nozīmīgu un saglabājamu vērtību.

UNESCO, kas ir specializēta ANO aģentūra izglītības, zinātnes, kultūras, komunikācijas un informācijas jomā¹, īsteno kultūras mantojuma programmas, lai sekmētu cilvēces mantojuma, pasaules atmiņas un vērtību aizstāvību. Nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas programmā tiek veikts nozīmīgs darbs, lai saglabātu ikvienas tautas, līdz ar to arī visas pasaules nemateriālo kultūras mantojumu. Par tradicionālās kultūras un folkloras nozīmību, intelektuālo īpašumu un cilvēku kā vērtību nesēju sabiedrībā un UNESCO ekspertu aprindās aktīvi diskutēts jau kopš pagājušā gadsimta 80. gadu beigām.² 2003. gadā tika pieņemta UNESCO Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu.³ Šobrīd Konvencijai ir pievienojušās 175 dalībvalstis⁴, paužot savu atbalstu, atbildību par vērtībām un vēlmi iesaistīties vienotas pasaules nemateriālā kultūras mantojuma sistemātiskā saglabāšanā. Latvijas Konvencijai pievienojās 2006. gada 20. aprīlī.⁵

Lai veicinātu daudzveidīgo tradīciju atpazīstamību pasaulē, UNESCO ir izveidojusi nemateriālā kultūras mantojuma sarakstus, sniedzot informāciju par unikālām vērtībām, kas vēl aizvien tiek praktizētas pasaulē. Šo sarakstu uzdevums ir veicināt sabiedrības informētību par nemateriālā

¹ UNESCO. UNESCO Latvijas Nacionāla komisija. <http://unesco.lv/lv/unesco/unesco-1/>.

² Jau 1985. gadā UNESCO 23. Ģenerālajā konferencē (<http://unesdoc.unesco.org/images/0006/000684/068427E.pdf>) tika uzsvērtā nepieciešamība pēc vispārīga starptautiska instrumenta, kas veicinātu folkloras kā intelektuālā īpašuma aizsardzību, savukārt 1989. gadā tika pieņemtas Rekomendācijas par tradicionālās kultūras un folkloras saglabāšanu (http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13141&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html).

³ UNESCO Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, 2003: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1533>.

⁴ The 2003 Convention reaches 175 State Parties! [2003. gada konvencija sasniedz 175 valstis!]. UNESCO. <https://ich.unesco.org/en/news/the-2003-convention-reaches-175-state-parties-00255>.

⁵ Starptautiskā sadarbība. Latvijas Nacionālais kultūras centrs. <http://www.lnkc.gov.lv/par/starptautiska-sadarbiba/>.

kultūras mantojuma daudzveidību.¹ Šobrīd pastāv trīs veidu saraksti: UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts, UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma, kam nepieciešama neatliekama saglabāšana, saraksts un Nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas labās prakses saraksts. Lēmumu par iekļaušanu kādā no starptautiskajiem sarakstiem pieņem UNESCO Starpvaldību komiteja nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanai, kas ir viena no UNESCO Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu pārvaldības institūcijām.² Tajā pēc rotācijas principa ir 24 valstis, kuru eksperti izvērtē sarakstiem pieteiktās nominācijas.

Informācija par UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstos iekļautajām vērtībām veidota, pamatojoties uz katras valsts sniegto aprakstu un sagatavoto nominācijas failu³, kas iesniegts izvērtēšanai kādā no UNESCO nemateriālā kultūras mantojuma sarakstiem. Nomināciju faili ik valstī visbiežāk tiek gatavoti, valsts institūcijām sadarbojoties ar tradīciju meistariem, autoritātēm un vietējo kopienu. Valsts, izvirzot kādu tradīciju iekļaušanai sarakstā, vienlaikus pauž savu gatavību un atbildību attiecīgās tradīcijas mērķtiecīgai saglabāšanai.

Visām sarakstos iekļautajām vērtībām ir izstrādāts saglabāšanas pasākumu plāns. Visbiežāk minētā rīcība tradīcijas saglabāšanai ir iekļaušana neformālās izglītības aktivitātēs, mācību programmās vai atsevišķu skolu veidošana, aktualizēšana pētniecībā, atbalsta finansējuma piesaiste un dažādu radošo darba grupu vai programmu izveide, kas nodrošina meistarību un jaunās paaudzes tikšanos un tradīciju pārmantošanu.

Veiksmīgu aktivitāšu un programmu kopumu, kas sekmē kādas tradīcijas saglabāšanu un var kļūt par paraugu citām valstīm, var iesniegt Nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas labās prakses sarakstam. Savukārt tradīcija, kas ir apdraudēta un kurai ir nepieciešami steidzami pasākumi, lai to saglabātu, var pieteikt UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma, kam nepieciešama neatliekama saglabāšana, sarakstam. Visplašākais saraksts, kas ļauj iepazīt pasaules daudzveidīgās nemateriālā kultūras mantojuma izpausmes, ir UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts, kurā šobrīd iekļautas 365 vērtības no 108 valstīm.⁴ Latvija UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstos ir pārstāvēta ar divām vērtībām – Baltijas valstu Dziesmu un deju svētku tradīciju, kas iekļauta UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvajā sarakstā, un Suitu kultūrtelpu, kas ir UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma, kam nepieciešama neatliekama saglabāšana, sarakstā.

¹ Papildinās UNESCO Reprezentatīvo cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma sarakstu. UNESCO Latvijas Nacionālā komisija. <http://www.unesco.lv/kultura/papildinas-unesco-representativo-cilveces-nemateriala-kulturas-mantojuma-sarakstu/>.

² <http://www.unesco.lv/kultura/unesco-starpvaldibu-komiteja-nemateriala-kulturas-mantojuma-saglabasanai-lemj-par-etikas-principiem--1/>.

³ Nominācijas fails šajā gadījumā ir anketai līdzīga forma, kuru veido tradīciju aprakstošie jautājumi, ko valsts iesniedz izvērtēšanai ar mērķi iekļaut tradīciju UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā: <https://ich.unesco.org/en/forms>.

⁴ UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/00011?type=0002#tabs>.

UNESCO Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, kā arī 2016. gada nogalē Latvijā pieņemtā Nemateriālā kultūras mantojuma likuma¹ kontekstā stāstniecības tradīcija ir spēcīga mutvārdu izpausmes forma. Tā uztur un saglabā valodu, un ir unikāls elements, kas nodrošina tradicionālo amatniecības prasmju, zināšanu un paražu, rituālu un svētku aktīvu uzturēšanu un pārmantošanu kā šaurākā kopienā, tā arī plašākā sabiedrībā.

Stāstus un stāstniecību UNESCO izceļ gan kā nemateriālā kultūras mantojuma izpausmi un stāstu kā vērtību, gan kā nozīmīgu sociālu prasmi un metodi, kas palīdz stiprināt paaudžu dialogu, nodot zināšanas un prasmes nākamajām paaudzēm, sekmē izpratni un cieņu pret citām kultūrām un veicina dažādu mantojuma veidu sinerģiju, piešķirot pievienoto vērtību caur emocionālu naratīvu.

Meklējot stāstniecības tradīciju pavedienus² UNESCO nemateriālā kultūras mantojuma sarakstos³, atrodam 15 vērtības, un pirmais ieraksts veikts jau 2001. gadā, kad organizācija vēl ir tikai ceļā uz Konvencijas pieņemšanu. Savukārt jaunākais ieraksts veikts 2016. gadā, kas liecina par aizvien jaunu ar stāstniecības tradīcijām saistītu izpausmju apzināšanu un novērtēšanu. Turpmāk aprakstītās vērtības ir tieši vai pastarpināti saistītas ar stāstniecību, kas uzskatāmi parāda šīs mutvārdu tradīcijas plašo pielietojuma un integritātes amplitūdu.

¹ Nemateriālā kultūras mantojuma likums: <https://likumi.lv/doc.php?id=285526>.

² UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstu un labo prakšu meklētājā tika ierakstīts vārds *storytelling* un *storyteller*.

³ UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstu un labo prakšu meklētājs: <https://ich.unesco.org/en/lists?text=storytelling&inscription=0&country=0&multinational=3&type=0&domain=0#tabs>.

©Ahmed Ben Ismail, with the permission of UNESCO

Džemā el Fnā laukuma kultūrtelpa

(*Cultural space of Jemaa el-Fna Square*)¹, Maroka, 2008 (2001)

Džemā el Fnā laukums atrodas vienā no senākajām Marokas pilsētām, Marrākešā, kas dibināta 11. gadsimtā, un laika gaitā kļuvis par pilsētas simbolu. Laukumu ieskauj rosīga pilsētas vide (veikali, restorāni un sabiedriskas ēkas), un šī vieta ir kļuvusi arī par kultūru un tradīciju krustcelēm un tikšanās vietu cilvēkiem no tuvākām un tālākām vietām. Visu diennakti laukumā tiek piedāvāti dažādi pakalpojumi, piemēram, zobārstniecība, tradicionālā medicīna, zilēšana, sprediķu sludināšana, hennas tetovējumi, ūdens piegāde, ēdināšana un citi. Līdztekus ikviens var baudīt stāstnieku, dzejnieku, čusku dīdītāju, berberu mūziķu, gnavu dejotāju un sintira² spēlētāju priekšnesumus. Urbanizācija, it īpaši nekustamā īpašuma spekulācijas, ceļu infrastruktūras attīstība un masu tūrisms ir nopietns drauds šai unikālajai kultūrtelpai, kas Džemā el Fnā laukumā ir aktīvi praktizēta un aizsargāta kā Marokas mākslinieciskais mantojums jau kopš 1922. gada. Stāstu stāstīšanas māksla šajā gadījumā ir pietuvināta profesijai un unikālai prasmei, kas balstīta gadsimtiem izkoptās berberu³ mutvārdu tradīcijās. Stāsti ir senču zināšanas, kas ietver senas nomadu kultūras gudrības, kuras mūsdienų pilsētas kultūrtelpā rodamas aktīvā lietojumā. Cieņa pret stāstnieku kā nozīmīgas informācijas sniedzēju, ir būtiska tradīcijas daļa.

¹ Džemā el Fnā laukuma kultūrtelpa, UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/cultural-space-of-jemaa-el-fna-square-00014>; video: <https://www.youtube.com/watch?v=vxlAvg3UdOI&feature=youtu.be>.

² Sintirs ir sens mūzikas instruments. Sintira izpildījums duetā: <https://www.youtube.com/watch?v=i3bhnZgyQc>.

³ Berberi ir Ziemeļāfrikas tautu grupa, kas apdzīvoja šo kontinenta teritoriju pirms arābiem. *Enciclopædia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Berber>.

© Information and Documentation Center of Folk Culture/Ministry of Culture and Tourism of Turkey, with the permission of UNESCO second picture is not the photo but the image of the film

Medahu māksla, publiskie stāstnieki

(*Arts of the Meddah, public storytellers*), Turcija, 2008 (2003)

Medahliks ir turku teātra forma, kurā darbojas tikai viens stāstnieks – medahs. Šāda stāstīšana tika praktizēta visā Turcijā un turku valodā² runājošās valstīs. Gadsimtu gaitā Āzijas, Kaukāza un Tuvo Austrumu iedzīvotāju mijiedarbe šajā plašajā ģeogrāfiskajā apgabalā veicinājusi līdzīgu stāstījumu žanru izplatīšanos. Vēsturiski no medahiem sagaidīja, ka tie apgaismo, izglīto un izklaidē. Stāstnieks tālāk nodeva vērtības un zināšanas, ierasts, neizglītojamai sabiedrības daļai, sniedzot priekšnesumus karavānu naktsmītnēs, tirgos, kafijas namos, mošejās un baznīcās. Medahi izvēlas dziesmas un joku stāstus no tautas romancēm, leģendām un eposiem, pielāgojot savu repertuāru vietai un auditorijai. Izpildījuma kvalitāte ir atkarīga no stāstītāja un skatītāju kopīgi radītās atmosfēras, kā arī medaha spējas integrēt imitācijas, jokus un improvizāciju, kas bieži vien attiecas uz mūsdienu notikumiem. Medahu māksla Turcijā ir ļoti augsti novērtēta, tomēr žanrs ir zaudējis daudzas sākotnējās izglītības un sociālās funkcijas, ko ietekmējusi plašsaziņas līdzekļu attīstība, it īpaši televīzijas parādīšanās kafejnīcās. Mūsdienās ikvienam ir iespēja skoloties – izglītoties profesionālā iestādē, savukārt senajā tradīcijā stāstnieks pildīja neformāla skolotāja lomu, bija vienīgais avots, no kura neizglītotā sabiedrības daļa varēja iegūt ārpus ģimenes esošas zināšanas un izglītojošu informāciju. Izpildītājam jābūt elastīgam, zinīgam un empātiskam, lai saglabātu šarmu un noturētu auditorijas uzmanību un līdz ar to medaha statusu.

¹ Medahu māksla, publiskie stāstnieki, UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/arts-of-the-meddah-public-storytellers-00037>.

² Turku valoda. *Lingvopēdija*. <http://lingvo.info/lv/lingvopedia/turkish>.

© Ministry of Culture and Information of Kyrgyz Republic,
with the permission of UNESCO

Kirgīzu eposu teicēju akīnu māksla

(*Art of Akyns, Kyrgyz epic tellers*)¹, Kirgīzstāna, 2008 (2003)

Kirgīzu eposu teicēju akīnu māksla apvieno dziedāšanu, improvizāciju un muzikālo kompozīciju. Eposi, kas cauri gadsimtiem izdzīvojuši un pārmantoti mutvārdu formā, tiek izpildīti reliģiskos un privātos svētkos, sezonas ceremonijās un nacionālajās svētku dienās. Kirgīzu eposu vērtība slēpjas tā dramatiskajos sižetos un filozofiskajos pamatos. Izcilais kirgīzu eposs ir 1000 gadus sena varoņa „Manasa un viņa pēcteču gaitu triloģija,”² kas ievērojama ne vien tās apjoma (16 reižu garāka par Homēra „Illiādu” un „Odiseju”), bet arī tā bagātīgā satura dēļ. Kirgīzi ir saglabājuši arī vairāk nekā 40 īsākus eposus. „Manass” ir solo vēstījums, savukārt šie īsākie darbi parasti tiek izpildīti mūzikas instrumenta komuzā³ pavadījumā. Katram eposam ir atšķirīga tēma, melodija un stāstījuma stils. Tajos ietverta mutvārdu enciklopēdija, informācija par tautas kultūru un vērtībām. Akīns reiz bijis ļoti cienījams cīnītājs, kurš ceļojis no reģiona uz reģionu un bieži piedalījies stāstu konkursos. Akīni bija novērtēti, pateicoties viņu stāstīšanas prasmēm, izteiksmīgajiem žestiem, intonācijai un dzīvīgajai mīmikai, kas tik ļoti nepieciešama eposa emocionālajam saturam. Eposi ir ļoti nozīmīgi kirgīzu kultūrā, identitātes veidošanā un aizvien tiek izmantoti jaunradē. Lai gan mūsdienās ir mazāk praktiķu, akīnu meistari turpina apmācīt jaunus mācekļus. Eposu pārzināšana ietver atbildību par satura precīzu atcerēšanos, lai to tālāk nodotu nākamajām paaudzēm. Tikai regulārs izpildījums var nodrošināt nepieciešamo praksi akīnu mākslas uzturēšanai lietpratīgā līmenī, taču izpildījumam nepieciešami arī klausītāji. Tradīcijas saglabāšana ir atkarīga no jaunās paaudzes ieinteresētības.

¹ Kirgīzu eposu teicēju akīnu māksla, UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/art-of-akyns-kyrgyz-epic-tellers-00065>; video: <https://www.youtube.com/watch?v=jiYQ6VQ6bc>.

² 2009. gadā Ķīnas UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvajā sarakstā tika iekļauta „Manasa” tradīcija, kas aptver daudz plašāku reģionu un astoņas šī eposa daļas. Pieteikumu sagatavoja Ķīna. – Manas. UNESCO. <https://ich.unesco.org/en/RL/manas-00209>.

³ Kirgīzu trīs stīgu instruments: <http://www.kyrgyzmusic.com/kyrgyzInstruments.html>.

© Korea Cultural Heritage Foundation, with the permission of UNESCO

Pansori

(*Pansori epic chant*)¹, Korejas Republika, 2008 (2003)

Pansori ir muzikāls stāstījuma žanrs, ko izpilda vokālists un bundzinieks. Tradīcija, ko raksturo izteiksmīga dziedāšana, stilizēta runa, stāstījumu un žestu repertuārs, aptver gan elites, gan tautas kultūru. IZRĀDES LAIKĀ, kas ilgst līdz pat astoņām stundām, dziedātājs vai dziedātāja kopā ar viencilindra bungu spēlmani improvizē tekstus, kuros apvieno lauku ļaužu un erudītu izglīto iedzīvotāju izpausmes. Termins *pansori* ir atvasināts no korejiešu vārda *pan*, kas nozīmē ‘vieta, kur pulcējas daudzi cilvēki’, un *sori*, kas nozīmē ‘dziesma’. *Pansori* radies Dienvidrietumkorejā 17. gadsimtā, iespējams, kā jauns šamaņu izpausmes veids stāstījuma dziesmām. Līdz pat 19. gadsimta beigām pansori saglabājies mutvārdu tradīcijā, iegūstot sarežģītāku literāro saturu un ievērojamu popularitāti pilsētu izsmalcinātajā sabiedrībā. Pansori sastāv no pieciem galvenajiem tekstiem. Dziedātājiem ir ilgstoša un stingra apmācība, lai apgūtu plaša spektra atšķirīgus balsu tembrus un iegaumētu sarežģītu repertuāru. Daudzi virtuozu ir izstrādājuši individuālus stilu un ir slaveni ar savu īpašo izpildījuma veidu. Lai arī pansori joprojām ir viens no izcilākajiem žanriem tradicionālajā skatuves mākslā, tas ir daudz zaudējis no sākotnējā spontanitātes rakstura. Dziedātāji aizvien spēj veiksmīgi improvizēt, taču mūsdienu auditorija ne tik viegli spēj uztvert tradicionālā pansori improvizēto radošumu un valodu. Izpildītājs ar laiku pielāgojas auditorijas spējai uztvert saturu. Radošums, improvizācijas māksla, atbildīga atkāpšanās un atkal atgriešanās pie pamata sižeta, vienlaikus saglabājot kontaktu ar auditoriju, raksturo izpildītāja meistarību un spēju elastīgi domāt izpildījuma laikā.

¹ Pansori, UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/pansori-epic-chant-00070>; video: <https://www.youtube.com/watch?v=yFGT-mN6ngw>.

Vajangas leļļu teātris

(*Wayang puppet theatre*)¹, Indonēzija, 2008 (2003)

Senā stāstījuma forma, kas slavēta ar īpaši izstrādātām lellēm un mūzikas stilu, ir radusies Javas salā, Indonēzijā. Desmit gadsimtu garumā tā ir veidojusies un uzplaukusi gan Javas un Bali salas karaliskajos krastos un lauku teritorijās, gan citās salās (Lombokas, Maduras, Sumatras un Borneo salā), kur ir attīstījušies dažādi vietējie izpildījuma stili un muzikālie pavadījumi. Rokām gatavotās lelles atšķiras pēc izmēra, formas un stila. Dominē divi galvenie leļļu veidi: trīsdimensiju koka lelles (*wayang klitik* vai *golèk*) un plakanās ādas ēnu lelles (*teeang kulit*), kas tiek projicētas uz ekrāna, izgaismojot no aizmugures. Abiem leļļu modeļiem ir personalizēti kostīmi, sejas un ķermeņa daļas. Leļļu meistars (*dalang*) vertikāli rīkojas ar grozāmajām rokām, izmantojot tievus spieķišus, kas piestiprināti pie lellēm. Kādreiz lelles tika uzskatītas par izglītotiem ekspertiem, kas caur savu mākslu tālāk nodeva morālās un estētiskās vērtības. Vajangas stāsti aizņēmušies tēlus no vietējo iedzīvotāju mītiem, Indijas eposiem un persiešu pasaku varoņiem. Repertuārs un izpildījuma tehnikas leļļu meistaru, mūziķu un leļļu izgatavotāju ģimenēs pārmantotas mutvārdos. No leļļu meistariem tiek sagaidīts, ka tie iegaumēs plašu stāstu repertuāru, atstāstīs seno stāstījumu fragmentus un dziesmas asprātīgā un radošā manierē. Vajangas leļļu teātrim joprojām ir liela popularitāte. Tomēr, lai veiksmīgi konkurētu ar mūsdienu laika kavēkļiem, piemēram, video, televīziju vai karaoke, izpildītāji stāstu līnijas mēdz pastiprināt ar joku ainām un nomainīt mūzikas pavadījumu ar populārām melodijām, diemžēl tādējādi tiek zaudēti daži raksturīgie elementi. Tradīcija attīstās līdz ar laikmeta tendencēm, saglabājot galvenās tradicionālās līnijas, bet vienlaikus apmierinot mūsdienīga skatītāja pieprasījumu. Izpildījumā saglabāta stāsta forma, taču klausītāja uzmanība ir vērsta galvenokārt uz vizuālo aspektu – darbībām ar leļļu ēnām. No izpildītāja, kurš cenšas noturēt skatītāja interesi, tas prasa lielu koncentrēšanos, precizitāti, spēju strādāt komandā, kā arī prasmīgi reaģēt, pašam neredzot skatītāju.

¹ Vajangas leļļu teātris, UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/wayang-puppet-theatre-00063>.

„Rāmājanas” tradicionālais izpildījums „Rāmlilā”

(*Ramlila, the traditional performance of the Ramayana*)¹, Indija, 2008 (2005)

„Rāmlilā” ir tradicionālais „Rāmājanas” eposa izpildījums, kuru veido vairākas ainas ar dziesmām, stāstījumu un dialogiem. „Rāmājana” ir senindiešu otrais eposs, kas rakstīts sanskritā un sastāv no septiņām grāmatām. Tradicionālais izpildījums ir izplatīts visā Indijas ziemeļu daļā Dasaras festivāla laikā, kas katru gadu noris rudenī – atbilstoši rituālajam kalendāram. „Rāmājanas” izpildīšana ir balstīta rāmačaritmanā, kas ir viena no populārākajām stāstniecības formām valsts ziemeļos. Izpildījuma laikā skatītāji tik aicināti dziedāt un piedalīties stāstījumā. „Rāmlilā” apvieno iedzīvotājus – neatkarīgi no kastas, reliģijas vai vecuma. Ciema ļaudis izpildījumā iesaistās spontāni, spēlējot lomas vai piedaloties dažādās saistītās aktivitātēs, piemēram, masku un kostīmu izgatavošanā, grimešanā, portretu un gaismu veidošanā. Tāpat kā daudzām citām mutvārdu tradīcijām, arī šīs tradīcijas popularitāte ir mazinājusies moderno izklaižu iespaidā, kas ieņem aizvien lielāku vietu vietējo iedzīvotāju ikdienā. Sevišķa šīs tradīcijas vērtība ir pašu spēkiem radītais notikums, kas pieprasa kopienas līdzdalību un iesaistīšanos. Ar interesi un vēlmi piedalīties tieši vai netieši tiek nodrošināta tradīcijas un kopienas mijiedarbību un tradīcijas pārmantošana.

¹ „Rāmājanas” tradicionālais izpildījums „Rāmlilā”, UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/ramlila-the-traditional-performance-of-the-ramayana-00110>.

© A.Baghirzade/Azerbaijan Ministry of Culture & Tourism,
2008, with the permission of UNESCO

Azerbaidžāņu ašiga māksla

(*Art of Azerbaijani Ashiq*)¹. Azerbaidžāna, 2009

Azerbaidžāņu ašiga mākslas tradicionālais izpildījums apvieno dzeju, stāstu, deju, vokālo un instrumentālo mūziku. Klasiskais repertuārs, kas tiek izpildīts stīgu mūzikas instrumenta saza pavadījumā, ietver 200 dziesmu, 150 literāru un muzikālu kompozīcijas, kas pazīstamas kā *dastans*, gandrīz 2000 poēmu dažādās tradicionālajās dzejas formās un daudzus stāstus. Reģionālās variācijas pieļauj arī citus mūzikas instrumentus, taču tos apvieno kopīgā valsts valoda un ašiga mākslas vēsture. Ašigs ir sastopams kāzās, draudzīgās pasēdēšanās un svētku pasākumos visā Kaukāzā, kā arī parādās uz koncertu skatuvēm, radio, televīzijā, tādā veidā tuvinot tradicionālo izpildījumu mūsdienu sabiedrībai. Ašiga mākslā veidojušās dažādas reģionālās mūzikas tradīcijas², ko var redzēt izpildījumā – instrumentālā pavadījuma veidos, repertuāra izvēlē un izraudzītajās ķermeņa kustībās. Muzikālais un poētiskais ašiga mākslas mantojums ir oriģināls kultūras fenomens, kas apliecina bezgalīgu cilvēka radošuma potenciālu un atspoguļo bagātīgas improvizācijas spējas. Izpildītājs, labi pārzinot repertuāru, var variēt ar dažādajiem izpausmes žanriem, padarot priekšnesumu krāšņu un daudzveidīgu. Plašais repertuārs sniedz nozīmīgu pamatu improvizācijas spējai, kas ļauj attiecīgo elementu izspēlēt vispiemērotākajā situācijā un notikumā.

¹ Azerbaidžāņu ašiga māksla, UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/art-of-azerbaijani-ashiq-00253>.

² Neraugoties uz atšķirībām, visas Azerbaidžānas ašiga skolas veido vienotu mākslas tradīciju, ko apvieno kopēja nacionālā valoda, poētika un muzikālais repertuārs un sazs, kas ir pastāvīgs ašiga elements. Dažās reģionālajās vidēs sazu var aizstāt ar citu instrumentu.

© Information and Documentation Center of Folk Culture/Ministry of Culture and Tourism of Turkey, with the permission of UNESCO

Āšiku (menestrelu) tradīcija

(*Âşıklık (minstrelsy) tradition*)¹, Turcija, 2009

Turcijas āšiku (menestrelu) tradīciju parasti izpilda kāzu dzejnieks – dziedātājs āšiks (āšiks), kas, tērpies tradicionālajā apģērbā un, uzsitot pa stīgām, spēlē stīgu mūzikas instrumentu sazu. Āšiks parasti savu izpildījumu veic kāzās, kafijas namos un dažādos svētkos. Dzejoļi, kas izpildījumā izplatīti visbiežāk, ir par mīlestību un rakstīti sillabiskajā pantmerā. Āšiku improvizācijas izrādes var ietvert arī mīklas, tautas pasakas, vārdiskas asprātības un radošuma duelus. Priekšnesums var ietvert arī cita veida izpildījumu, piemēram, dzejas deklamēšanu īpašā stilā, starp lūpām liekot adatu², tādā veidā āšiks izvairās no skaņām [b], [p], [v], [m] un [f]. Āšiku tradīcija ir saglabājusies dažādās pilsētās un kopienu teritorijās visā Turcijā. Tā ir māksla, kas veidojusies, izpildot dzeju caur improvizāciju. Tradīcija mutvārdu formā tiek nodota no meistara māceklim – no paaudzes paaudzē. Tradīcijai ir sava sociālā puse, jo daži dzejoļu un stāstu motīvi, ko izpilda āšiks, atspoguļo sabiedrības problēmas, un āšiki tiek uztverti kā apgaismotāji un viedokļu līderi.³ Teicējs savu vēstījumu klausītājiem nodod caur atraktīvu un izglītojošu stāstu vai dzeju, ko paspilgtina ar instrumenta palīdzību. Izpildījums parasti ir individuāls, taču brīdī, kad pievienojas vēl kāds, sākas neliela spēkošanās prasmē, izveicībā un asprātībā, kas sekmē priekšnesuma kvalitātes uzturēšanu un repertuāra daudzveidību.

¹ Āšiku (menestrelu) tradīcija, UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/asklk-minstrelsy-tradition-00179>

² Āšika dziedāšana ar adatu starp lūpām (4:19): <https://www.youtube.com/watch?v=OBxHqjCq-l&feature=youtu.be>.

³ Āšiku (menestrelu) tradīcijas nominācijas fails: <https://ich.unesco.org/doc/src/01511-EN.doc>.

© IEL of CASS, with the permission of UNESCO

Gesara eposa tradīcija

(*Gesar epic tradition*)¹, Ķīna, 2009

Gesara eposa pamatā ir Ķīnas rietumu un ziemeļu tibetiešu, mongoļu un tū kopienai kopīgais stāsts par seno varoni – ķēniņu Gesaru, kurš tiek nosūtīts uz debesīm, lai uzvarētu nezvērus, gāztu spēcīgos un palīdzētu vājajiem, vienlaicīgi apvienojot dažādas ciltis. Eposs radies aptuveni pirms 1000 gadiem Tibetas nomadu ciltīs un līdz mūsdienām ir nodots mutvārdu formā. Tas izplatījies vairākos reģionos, un izpildītājus izšķir pēc veida, kā tie iemācījušies un kā izpilda eposu. Dziedātāji un stāstnieki, kas uztur Gesara eposa tradīciju, izpilda plašas stāstījuma epizodes (sauktas par „pērlītēm uz virknes”), mijot prozas un dzejas fragmentus atbilstoši izpildījuma reģionālajām īpatnībām. Tibetas meistari izpildījumā izmanto bronzas spoguļus un grimases, skaņu efektus un žestus, savukārt mongoļu izpildītāji spēlē tradicionālo vijoli² un improvizēti iepludina melodiskus dziedājumus ar muzikālu stāstījumu. Gesara eposa dziedājumu parasti veido un izpilda īpaši dziedātāji un stāstnieki, kas izmanto vienotu poētisko valodu visos mutvārdu žanros. Eposa tradīcija ir absorbējusi arī citus folkloras žanrus, piemēram, mītus, leģendas, stāstus, balādes, sakāmvārdus un citus. Tā dzīvais izpildījums ir ciešā sasaistē ar tradicionālajiem rituāliem un svētkiem, kuros eposs ir līdzeklis saziņai ar varoni, dieviem, senčiem un sabiedrības locekļiem. Tas kalpo arī izklaidei lauku kopienās. Tradīcija ir klātesoša teju visās cilvēka dzīves svarīgākajās norisēs, padarot to par neatņemamu sastāvdaļu kopienu dzīvesziņai, kultūrtelpai un identitātei, kas veidojusies vairāku gadsimtu garumā. Eposa teicēji šajā gadījumā ir kā viedie vecājie, kuros ieklausās un kurus ciena, jo līdz ar eposa tradīciju, tie palīdz uzturēt arī kopienas garīgo un mītisko kultūrtelpu.

¹ Gesara eposa tradīcija, UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/gesar-epic-tradition-00204>; nominācijas fails: <https://ich.unesco.org/doc/download.php?versionID=28319>; video: <https://www.youtube.com/watch?v=Kv8lxLw3Nw&feature=youtu.be>.

² Tradicionālais mongoļu divstīgu instruments „zirga galvas vijole” jeb *morin khuur*: <http://morin-huur.com/about-the-instrument>.

© The Research Institute of Ethnical Art
in Tibet Autonomous Region of P.R of China, with the permission of UNESCO

Tibetiešu opera

*(Tibetan opera)*¹, Ķīna, 2009

Tibetiešu opera² ir aptveroša mākslas izpausme, kas apvieno tautas dziesmas, deju, stāstu stāstīšanu, dziedāšanu, akrobātiku un reliģisko mūziku un deju. Stāstnieki, kas piedalās priekšnesumā, nēsā tradicionālas maskas dažādās formās un krāsās, kas kontrastē ar parasto grimu. Operas pamatā ir astoņi klasisko drāmu sižeti, kas balstīti budistu stāstos un ir ar reliģisku raksturu. Parasti tos stāsta viens runātājs, kuru atbalsta dziedātāju, dejotāju un akrobātu grupas. Sakņojušies budistu mācībā, tibetiešu operas stāsti ir par labā uzvaru un ļaunā sodīšanu, tādējādi nodrošinot arī sabiedrības izglītošanas funkciju. Tibetiešu opera noris pēc noteiktas formulas, piemēram, tautas dejas izmanto, lai raksturotu tēlu vai mainītu noskaņu. Nav specifisku lomu, bet ir lomu kategorijas, piemēram, jauns vīrs, vecs vīrs, atbalstošais aktieris, jauna sieviete, veca sieviete, klauns, pozitīvais klauns, dzīvnieki, un citi. Tibetiešu operā izpildītājiem jāprot sešas mākslinieciskās prasmes – dziedāšana, dejošana, rīmēšana, stāstīšana, tēlošana un akrobātika. Pastāv divi veidi, kā tibetiešu operas tradīcija tiek nodota tālāk, – mutvārdu prakse un skolas izglītība. Maska izpildītājiem ir kā aizsegs, kas ļauj norobežoties no sava ikdienas tēla. Galvenais izpildījumā ir pamata vēstījums, kas neizceļ nevienu konkrētu stāstnieku, bet gan apvieno visus tēlus vienotā kompozīcijā, lai sniegtu skatītājam vizuālu iespaidu, vienlaicīgi paužot mutvārdu vēstījumu un demonstrējot tēlu rosbu.

¹ Tibetiešu opera, UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/tibetan-opera-00208>; nominācijas fails: <https://ich.unesco.org/doc/download.php?versionID=28662>; video: https://www.youtube.com/watch?v=zSj_HFap6TM&feature=youtu.be.

² Tibetiešu opera ir populārākā Ķīnas tradicionālo etnisko minoritāšu grupu opera.

© Center for Safeguarding ICH of Heilongjiang Province, China, with the permission of UNESCO

Nanaju jimakana stāstniecība

(*Hezhen Yimakan storytelling*)¹, Ķīna, 2011

Nanaji ir viena no mazākajām Ķīnas etniskajām kopienām, kas mīt valsts ziemeļaustrumos. Pateicoties viņu īpašajam makšķernieku un mednieku dzīvesveidam, ir izveidojusies unikāla nanaju jimakana stāstniecības tradīcija. Jimakana stāstnieki ir personības ar augstām valodas prasmēm un ātru prātu, un cilvēki viņus ļoti ciena. Jimakana stāstu veido daudzas neatkarīgas epizodes, kurās attēlotas cilšu apvienības un cīņas, tostarp nanaju varoņu uzvaras pār nezvēriem un iebrucējiem, kā arī ietvertas vērtības par cieņu, drošību, kā arī zināšanas par šamaniskiem rituāliem, zveju un medībām. Jimakana izpildītāji improvizē stāstus bez instrumentālā pavadījuma, pārmaiņus dziedot un runājot, turklāt, izmantojot atšķirīgas melodijas, reprezentē dažādus tēlus un sižetus. Stāstījuma melodijas parasti atšķiras, nepārtraukti pielāgojoties, lai saskanētu ar konkrēto ainu un sižetu, tādējādi radot spilgtu stāstījuma toņu spektru, apvienojot skaņas vai ilgstošu saspilējumu, lēnas vai ātras kustības.² Prasmes parasti tiek nodotas no meistara māceklim ģimenes vai dzimtas lokā, taču mūsdienās visai bieži mācekļa praksei tiek pieņemti ārzemnieki. Tā kā nanajiem nav rakstības sistēmas, jimakana stāstniecībai ir nozīmīga loma viņu dzimtās valodas³, reliģijas, uzskatu, folkloras un paražu saglabāšanā. Tradīcija ir apdraudēta, jo mūsdienās tikai pieci stāstnieki spēj izpildīt tradīcijā ietvertās epizodes. Tradīciju apdraud arī vecāko stāstnieku nāve un jauno paaudžu došanās uz pilsētām darba meklējumos. Dzīvesveids veido tradīcijas, kas ir nozīmīgas nākamajām paaudzēm, lai turpinātu to pašu dzīvesveidu tajā pašā vidē. Stāstam vienmēr ir funkcionalitāte, kas izpaužas ieradumos un ikdienas rituālos noteiktā laikā un telpā, tāpēc, rūpējoties par tradīcijas ilgtspēju, jāmeklē aizvien jauni veidi tradīcijas lietojumam mūsdienās, kas visbiežāk ir mākslīgi radītas situācijas un vides imitācija.

¹ Nanaju jimakana stāstniecība, UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma, kam nepieciešama neatliekama saglabāšana, saraksts: <https://ich.unesco.org/en/USL/hezhen-yimakan-storytelling-00530>; video: <https://www.youtube.com/watch?v=l6KtHuy5Lvg>.

² Nanaju jimakana stāstniecības nominācijas fails: <https://ich.unesco.org/doc/download.php?versionID=08264>.

³ Strauja modernizācija un skolu izglītības standartizācija apdraud nanaju valodu. Šobrīd tikai vecākā paaudze runā dzimtajā nanaju valodā. Šis zaudējums ir kļuvis par galveno šķērslī jimakana tradīcijas popularizēšanai un ilgtspējai.

© National Commission of the Kyrgyz Republic for UNESCO,
with the permission of UNESCO

Kirgīzu eposa triloģija: „Manass”, „Semetejs”, „Seiteks”

(*Kyrgyz epic trilogy: Manas, Semetey, Seytek*)¹, Kirgizstāna, 2013

Kirgīzu eposs sastāv no trim savstarpēji saistītām daļām, kas izveidotas vairāk nekā tūkstoš gadu laikā. Manass ir eposa varonis, kas apvienoja izkliedētās ciltis vienā kirgīzu tautā. Manasa darbus turpināja viņa dēls Semetejs un mazdēls Siteks. Mutvārdu triloģija, nodota no paaudzes paaudzē, ir saglabājusi kirgīzu vēsturisko atmiņu. Eposa triloģijā ir atspoguļota kirgīzu tautas ikdienas dzīve – no dzimšanas līdz nāvei, ieradumi un paražas, diplomātiskās un tirdzniecības attiecības, ētikas normas, kā arī reliģiskie, medicīnas un ģeogrāfiskie priekšstati. Tādējādi eposs ir nozīmīgs avots pētījumiem dažādās disciplīnās. Triloģijas mutvārdu tradīcija ir saglabājusies, pateicoties eposa teicēju kopienai, kurā ir gan sievietes, gan vīrieši dažādā vecumā. Izpildījuma laikā stāstnieki nonāk transam līdzīgā stāvoklī un izmanto speciālas stāstījuma formas, ritmus, toņus un žestus, lai radītu eposa vēsturisko atmosfēru. Tiek uzskatīts, ka stāstnieks saņem savu stāstnieka aicinājumu pēc tam, kad piedzīvojis pravietisku sapni, ko skaidro kā zīmi no eposa varoņa. Triloģijas izpildīšana un nodošana tālāk ir galvenā stāstnieka misija. Eposa stāstnieks tiek uztverts kā zināmā mērā pārdabisks tēls, līdzīgs šamanim, kas nodod vēstījumu no tautas varoņa viņa kopienai. Reliģiskie un mitoloģiskie priekšstati veicina stāstniecību, sekmē stāstnieka atbildību pret savu sūtību un dzīves uzdevumu, no kā ir atkarīga pārējās kopienas identitāte, vēstījuma apgūšana un valodas uzturēšana lietojumā.

¹ Kirgīzu eposa triloģija: „Manass”, „Semetejs”, „Seiteks”; UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/kyrgyz-epic-trilogy-manas-semetey-seytek-00876>; nominācijas fails: <https://ich.unesco.org/doc/download.php?versionID=20606>; video: <https://www.youtube.com/watch?v=5C5OZC7kXo4&feature=youtu.be>.

© Engabu Za Tooro, with the permission of UNESCO

Basongoru, banjabindu un batoru tautu Kogerē mutvārdu tradīcija,

(*Koogere oral tradition of the Basongora, Banyabindi
and Batooro peoples*)¹, Uganda, 2015

Tradīcijas pamatā ir stāsti par Kogerē, kas bija basongoru vadone un dzīvoja apmēram pirms 1500 gadiem. Mutvārdu tradīcija apraksta viņas izcilo gudrību un valdīšanas laika labklājību, izmantojot virkni stāstījumu, kas ir daļa no basongoru, banjabindu un batoru kolektīvās atmiņas. Tradīcija ietver izteicienus un stāstījumus, kas vērsti uz pārpilnību kā svētību smagam darbam, izceļ gudrības nozīmi, sieviešu burvestību un varonību. Tradicionālā zināšanu un prasmju pārnese, kas saistīta ar Kogerē mutvārdu tradīciju, parasti notiek neformāli un spontāni pie ugunsкура un kolektīvo aktivitāšu laikā. Mutvārdu tradīcija krasi zaudē auditoriju, jo ir mainījusies izglītības, brīvā laika pavadīšanas, apmācību un izklaides forma un saturs – senais stāsts nav pielāgots jaunajām formām. Agrāk stāsta nodošana notikusi ģimenes vakaros pie ugunsķūriem, kur visi ir dalībnieki. Vecākie pārņem vadību, lai jauniešiem tālāk nodotu kultūras informāciju un vērtības, veicinot atmiņu, klausīšanās un stāstīšanas prasmes. Lidzīgi kā nanaju jimakana stāstniecībai, arī šīs mutvārdu tradīcijas ilgtspēja ir atkarīga no vietējās kopienas spējas pielāgoties mūsdienu radītajiem izaicinājumiem un veidot jaunus apstākļus stāstu nodošanai nākamajām paaudzēm.

¹ *Basongoru, banjabindu un batoru tautu Kogerē mutvārdu tradīcija*, UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma, kam nepieciešama neatliekama saglabāšana, saraksts: <https://ich.unesco.org/en/USL/koogere-oral-tradition-of-the-basongora-banyabindi-and-batooro-peoples-009111>; nominācijas fails: <https://ich.unesco.org/doc/download.php?versionID=35560>; video: <https://www.youtube.com/watch?v=DrKWIL4PcCo&feature=youtu.be>.

© Ministry of Culture and Fine Arts, Cambodia, with the permission of UNESCO

Ķapei Dan Ven

(*Chapei Dang Veng*)¹, Kambodža, 2016

Ķapei Dan Ven ir mūzikas tradīcija, kas cieši saistīta ar kambodžiešu dzīvi, paražām un ticību. Ar tradicionāla mūzikas instrumenta palīdzību izskan dziesmu vārdi, kuros ietverti gan izglītojoša rakstura un sabiedrību komentējoši teksti, gan satīra, iekļaujot tradicionālo dzeju, tautas pasakas un budistu stāstus. Izpildītāji parasti ir vīrieši, tomēr dzimuma ierobežojumi nepastāv. Liela uzmanība tiek pievērsta izpildītāja prasmēm. Ķapei spēlētāji ir ne tikai muzikāli prasmīgi, bet arī asprātīgi, gudri, ātri pielāgojas un improvizē. Tāpat viņiem labi jāpārzina valoda, literatūra, dzeja un jābūt labiem stāstu stāstītājiem. Priekšnesumā ietvertas tautas gudrība, vērtības un zināšanas. Tomēr politisku apsvērumu dēļ tradīcija var izzust. Ķapei tiek praktizēts izpildītāju kopienā, kā arī pilsētu un lauku teritorijās, no kurām nākuši tradīcijas meistari. Tradicionāli Ķapei māksla tiek nodota mutvārdu formā ģimenēs un caur mācekļa sistēmu. Tradīciju funkcionālā vide jau vēsturiski ir pārcelta no lauku apvidus uz pilsētu, nodrošinot tradīcijas attīstību un sintēzi. Izpildītājiem jābūt prasmīgiem gan mūzikas instrumenta spēlē, gan tekstu vārsmošanā, lai virtuozī spēlētos ar skatītāja uzmanību un rosinātu domāt.

¹ Ķapei Dan Ven, UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma, kam nepieciešama neatliekama saglabāšana, saraksts: <https://ich.unesco.org/en/USL/chapei-dang-veng-01165>.

© Lina Gergova with the permission of UNESCO

Koprivšičas folkloras festivāls: mantojuma prezentācijas un tālāk nodošanas prakses sistēma

(*Festival of folklore in Koprivshitsa: a system of practices for heritage presentation and transmission*)¹, Bulgārija, 2016

Koprivšičas folkloras festivāls pirmoreiz tika rīkots 1965. gada augustā. Tā idejas aizsākumi meklējami brīdī, kad vietējie mūziķi saskatīja nepieciešamību aizsargāt tradīcijas, ko apdraud tādi mūsdienu faktori kā urbanizācija un komercializācija. Līdz mūsdienām tūkstošiem dažāda vecuma bulgāru un to diasporas pārstāvju ik pa pieciem gadiem regulāri tiekas Bulgārijas pilsētiņā Koprivšičā, lai festivālā demonstrētu dažādas nemateriālā kultūras mantojuma izpausmes – no vokālās un instrumentālās mūzikas, dejām, stāstu stāstīšanas, dažādiem rituāliem līdz bērnu spēlēm, amatnieku demonstrējumiem un izstrādājumiem, tradicionālajiem tērpiem. Festivāls ik reizi kļūst par kontaktpunktu tradicionālās kultūras izpausmju uzturētājiem un izpildītājiem, veidojot plašu resursu un dokumentējamo materiālu folkloras pētniekiem. Stāstniecība festivālā ir viena no daudzām tradicionālām mutvārdu pašizpausmēm un ir daļa no visa lielā festivāla priekšnesuma. Festivāla norises laikā notiek nemitīga informācijas un zināšanu apmaiņa starp tradīciju uzturētājiem, izpildītājiem un skatītājiem, tā veidojot mērķtiecīgu notikumu un labvēlīgu vidi mantojuma tālāk nodošanai un tā regulārai prezentācijai.

¹ Koprivšičas folkloras festivāls: mantojuma prezentācijas un tālāk nodošanas prakses sistēma, UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma *saglabāšanas* labās prakses saraksts: <https://ich.unesco.org/en/BSP/festival-of-folklore-in-koprivshitsa-a-system-of-practices-for-heritage-presentation-and-transmission-00970>; nominācijas fails: <https://ich.unesco.org/doc/download.php?versionID=40557>.

Lieli un mazi stāstnieki, muzikāli un ar aktiermeistarību apdāvināti stāstu virtuozī, viedie, augsti izglītotie, asprātīgie un atbildīgie savas mutvārdu tradīcijas uzturētāji ir sastopami ikvienā pasaules valstī. Visbiežāk viņi ir atpazīti un starptautiskā mērogā pamanīti tad, kad tie grupā vai kopienā vietējā vai valsts mērogā uztur kādu īpašu izpausmes prasmi vai elementu, kas raksturīgs tikai viņiem. Lai gan pēc būtības, piemēram, azerbaidžāņu ašiga māksla, Ķīnas „Manasa” tradīcija un Turcijas ašiku (menestrelu) tradīcija ir līdzīgas, tomēr katra valsts, aprakstot tradīciju nominācijas failā, ir veiksmīgi izcēlusi atšķirības, precīzi aprakstījusi tradīcijas elementu vai to kopumu, kā arī minējusi kopīgās iezīmes ar kaimiņu reģionu tradīcijām un to izpildījumu.

Iepazīstot daudzveidīgās nemateriālā kultūras mantojuma sarakstos ar stāstniecību saistītās tradīcijas, var secināt, ka stāstniecība jeb stāstu stāstīšana kā nemateriālās kultūras mantojuma izpausmes elements ir izcelta kā nozīmībā vienlīdzīga dziesmai, dejai vai instrumentālam izpildījumam. Dažās no aprakstītajām tradīcijām, piemēram, nanaju jimakana stāstniecības tradīcijā vai basongoru, banjabindu un batoru tautu Kogerē mutvārdu tradīcijā, pamatā ir stāsts un stāstnieks, kura uzdevums ir nodot senas zināšanas un sadzīvisku kultūras informāciju savas kopienas nākamajām paaudzēm – klausītājiem. Nedaudz cits akcents ir medahu mākslas publiskajiem stāstniekiem, kuru pamata uzdevums ir nodot vērtības un zināšanas caur dziesmām, joku stāstiem un tautas romancēm, izglītojot gadījuma kopienu, kas pulcējusies kādā sabiedriskā vietā.

Stāstniecība visnotaļ ir neatņemams un papildinošs elements arī nedaudz kompleksāku izpildījumu tradīcijām, piemēram, pansori, „Rāmājanas” tradicionālajam izpildījumam, Gesara eposa tradīcijai, tibetiešu operai vai Ķapei Dan Ven, kur stāsts ir vai nu papildinošs elements, vai viens no elementiem izpildījuma laikā. Savukārt, piemēram, Džemā el Fnā laukuma kultūrtelpas un Koprivšticas folkloras festivāla gadījumā stāstniecība ir nozīmīgs kopienas tradīciju mikrovides vai mērķtiecīgi veidota tradicionālo prasmju izpausmes notikuma elements, kas tiek prezentēts līdzās citām izpausmēm.

Tradīcijas izcelšana UNESCO vienmēr izmaina turpmāko tradīcijas attīstību un praktizējošās kopienas izpratni gan par pašu vērtību, gan tās saglabāšanas nepieciešamību pasaules nemateriālā kultūras mantojuma kontekstā. Maikla Dilana Fostera (*Michael Dylan Foster*) pētījumā, kurā analizēta Japāņu salās praktizētā Jaunā gada rituāla Tosidon (*Toshidon*)¹ kopienas izpratne un attieksme pret tradīciju pēc tās iekļaušanas UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvajā sarakstā, minēti trīs raksturīgākie UNESCO izcelšanas efekti „... pasaules mēroga izcelšanai ir tikai papildinošā elementa nozīme [...] jau esošā vietējo diskursu kompleksā [...], izcelšana nes līdzīgu pārliecību un ticību tradīcijai, kas iedrošināta, jo to apstiprinājuši savrupnieki, [...] un pārliecība ir sava veida apzināšana, efekts, kad pašu tradīcija tiek apsvērta caur citu acīm.”² Atzīšana rosina emocionālo

¹ Festivāls „Kosikidzima no Tosidon”, UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvais saraksts: <https://ich.unesco.org/en/RL/koshikijima-no-toshidon-00270>.

² Foster M. D. The UNESCO Effect: Confidence, Defamiliarization, and a New Element in the Discourse on a Japanese Island. *Journal of Folklore Research*. 2011. Vol. 48, No. 1, January/April . P. 66.

pacēlumu, lepnumu, apziņu par piederību, stimulējot atbildību pret tradīciju. Arī iepriekš aprakstītajām tradīcijām iekļaušana sarakstā ir zināmā mērā cēlusi apziņu par tradīciju nozīmību un sekmējusi tās atpazīstamību gan kopienā, gan plašāk, tomēr gandrīz visos gadījumos to turpmākā saglabāšana ir apdraudēta, jo tradīcijasuzturētāju skaits sarūk. Pozitīvs iespaids ir prasībai pēc rīcības plāna izstrādes, kurā ietvertas tradīciju saglabājošas aktivitātes. Tas rosina valstis un kopienas mērķtiecīgi plānot ilgtspējīgu tradīciju saglabāšanu, kas iekļaujas pasaules mantojuma saglabāšanas sistēmā.

UNESCO saraksti sniedz nenovērtējamu iespēju ielūkoties pasaules nemateriālā kultūras mantojuma izpausmju daudzveidībā, tostarp arī stāstniecības tradīcijās, kā arī rosina vēlmi apzināt, pamanīt un turpināt tradīciju, rodot tai funkcionalitāti mūsdienās. Saraksti veido unikālus aizmetņus diskusijām par pasaules nemateriālā kultūras mantojuma turpmāko attīstību un sadarbību kopīgas kultūrpolitikas īstenošanā.

Tomēr, lai arī kādus sarakstus un tradīcijas popularizēšanu piedāvātu UNESCO, vissvarīgākais faktors tomēr slēpjas pašā kopienā un tās vēlme saglabāt tradīciju un pilnveidot savu kultūrtelpu par spīti mūsdienīga dzīvesveida un interešu radītajiem izaicinājumiem. Tradīciju nesējiem – ikvienam stāstniekam – jāspēj nemitīgi pielāgoties videi un situācijai, saglabājot savu cilvēcisko īpašību, zināšanu un vērtību kopumu, lai nodrošinātu konkurētspēju ar jaunākajām tehnoloģijām, plašsaziņas līdzekļu informācijas labirintiem un interneta piedāvāto bezgalību.

Stāstnieka figūra, Meksika
Foto: Zane Smīte

Evija Maļkeviča

Latvijas Stāstnieku asociācija

Sena tradīcija mūsdienu vidē – starptautiskā pieredze, stāstnieku sadarbības tīkli un organizācijas pasaulē

Tiekoties ar kādu stāstnieku no Vācijas, jautāju viņam, kas tik jaunu cilvēku pamudinājis kļūt par stāstnieku. Viņš atbildēja: „Manā dzimtajā provincē senenos laikos stāstnieks tika uztverts gluži kā tirgotājs, kurš kājām dodas no ciema uz ciemu, no mājas uz māju un piedāvā stāstus apmaiņā pret siltu ēdienu vai naktsmājām. Kad stāstnieks izgāja no katras mājas, viņa bagāžā klāt nāca jauni stāsti, ko apmainīt tālāk. Stāstnieks bija arī godājams cilvēks, jo viņš, gluži kā ziņnesis, piegādāja jaunu informāciju par attālākām zemēm, svarīgiem notikumiem un atklājumiem. Tāpat arī es, apceļojis nu jau 45 valstis, turpinu ceļot no valsts uz valsti, no pilsētas uz pilsētu, nesu sev līdzī stāstus un informāciju, ko apmainīt pret citiem stāstiem un ar kuru atklāt gan sev, gan citiem pasauli no simtiem citu skatupunktu.”

Stāstu stāstīšanas tradīcijām ir sena vēsture, un tās kalpo ne vien pasaules izziņai un informācijas apmaiņai, bet arī ikvienas tautas kultūras kodu tālāk nodošanai un identitātes formēšanai. Mūsdienās kāds vienā tautā gadsimtiem sens naratīvs ļoti ātri var izbalēt uz informācijas pieejamības fona, tāpēc apzinīgajiem tradicionālās stāstniecības uzturētājiem ir arvien sarežģītāk gudrībā pārspēt „Gūgles māti” un vienlīdzīgi ar visiem informācijas tirgotājiem dzīvot „Ķēniņa Interneta” valstībā. Dinamiska sociālā vide un informācijas apgrozījums nemītīgi pieprasa augstu stāstnieka prasmju līmeni, uzrunājot auditoriju un uzturot konkurētspēju ar citiem brīvā laika kavēkļiem.

Katrā tautā var meklēt aizvēsturiskus aizmetņus stāstniecības tradīcijai. Visbiežāk nevis papīrs vai kāds cits informācijas nesējs ir nodrošinājis naratīva dzīvotspēju, bet gan pats cilvēks, līdzī nesot tautas sakņu sajūtu, temperamentu, maģisko intonāciju un neatkārtojamo stāsta skanējumu. Kādā

formātā un kvalitātē šī informācija un stāstījums ir saglabājies līdz mūsdienām, ir atkarīga tikai no praktizējošās kopienas un informācijas funkcionalitātes mūsdienu vidē. Tradīcijas pārrāvuma gadījumā liela nozīme ir to atjaunotājiem un aktualizētājiem, kuru darbā būtiska ir zināšanu un pieredzes apmaiņa ne vien vietējā, bet arī starptautiskā mērogā.

Starptautiskie stāstniecībai veltītie tīkli un organizācijas, atšķirībā no aprakstītām vērtībām UNESCO nemateriālā kultūras mantojuma sarakstos, savā ziņā atspoguļo tradīcijas dzīvīgumu pasaulē, sabiedrības izpratni un aktualitāti, kā arī pieprasījumu pēc šādas jomas praktizētājiem. Daļai tīklu ir informējošas datubāzes tipa funkcija, kur apkopota stāstnieku kontaktinformācija, tāpat pieejami dažādi izglītojoši un metodiski materiāli, kas veidoti noteiktām mērķauditorijām un situācijām. Vairums šādos tīkos uzrādīto stāstnieku darbojas jau kā profesionāļi, kas ne vienmēr ir teicēji un tradīciju pārņēmēji dabiskā veidā. 2008. gadā Guntis Pakalns no LU LFMI Latviešu folkloras krātuves, viens no stāstniecības pētniekiem Latvijā, analizējis stāstnieku kustību Rietumos un tradīcijas turpmāko attīstību Latvijā. Viņš atzīmē to, ka stāstniecības praktiķu lapās visai reti atrodamas atsauces uz zinātnieku pētījumiem,¹ kas savukārt liecina par šī virziena specifiku, prasa aktīvāku redzamību internetā un mazāku koncentrēšanos uz plašo jomas pētniecību. Viņš norāda arī vairākus stāstīšanas virzienus un pielietojumus (stāstīšana uz skatuves, stāstīšana ģimenē un kopienā, stāstīšana skolā (arī bibliotēkā, muzejā), stāstīšana biznesā, stāstīšanas terapija (medicīniskā un ezotēriskā), stāstīšana reliģiskos rituālos)², kas izpludina robežas un apgrūtina salīdzināšanas iespējas. Tomēr uzmanības centrā vienmēr paliek stāstnieks, viņa attiecības ar klausītāju un stāstīšanas mērķis.

Kāds tēls stāstniekam pasaulē ir šodien? Vai tradīcija tiek atjaunota, turpināta, vai pozicionēta kā jauna mutvārdu izpausme, izpildītāja māksla vai metode?

¹ Pakalns G. Stāstnieku kustība Rietumu pasaulē un tās iespējas Latvijā. *Meklējumi un atradumi 2008: Rakstu krājums*. Rīga: Zinātne, 2008. 142.–170. lpp.

² Turpat.

Foto: Evija Maļkeviča

Starptautiskais stāstniecības centrs

(*International Storytelling Center*)¹

„Mēs esam stāstnieki, un mēs dzīvojam mūsu dzīves caur stāstu tīklu.”

Starptautiskais stāstniecības centrs uzsver, ka pasaules stāstniecības atdzimšanas aizsākumi pirms 40 gadiem meklējami tieši Džonsboro (*Jonesborough*), kas ir maza pilsētiņa Tenesī štātā Amerikas Savienotajās Valstīs. Tur pirmo reizi norisinājās Nacionālais stāstnieku festivāls, kas bija neliels pasākums, taču uz visiem laikiem izmainīja vietējo kultūru, stāstniecības mākslas formu un pašu pilsētu. Festivāls bija pirmais šāda formāta pasākums, kas iedzīvināja stāstniecības atdzimšanu un līdz pat mūsdienām palīdz no jauna atklāt labi izstāstīta stāsta vienkāršību un pamata patiesību. Festivāls šo daudzo gadu laikā ir guvis augstu popularitāti un starptautisku atpazīstamību, ik gadu pulcējot vairāk nekā 10 000 apmeklētāju.

Dīvus gadus pēc pirmā festivāla, kas norisinājās 1973. gada oktobrī, tika nodibināta Nacionālā stāstnieku asociācija, lai veicinātu stāstniecības atdzimšanu Amerikā. Asociācija kā sadarbības platforma ir sniegusi piensumu stāstniecības atdzimšanai un ir virzītājspēks aizvien pieaugošajai kustībai. Šobrīd asociācija ir atpazīstama kā Starptautiskais stāstniecības centrs, kas popularizē stāstniecības spēku un šīs senās tradīcijas pielietojumu cilvēku pieredzes bagātināšanai mājās, darbavietā un visā pasaulē. Centra mērķis ir iedvesmot un dot iespēju cilvēkiem tvert un izstāstīt savus stāstus, klausīties citu stāstos, zmantot stāstījumu, lai radītu pozitīvas pārmaiņas. Starptautiskais stāstniecības centrs pauž pārliecību, ka ar stāstniecības mākslu ir iespējams veidot labāku pasauli – veselīgākas kopienas, efektīvākas darbavietas un izcilākas skolas – un bagātināt dzīves.²

Stāstniecības centra darbības ietvaros ir veikti pētījumi 17 dažādas disciplīnās, un to rezultāti liecina, ka stāstniecība ir visspēcīgākais rīks efektīvai komunikācijai – tā palīdz izklaidēt, dalīties ar vēsturi un kultūru, izplatīt zināšanas, pārliecināt, mācīt, izsapņot nākotnes vīziju utt. Starptautiskā stāstniecības centra galvenās darbības jomas ir izpildījuma uzlabošana, saglabāšana un stāstniecības profesionālā prakse. Centrs piedāvā dažādus treniņu kursus, apmācības, kā arī brīvi pieejamus mācību materiālus.³ Stāstniecība (centra darbības areālā) tiek uztverta un kultivēta kā augsta un izsmalcināta skatuves māksla, kas uz skatuves tiek izpildīta visbiežāk individuālā priekšnesumā, izmantojot teatralizētus elementus. Starptautiskais stāstniecības centrs atrodas īpašās telpās, kas piemērotas dažāda līmeņa stāstu pasākumiem, tāpat tiek piedāvāts arī kā apskates objekts ikvienam interesentam.

¹ Starptautiskais stāstniecības centrs: <http://www.storytellingcenter.net/>.

² Starptautiskā stāstniecības centra misija: <http://www.storytellingcenter.net/experience/about-isc/our-story/iscs-mission/>.

³ Starptautiskā stāstniecības centra mācību bibliotēka: <http://www.storytellingcenter.net/learning/learning-library/>.

Foto: Evija Maļkeviča

Starptautiskais stāstniecības tīkls

(International Storytelling Network)

Tīkls ir virtuāla un atvērta stāstnieku pulcēšanās vieta, lai popularizētu stāstniecību, vecinātu lasīšanu un lasītprasmes veidošanu un izpildītājmākslu. Tīkls šobrīd apvieno 1307 stāstniekus no 58 valstīm.¹ Reģionos darbojas 29 valdes koordinatori², kas ir rakstnieki, ilustratori, mūziķi, folkloristi, skolotāji, aktieri un citu profesiju pārstāvji, viņiem kopīgā nodarbe ir stāstu stāstīšana.

Pievienošanās šim tīklam ir bezmaksas, aizpildot pieteikuma anketu.³ Tomēr prasības pieteicējiem ir diezgan mērķtiecīgas – pieteikums var tikt atteikts, ja pretendenta pamatnodarbošanās nav saistīta ar stāstniecību. Tas liecina par šī tīkla diezgan precīzi veidoto uzstādījumu – būt tikai par stāstnieku virtuālo pulcēšanās vietu, kur dalībnieki dalās vienīgi par stāstīšanas pieredzi, sniedzot iespēju palūkoties citu valstu pieejā un praksē. Platforma darbojas arī kā katalizators dalībnieku izpaušmei un stāstniecības jaunradei, paredzot iespēju savstarpējai atpazīstamībai un jaunu atbalstītāju iesaistei.

Ļoti vērtīga un pieredzi bagātinoša sadaļa šajā platformā ir par aktuālajiem stāstnieku festivāliem visās 58 partneru valstīs.⁴ Tas sniedz ieskatu stāstniecības tradīciju daudzveidībā un popularitātē, kā arī dažādajos stāstniecības prezentēšanas veidos un formātos. Platforma kopumā vērtīga ne vien jomas profesionāļiem, bet arī klausītājiem.

¹ <http://www.cuentacuentos.eu/narradores/narradores.htm>.

² <http://www.cuentacuentos.eu/contacta/contactaen.htm>.

³ <http://www.cuentacuentos.eu/formen.htm>.

⁴ <http://www.cuentacuentos.eu/festivales/festivales.htm>.

Foto: Evija Maļkeviča

Pasaules stāstniecības institūts

(*World Storytelling Institute*)

Pasaules stāstniecības institūts¹ dibināts 2008. gada martā Čenajā, Tamilnadu štatā Indijā. Tajā apvienojušies un šobrīd darbojas vairāki desmiti dažādu jomu speciālisti, pētnieki un stāstniecības treneri no visas pasaules, kas darbojas tādās jomās kā kultūra, folklorā, izpildītājmāksla, valodniecība, bērnu un pieaugušo izglītība, psiholoģija un citām. Plašais ekspertu un treneru loks piedāvā dažādu veidu un tematikas darbnīcas un stāstu terapijas nodarbības² gan individuāliem stāstniekiem, darba meklētājiem, skolotājiem un citiem pieaugušajiem, gan arī bērniem un jauniešiem.

Institūta pamatdarbība ir saistīta ar stāstniecības veicināšanu caur treniņiem, izpildījumu un diskusiju par dažādām stāstniecības formām. Institūts uzsver, ka stāstīšana ir sociāla norise, kuras dalībnieki cits citam var sniegt tūlītējas atbildes uz jautājumiem. Cita veida stāstu prezentēšanai ir sekundārā interese.³ Stāstniecībai institūta aktivitātēs tiek piešķirta nozīmīga loma cilvēka pieredzes un izpausmes bagātināšanā. Tāpat stāstniecība tiek attīstīta kā metode, kas palīdz pilnveidot pašizpausmi, apgūt valodas, mācīties un mācīt, kā arī izkopt komunikācijas un sociālas prasmes. Institūta lapā var atrast dažādas esejas, pierakstus un atziņas par stāstniecību, piemēram, piedāvājot dažādas teorijas⁴ vai arī iztīrājot stāstīšanas ietekmi uz bērnu intelektuālo, emocionālo un sociālo attīstību⁵.

Stāstniecības institūts ir mezgļpunkts daudziem nozīmīgiem stāstnieku tīklojumiem, piemēram, Čenajas Stāstniecības asociācijai (*Chennai Storytelling Association*)⁶, Indijas stāstniecības tīklam (*Indian Storytelling Network*)⁷, kā arī dažādām starptautiska mēroga konferencēm un diskusijām, un ir arī tematiski daudzveidīgu stāstnieku pasākumu apkopotājs. Stāstniecības institūts darbojas arī kā stāstnieku ekspertu un profesionāļu kontaktpunkts un datubāze, kas ikvienam interesentam palīdz atrast savu pieeju stāstniecības apgūšanā un iepazīšanā.

¹ Pasaules stāstniecības institūts: <http://www.storytellinginstitute.org/>.

² <http://storytellinginstitute.org/368.pdf>.

³ <http://www.storytellinginstitute.org/01.html>.

⁴ <http://www.storytellingandvideoconferencing.com/67.pdf>.

⁵ <http://www.storytellinginstitute.org/3.html>.

⁶ Ss: <http://www.storytellinginstitute.org/#5>.

⁷ <http://www.indianstorytellingnetwork.org/Chennai.html#Kanupriya>.

Eiropas Stāstniecības federācija

(*Federation of European Storytelling, FEST*)

Eiropas Stāstniecības federācija ir tīkls, kurā apvienojušās stāstniecības jomā aktīvākās Eiropas organizācijas un asociācijas, lai dalītos, mācītos un veidotu attiecības stāstniecības jomas attīstīšanai Eiropā. Viens no galvenajiem FEST noteikumiem ir visas stāstniecības jomas attīstīšana, nevis kāda konkrēta stāstnieka atbalstīšana.

FEST mērķi ir:

- palīdzēt paaugstināt stāstniecības kvalitāti Eiropā;
- iedrošināt un atbalstīt profesionālu stāstnieku attīstību;
- atbalstīt jaunās stāstnieku paaudzes;
- veicināt stāstniecības kā mākslas formas reputāciju;
- būt par visas Eiropas stāstniecības informācijas un prasmju dalīšanās centru;
- sniegt iespēju federācijas biedriem tikties, dalīties idejās, veidot tīklus un veicināt iespējamo sadarbību;
- nodrošināt saikni starp Eiropas un citu pasaules daļu stāstnieku organizācijām;
- ilgtermiņā būt par konsultatīvo struktūru stāstniecības jomā Eiropas institūcijām, kā arī UNESCO un citām saistošām autoritātēm un institūcijām.¹

FEST ir reģionāla platforma valstu sadarbībai un informācijas apmaiņai, kas šobrīd apvienojusi 19 valstu stāstniecības jomas organizācijas, lai dalītos pieredzē par stāstniecību Eiropā. Federācija ir mēģinājusi piedāvāt vairākas stāstniecības definīcijas², veidojot izpratni par tās tradicionālo dabu, daudzpusību un funkcijām mūsdienās. FEST pievienoties var tikai organizācijas, nevis individuāli stāstnieki, līdz ar to veidojot plašāku ieskatu katras valsts stāstniecības aktivitātēs.

¹ Eiropas Stāstniecības federācija: <http://www.fest-network.eu/about-fest/what-is-fest/>.

² <http://www.fest-network.eu/whats-storytelling/>.

Foto autors vai copyrights

STĀSTNICĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAULĒ UN LATVIJĀ

IESKATS PASAULES
TRADĪCIJU UN
PRAKTIZĒTĀJU
DAUDZVEIDĪBĀ

Sadarbība FEST ietvaros lielākoties ir attālināta, bet reizi gadā notiek FEST konference, kas ir lielākā šāda veida tikšanās un pulcē stāstniecības profesionāļus no Eiropas un citiem kontinentiem. Konferencēs parasti tiek pārstāvētas dažādas stāstnieku grupas, piedalās stāstnieku treneri, festivālu organizatori, popularizētāji, izglītības speciālisti, profesionālie stāstnieki un finanšu eksperti.¹ Līdz šim aizvadītas desmit konferences, kurās dažādos aspektos aktualizēta stāstniecības kustības attīstība Eiropā. Šāda reģionāla apvienība ļauj saskatīt ne vien unikālās atšķirības, bet arī kopīgās iezīmes Eiropā praktizējošiem stāstniekiem un stāstniecības dinamikā katrā valstī.

¹ <http://www.fest-network.eu/past-conferences/>.

Foto: Evija Maļkeviča

Stāstniecība kaimiņvalstīs

Latvija jau vairākus gadus sadarbojas ar Igaunijas un Lietuvas stāstniekiem. Oficiālā institūciju līmenī nav īstenota sadarbība un mazāk ir dzirdēts par Krievijas un Baltkrievijas stāstniekiem, taču stāsti un pasakas slāvu kultūrā pastāv kopš neatminamiem laikiem.

Igaunija

Igaunijas stāstniecības tradīciju pamata bāze ir folkloras materiāli, kas tiek glabāti Igauniju folkloras arhīvā¹ un iedzīvīnāti lietojumā sadarbībā ar Igaunijas Tautas kultūras centru², kas ir nacionāla mēroga Kultūras ministrijas pakļautības institūcija. Centrs stāstniecību aktīvi popularizē jau kopš 1991. gada, kad tika aizsākta regulāru stāstniecības kursu organizēšana. Visplašāk tiek īstenota „Pasaku skola”. Stāstniecības kursu un semināru mērķis ir pamudināt pieaugušos atgriezties pie stāstniecības. „Pasaku skola” ir arī viena no aktivitātēm, kurā iesaistās kā bērni, tā pieaugušie un kas sniedz būtisku pienesumu stāstniecības kustības attīstībā Igaunijā. Tā noris folkloras pasākumos, kopienas centros, muzejos, bērnudārzos un skolās gan bērniem, gan pieaugušajiem.³ Sadarbībā ar Igauniju folkloras krātuvi skolā īstenoti tautas pasakas apkopjoši un popularizējoši projekti, tai skaitā izceļot UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvajā sarakstā iekļauto setu kultūru. Latvijas stāstniekiem visplašākā sadarbība bijusi ar tādiem igauņu stāstniekiem kā Pireta Pēra (*Piret Päär*)⁴ un Jāks Kends (*Jaak Känd*).

¹ Igaunijas Literatūras muzeja Igauniju folkloras arhīvs: <http://www.folklore.ee/era/eng/>.

² Igaunijas Tautas kultūras centrs: http://www.rahvakultuur.ee/Welcome_to_the_website_of_Estonian_108.

³ http://www.rahvakultuur.ee/School_of_Storytelling_332.

⁴ <http://piretpaar.com/en/>.

Foto: Evija Maļkeviča

Lietuva

Lietuvā stāstniecības pamata materiāli – tāpat kā Igaunijā – glabājas lielākajā folkloras materiālu glabātuvē – Lietuviešu folkloras arhīvā¹, kur līdzās citiem folkloras pierakstiem (arhīvā pavisam vairāk nekā pusotrs miljons vienību) ir stāsti, pasakas un leģendas. Materiāls tiek aktualizēts bērnodārzos un skolās, izmantots grāmatās un mūsdienīgos izdevumos, dažādās tradicionālās kultūras pašizpaušmēs. Stāstniecība aizvien vairāk tiek izmantota arī kā mūsdienīga metode citu jomu popularizēšanai, piemēram, konferencēs, pasākumos un sarunu pēcpusdienās.² Stāstnieki darbojas gan individuāli, gan grupās, bet pagaidām vēl nav izveidota institucionalizēta struktūra šāda nemateriālā kultūras mantojuma izpaušmes elementa izcelšanai. 2017. gadā Anīkščos pirmo reizi notika Starptautiskais stāstnieku festivāls³, pulcēja ne vien vietējos un kaimiņvalstu stāstniekus, bet arī viesus no Skotijas, Somijas, Irānas, Izraēlas un Nīderlandes. Latvijas stāstniekiem visciešākā sadarbība ir ar etnoloģi un stāstnieci Gražinu Kadžīti (*Gražina Kadžytė*).

Krievija un Baltkrievija

Slāvu kultūra ir bagāta ar ekspresīvām, dinamiskām un dzīves pamācībām pilnām pasakām, kā arī stāstiem.⁴ Pasaulē zināmākie slāvu tautu pasaku tēli ir bērnu biedētāja – meža ragana Baba Jaga, labais mājas gariņš Domovojs un ļaunais tēls Kikimora.⁵ Savukārt pasaku un stāstu stāstītāji slāvu kultūrā ievērojami ar izcilu un izteismīgu dikciju, izsmalcinātiem žestiem un labskanīgu teksta ritmiku.⁶ Slāvu pasakas ir bagātas ar epitetiem un salīdzinājumiem, tās ikvienu klausītāju spēj aizraut pamācībām pilnajā mītiskajā pasaulē. Pasaku stāstīšana bieži vien ir papildināta ar tradicionālās mūzikas skanējumu.

¹ Lietuvas Literatūras un folkloras institūta Lietuviešu folkloras arhīvs: http://old.aruodai.lt/tautosaka/tautosaka_9_en.htm.

² <https://dailycoffeenews.com/2014/10/13/this-lithuanian-coffee-conference-is-all-about-mystery-and-storytelling/>.

³ http://www.anykstenai.lt/_admin/fck/data/users/admin/File/SEKAS/FESTIVALIO%20programa%20anykstenams%20ENG.pdf.

⁴ Sk. <http://www.sacred-texts.com/neu/sfs/index.htm>.

⁵ Brasier Z. 10 Weird Beings From Slavic Mythology And Folklore. *Listverse*. <https://listverse.com/2016/04/05/10-weird-beings-from-slavic-mythology-and-folklore/>.

⁶ Krievu stāstnieki: <http://barynya.com/tales/index.htm>.

Foto: Evija Maļkeviča

Stāstniecība citās valstīs

Stāstniecība kā metode starpvalstu sadarbības veicināšanā nereti tiek aktualizēta Eiropas Savienības (ES) mēroga projektos, kas stiprina tādas vērtības kā starpkultūru dialogs, iekļaušana, integrācija, savstarpējas izpratnes un cieņas veicināšana. ES atbalstīta projekta ietvaros ir tapis materiāls arī par stāstniecības statusu ES¹, tāpat ir īstenoti projekti, kuros stāstniecība ir pedagoģijas metode pieaugušo izglītībā², arī tādi, kuru centrā ir digitālā stāstniecība³, kā arī kultūras mantojuma apgūšana⁴.

Latvija stāstniecības tēmu ES projektos ir aktualizējusi mūžizglītības programmā “*Grundtvig*” – projekts „Pieaugušo cilvēku stāstītprasmes attīstīšana – eiropeisks skatījums” īstenots no 2006. līdz 2008. gadam⁵, projektā „*Grand-Treasures*” (īstenots no 2011. līdz 2013. gadam)⁶ un citos. Šie projekti veicinājuši Latvijas stāstnieku sadarbību ar Vācijas, Lielbritānijas, Spānijas, Grieķijas, Polijas, Portugāles un citu valstu stāstniekiem.

Pirmā starptautiska mēroga sadarbība Latvijai bijusi ar Vāciju. Stāstniecība Vācijā visbiežāk saistās ar brāļu Grimmu pasakām, viņu darbības ietekmi uz vācu kultūru un stāstīšanas tradīciju.⁷ Institucionalizētā statusā stāstniecība mūsdienās pastāv gan atsevišķu projektu un iniciatīvu ietvaros, gan, piemēram, Gētes institūta darbībā, kas ārpus Vācijas sekmē un popularizē savas zemes kultūru.⁸ Vācija var lepoties ar vairākiem plaša mēroga un starptautiskiem stāstnieku festivāliem, piemēram, „Starp laikiem” („*Zwischen-Zeiten*”)⁹, kas tika īstenots jau kopš 1997. gada,¹⁰ kā arī „Pastāsti man kaut ko” („*Erzähl mir was*”), kas arī pirmoreiz tika rīkots 1997. gadā un kļuvis par otro

¹ http://learnstorytelling.eu/wp-content/uploads/2014/02/ST_Compendium_FINALE_2.pdf.

² Sk. http://www.sheherazade.eu/sites/default/files/deliverable/d3/deliverable3_EN.pdf.

³ Sk. http://www.healthy-children.eu/portals/24/toolbox/box_Training%20and%20Education/01_Methodology_en.pdf.

⁴ Sk. <http://www.emotiveproject.eu/>.

⁵ https://commonstoriesofeuropa.files.wordpress.com/2012/12/pakalns_storytelling_latvia_2011.pdf.

⁶ Sk. http://unesco.lv/files/UNESCO_LNK_darbibas_parskats_2011_apstiprinats_6cb39b10.pdf.

⁷ <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED392044.pdf>.

⁸ <https://www.goethe.de/en/kul/lit/20366158.html>.

⁹ <http://www.maer.de/>.

¹⁰ Festivāls 2017. gadā atzīmēja 20. gadadienu, kopš tas tika rīkots pirmo reizi. Finansiālu atbalstu nodrošināja Dānijas Kultūras ministrija. Festivāls 2017. gada oktobrī festivāls norisinājās pēdējo reizi.

Foto: Evija Maļkeviča

lielāko stāstnieku festivālu Vācijā¹. Stāstniecības attīstībai pienesumu vācu kultūrtelpā sniedz stāstnieku apvienības, piemēram, Zelta mutes stāstnieku akadēmija (*Goldmund Erzählakademie*)², kas piedāvā profesionālu stāstnieku apmācību, kā arī organizē daudzveidīgus pasākumus un aktivitātes dažādām mērķgrupām.

Latvija aktīvi sadarbojas arī ar Lielbritānijas stāstniekiem, īpaši Kolinu Makalisteru (*Colin McAllister*)³ no Skotijas. Glāzgovā, vienā no lielākajām Skotijas pilsētām, atrodas Ciema stāstniecības centrs (*The Village Storytelling Centre*)⁴. Stāstnieki reģionālā mērogā apvienojušies arī zem tradicionālās mākslas tīklojuma „TRACS”, aktualizējot tradīciju ar Skotu stāstniecības centra (*Scottish Storytelling Center*)⁵ darbības palīdzību. Ik gadu Skotijā noris divi festivāli, viens no tiem Edinburgā, izceļot pilsētas kultūras mantojumu un kopieni.

Daudzveidīga sadarbība Latvijas stāstniekiem bijusi arī ar spāņu stāstniekiem, īpaši stāstnieci Susannu Tornero (*Susanna Tornero*)⁶, kas darbojas kā profesionāla izpildītāja, pulcējot simtiem skatītāju.

Stāstniekus un stāstniecības ekspertus var sastapt daudzās pasaules valstīs arī ārpus Eiropas. Visbiežāk kādās nacionāla mēroga apvienībās pulcējas dažādu jomu speciālisti, kas stāstniecību izceļ gan kā metodi, piemēram, gan kā īpašu vietējo vēl aizvien praktizētu kultūras mantojuma vērtību.⁷ Ļoti plaši stāstniecība ir atzīta Indijā, kur iemesls tam ir ne vien tas, ka „Rāmājanas” tradicionālais izpildījums „Rāmlilā” ir iekļauts UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvajā sarakstā, bet arī pašu indiešu augstā interese par šīs mākslas funkcionalitāti mūsdienās.⁸ Amerikas Savienotās Valstis jau kopš 20. gadsimta 70. gadiem uzsver to,

¹ <https://www.goethe.de/en/kul/lit/20366158.html>.

² <https://www.goldmund-erzaehlakademie.de/>.

³ <http://www.tracsotland.org/tracs/storytelling/directory-of-storytellers/storytellers/colin-mcallister>.

⁴ <http://www.villagestorytelling.org.uk/>.

⁵ <http://www.tracsotland.org/scottish-storytelling-centre>.

⁶ <http://www.susanatornero.com/en/>.

⁷ Piemēram, Austrālijā: <http://www.australianstorytelling.org.au/>; <http://www.australianstorytelling.org.au/storytelling-articles/a-d/australian-aboriginal-storytelling-helen-mckay>.

⁸ Sk. <http://storytellinginstitute.org/123.pdf>.

ka stāstniecības atdzimšana aizsākusies tieši viņu zemē, izceļot ne vien jaunāko sabiedrības grupu folkloras materiālus, bet arī indiāņu pasakas un leģendas.¹ Tomēr Amerikā stāstniecība aizvien vairāk tiek pozicionēta kā ierasta skatuves izpildītājmāksla, kas darbdienu vakaros kādā kafejnīcā vai bārā, savukārt brīvdienās dabā pulcē publiku – kā individuālus klausītājus, tā ģimenes ar bērniem.

Pasaulē šobrīd sastopamas dažādas nacionāla un starptautiska mēroga stāstnieku apvienības, kas retāk ir saistītas ar stāstniecību kā tradicionālu no paaudzes paaudzē nodotu mutvārdu praksi, bet biežāk stāstniecību uzlūko kā iemācītu un izsmalcinātu aktiermeistarības priekšnesuma formu, kas piedāvājama kā kultūras produkts. Iespējams, ka tas ir viens no veidiem, kā stāstniecības kustība pielāgojas dinamiskajai videi, saglabājot savai kultūrai raksturīgās mutvārdu formas un rodot tām pielietojumu mūsdienās.

¹ Sk. <http://www.storyarts.org/links/folktale/index.html>.

**Stāstniecības
tradīciju
daudzveidība
un kustības
attīstība
Latvijā**

Foto: Evija Maļkeviča

Māra Mellēna

Latvijas Stāstnieku asociācija

Ikdienas kultūras kontekstā stāsti visbiežāk ir daļa no sarunām, savstarpējas saziņas greznums, viedokļa skaidrojums vai rīcības modeļa pamatojums. Stāsts kā īpaši iezīmēts notikums, noteiktam folkloras žanram piederīgs stāstnieka publisks priekšnesums, kas noslīpēts vairākos atkārtojumos un paredzēts šaurākas vai plašākas auditorijas uzrunāšanai Latvijas kultūrtelpā, arvien lielāku popularitāti gūst pēdējos divdesmit gados.

Mūsdienu Latvijas kultūras kopainā, kur tradicionālā kultūra nav dominējošais kultūras tips, pēdējā divdesmitgadē attīstījusies stāstniecības prakse dažādās auditorijās un dažādos kultūras kontekstos, kas piedāvā katram stāstniecības procesā iesaistītajam radošas pašizpaušmes lauku dialogā ar stāstīšanas tradīcijām un mūsdienu kultūras kontekstiem.

Stāstniecības prakse, kurā savijas mantoti un jaunradīti, tikko iegūto pieredzi artikulējoši stāsti un jau ilgstošā lietojumā izslīpēti pieredžu formulējumi dažādu žanru stāstos, stāstīšanas tradīcija un mūsdienu komunikācija, vienlaikus kalpojot publiskās runas prasmju izkopšanai, ir būtisks līdzeklis dažādu paaudžu cilvēku saziņas kompetenču attīstībā.

Folklorā uzkrāta tradīcijas gudrība, kas daudzkārt izstāstīta, slīpējusi gan savu formu, gan saturu, ir ne tikai saprotama, bet arī interesanta un aizraujoša arī mūsdienu cilvēkam. Pie tam tā nav tikai arhaiska, savu aktualitāti zaudējusi, bet ir klātesoša arī šodienas kultūrā. Te ir izspēlētas ļoti daudz un dažādas situācijas, kā arī cilvēciskās attieksmes daudzveidība līdzīgās situācijās ir apgūstama un izmantojama, stāstot savu dzīvesstāstu gan no pagātnes, gan nākotnes viedokļa.

Foto: Evija Maļkeviča

STĀSTNIECĪBAS
KUSTĪBA UN
TRADĪCIJAS
PASAUĻĒ
UN LATVIJĀ

STĀSTNIECĪBAS TRADĪCIJU
DAUDZVEIDĪBA UN
KUSTĪBAS ATTĪSTĪBA
LATVIJĀ

leskats stāstniecības aktualizēšanas vēsturē Latvijā

Stāsti ir mūsu dzīves neatņemama daļa, un to klātbūtne ikdienas un svētku situācijās tik pašsaprotama, ka reizēm grūti iedomāties, kāpēc par to vajadzētu īpaši runāt, un kur tad nu vēl tos mācīties stāstīt, jo mēs taču jau tāpat katru mīļu dienu runājam, stāstām un (ne)klausāmies.

Stāsts var būt gan rīks dažāda veida pieredžu izplatīšanai, bet tikpat lielā mērā tā ir pašvērtība, kura dzīvo savu neatkarīgu dzīvi rakstītajos avotos. Stāstniecība dod iespēju pievērsties tradicionālajai kultūrai un nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanai arī tiem, kam šķiet, ka ikdienā nav itin nevienas mantotas tradīcijas, un paver katram iesaistītajam jaunu radošas pašizpaušmes lauku.

Latvijas kultūras kopainā stāstījumu folklorā aizvien bijusi nozīmīga joma gan folkloras vācējiem, gan pētniekiem. Lai atceramies Ansu Lerhi-Puškaiti, Pēteri Šmitu, Kārli Arāju, Jāzepu Rudzīti. No laikabiedriem jāpiemin Guntis Pakalns ar savu neizsīkstošo interesi par visdažādākajām stāstījumu formām un žanriem un to funkcionēšanu mūsdienās un Sanita Reinsone, kas ar savu 2017. gadā iznākušo, doktora disertācijas pētījumā balstīto darbu „Apmaldīšanās poētika teikās, stāstos un sarunās” iezīmē būtisku pagrieziena punktu mūsdienīgā stāstniecības uztverē aktuālu pasaules stāstniecības pētījumu kontekstā.

Stāstu stāstīšana lielāku un mazāku sociālu grupu un kopienu kultūras kontekstā, šo prasmju apzināta apguve ir ne pārāk plaši pazīstama, lai arī bērnu un jauniešu stāstnieku konkursi notiek jau vairāk nekā divdesmit gadus (kopš 1997. gada stāstnieku konkurss „Teci, teci, valodiņa” un kopš 2000. gada stāstnieku konkurss „Anekdošu virpulis”), bet pieaugušie uz stāstu sarīkojumiem un festivāliem pulcējas samērā regulāri pēdējā desmitgadē. Svarīgākais – šo procesu teorētiska analīze nav pietiekama.

STĀSTNICĪBAS
KUSTĪBA UN
TRADĪCIJAS
PASAULĒ
UN LATVIJĀ

STĀSTNICĪBAS TRADĪCIJU
DAUDZVEIDĪBA UN
KUSTĪBAS ATTĪSTĪBA
LATVIJĀ

Foto: Evija Maļkeviča

Latvijas kultūrtelpā stāstniecības aktualizēšanā izceļamas **divas nozīmīgas ilgtermiņa iniciatīvas**, kas sniegušas būtisku ieguldījumu turpmāko procesu attīstībā:

- **nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un pārmantošanas programma „Pulkā eimu, pulkā teku”**, kas aptver bērnu un jauniešu auditoriju, attīsta prasmes un iemaņas, nodrošinot nemateriālā kultūras mantojuma un stāstniecības apgūšanu neformālās izglītības ceļā;
- **UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas (LNK) tīkls „Stāstu bibliotēkas”**, kura aktivitātes vērstas uz pieaugušo mūžizglītību, kapacitātes stiprināšanu nemateriālā kultūras mantojuma jomā un stāstniecības iedzīvināšanu kopienu līmenī.

Daudzveidīgā stāstniecības prakse Latvijā līdz šim nav plaši pētīta, tāpēc ir svarīga stāstīšanas prakšu un tradīciju apzināšana dažādās jomās, stāstniecības lomas stiprināšana visa veida tradīciju un zināšanu pārnēsē un paaudžu sadarbības veicināšanā.

Foto: Evija Maļkeviča

Stāstnieka prasmju apgūšana un nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un pārmantošanas programma „Pulkā eimu, pulkā teku” (PEPT)

„Klausoties senas pasakas, rodas nojausma, ka tās iemieso jušanas un zināšanas stāvokli, ko vecāki nodeva saviem bērniem neatkarīgi no viņu dzimuma.”

Nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un pārmantošanas programmas „Pulkā eimu, pulkā teku” (PEPT) ietvaros jau vairāk nekā 20 gadus notiek divi stāstniecībai veltīti konkursi – stāstnieku konkurss „Teci, teci, valodiņa” un tematiski nošķirta 1. aprīļa – joku dienas tradīcija „Anekdošu virpulis”. Stāstnieku konkursa „Teci, teci, valodiņa” mērķis ir stāstīšanas tradīciju atjaunošana, uzturēšana un attīstīšana, līdzdarbojoties mutvārdu tradīcijā. Stāstnieku konkursa modelis laika gaitā nav īpaši mainījies – piecās minūtēs jāpiesaka sevi un jāizstāsta trīs žanriski atšķirīgi stāsti:

- 1) pasaka,
- 2) gadījums,
- 3) anekdote, ātrruna vai joks.

Konkursam attīstoties, izveidojušās „augstākās līgas” ķēniņu cīņas – trīsreizēju konkursa uzvarētāju sacensšanās par konkursa galveno balvu. Jau vairākus gadus konkursa pusfināli notiek apmēram 10 līdz 14 novados, tajos piedalās ap 400 dalībnieku, finālā Rīgā sacenšas ap 110 līdz 130 dalībnieku. Konkursa rīkošanas pieredze un konkursos dzirdētā jauno stāstnieku saziņas prasmju un repertuāra analīze būs mūsu tālākā izklāsta fokusā.

Stāstnieks un vārdu krājums: no metafiziķa līdz ironistam

Amerikāņu filozofs Ričards Rortijs (*Richard Rorty*) savā darbā „Nejaušība, ironija, solidaritāte” pievērš uzmanību cilvēka vārdu krājumam, norādot, ka „katra cilvēka rīcībā ir noteikts vārdu krājums, kuru viņš izmanto, lai pamatotu savas darbības, savus uzskatus un savu dzīvi. Šajos vārdos mēs slavējam draugus un izsakām nicinājumu pret ienaidniekiem, tajos mēs paužam savus dzīves plānus, dziļākās šaubas un augstākās cerības. Ar šo vārdu palīdzību mēs stāstām savu dzīvesstāstu – dažkārt no nākotnes, dažkārt no pagātnes viedokļa. Es saukšu šos vārdus par personas galīgo vārdu krājumu.”¹ Vārdu krājums, kas nav tikai cilvēka lietojumā esošie vārdi, vārdnīca, bet arī tajos ietvertā kultūrpieredze, vēsturiskās alūzijas un idiomātisko izteicienu lietošanas pieredze, ir stāsta radīšanas un uztveršanas pamats. Personas galīgajā vārdu krājumā ietilpst tādi, pēc Rortija domām, neskaidri, sekli un mainīgi vārdi kā *labs, patiens, pareizs un skaists*, bet lielākā vārdu krājuma daļa sastāv no piesātinātiem, šaurākiem un precīzākiem vārdiem, kā, piemēram, *Kristus, Anglija, revolūcija, baznīca, progresīvs, radošs* u. c. Ja attiecinām to uz Latvijas kultūrtelpu, latviešu tradicionālo kultūru un ar to saistīto nemateriālo mantojumu mutvārdu saziņā, tad šaurākie un precīzākie vārdi varētu būt – *neuzvaramais Krišus, Kurbads, trešais tēva dēls, Antiņš, balts, čīks, piķis viņu zin’, aizej tur, nezin kur, Laima, zelta zirgs, Lāčausis, lapsa kūmiņš, bārenīte, eža kažociņš* un vēl virkne citu, kuru nozīmi šajā kultūrā uzaugušais sapratīs bez paskaidrojumiem, ja ar šo vārdu vai izteicienu palīdzību tiks dots vērtējums situācijai, cilvēkam vai notikumam. Varētu pat teikt, ka personas galīgais vārdu krājums ļauj cilvēkam aprakstīt, izprast un novērtēt visdažādākās lietas gan ikdienišķās, gan pāri ikdienišķās situācijās.

Bērna galīgais vārdu krājums ir atšķirīgs no pieaugušā, jo bērnu raksturo intensīvs valodas apgušanas process un to normu un vērtību apguve un izmēģināšana, kas raksturīga tām sociālajām grupām, kuru pārstāvis viņš ir vai vēlas būt. Kā norāda Sanita Reinsone, atsaucoties uz virkni pētījumu mūsdienu folkloristikas, etnolingvistikas un runas etnogrāfijas jomās – ģimene ir pirmā bērna runas kopiena, kurā bērns iemācās runāt *pareizi* – tā, kā to dara ģimenē.² Taču tradīcijas pārmantošanas process nav viendabīgs, bet gan saistīts ar katra ģimenes locekļa vēlmi un ieinteresētību apgūt un iedzīvināt lietojumā ģimenes lokā pieejamo vārdu un stāstu krājumu, turpmākajā attīstībā saskaroties ar savu klasesbiedru, dažādu neformālās izglītības kopienu līdzbiedru, draugu un kaimiņu un citu saziņas partneru vārdu krājumiem. Katru cilvēku raksturo noteikts izteikšanās veids, vārdu krājums, sevis izpaušanas un sevis apjēgšanas veids, kā arī zināmi spēles noteikumi – pieļaujamības robežas, kurās lietot šo vārdu krājumu saskarsmē ar citiem, kā to mainīt un papildināt. Kā izteikties mutvārdos un ko rakstīt uz papīra. Sava vieta katra cilvēka vārdu krājumā ir arī pasaku sižetiem, tēliem un īpašiem izteicieniem, kas atšķirīgos kultūras kontekstos un situācijās iegūst bieži vien visai atšķirīgu jēgu no sākotnējā, pasakas tekstā paustā. Atcerēsimies kaut vai to, ka ikdienas valodā satopamais

¹ Rortijs R. *Nejaušība, ironija, solidaritāte*. Rīga: Pētergailis, 1999. 93. lpp.

² Reinsone S. *Apmaldīšanās poētika teikās, stāstos un sarunās*. Rīga: LU LFMI, 2017. 32. lpp.

frazeoloģisms *Nestāsti nu pasakas!* ar nozīmi ‘nemelo’, ‘nestāsti niekus’ tiek lietots līdzās izteicienam *viss notiek kā pasakā*, kas nozīmē ‘neticami labi’, ‘bez aizķeršanās, ar iespējami daudzu labvēlīgu apstākļu sakritību’. Pasakas leksika, situācijas, tajā iekodētā dzīves pieredze, pozitīvo un negatīvo vērtību nošķirums ir ar atšķirīgu nozīmīgumu dažādos cilvēka vecuma posmos un dažādos kontekstos.

Rortijs nošķir divus atšķirīgus cilvēka tipus – vieni ir metafiziķi, kas par galveno vērtību uzskata veselo saprātu, „jo viņš (metafiziķis) neapšaubā patiesības, kas nodrošina šī konkrētā galīgā vārdu krājuma izmantošanu, it īpaši patiesības, kas apgalvo, ka aiz daudzām pārejošām parādībām eksistē viena vienīga nemainīga realitāte, un otri ir ironisti, kas spēj samierināties ar pašu lietotā vārdu krājuma, eksistences un sabiedrības nejaušību. Rortijs uzskata, ka par ironistu var saukt cilvēku, kurš atbilst trim nosacījumiem:

1. viņš radikāli un nepārtraukti šaubās par savu pašlaik lietoto vārdu krājumu, jo viņu jau ir ietekmējuši citi vārdu krājumi, ko par galīgiem uzskata cilvēki vai grāmatas ar kurām viņš saskāries;
2. viņš atzīst, ka ar viņa pašreizējo vārdu krājumu izteikts arguments nevar šīs šaubas nedz apstiprināt, nedz izgaisināt;
3. tā kā viņš par savu situāciju spriež filozofiski, tad nedomā, ka viņa vārdu krājums realitāti atspoguļo precīzāk nekā citi vārdu krājumi vai ka tas nonācis saskarsmē ar kādu spēku ārpus šī vārdu krājuma.¹

Jaunais stāstnieks un pasaka

Pasaku pasaule un tajā valdošie likumi, uzkrātā cilvēciskā pieredze, situāciju novērtējums un varoņu likteņi visbiežāk apliecina metafiziķa redzējumu un pasaules izpratni, tādējādi piedāvājot stabilus tikumisko un estētisko vērtību kritērijus, skaidru pasaules ainu un neskaidro, abstrakto jēdzienu *labais, skaistais, patiesais* konkrētu un tēlainu interpretāciju pasaku varoņos, viņu rīcībā un atziņās. Zināmā mērā var teikt, ka metafiziķis tic pasakām un atrod tajās šo nemainīgo un nepārejošo vērtību avotu. Bērna vērtīborientācijas veidošanās posmā identificēšanās ar pasaku varoņiem un pasakā ietvertās cilvēciskās pieredzes akumulēšana ir viens no būtiskākajiem cilvēciskās pasaules uztveres un izpratnes elementiem.

Bērns satiek pasaku vispirms kā klausītājs – tā var būt gan mammas, gan kāda cita ģimenes locekļa stāstīta vai priekšā lasīta pasaka. Kad apgūta lasītprasme, tad bērns iepazīst pasaku kā lasītājs, un bieži vien pasaku stāstīšana un klausīšanās izkrīt no ģimenes saskarsmes loka. Pasakām nav sevišķi lielas nozīmes bērnu savstarpējā saskarsmē, t. i., pasaku stāstīšana un klausīšanās nav būtiska bērnu savstarpējās komunikācijas daļa, bet atsevišķi pasaku leksikas elementi un tēli, īpaši tie, kas ir pazīstami no multiplikācijas filmām, ir nozīmīgi bērna pasaules izpratnē. Pasakām ir ierādīta diezgan liela vieta latviešu valodas apgūvē skolas mācību programmā, bet atbilstoši programmas prasībām, tās ir rediģētas literārā valodā, neņemot vērā izlokšņu īpatnības un tikai runai raksturīgo valodas plūdumu, ritmiku un savdabību.

¹ Rortijs R. *Nejaušība, ironija, solidaritāte*. Rīga: Pētergailis, 1999. 93.,94. lpp.

Raksturīgi, ka literārās valodas rakstītā forma tiek uzskatīta par pārāku pār citām valodas formām, piemēram, runāto valodu un mazāk pārdomātām rakstītās valodas formām, piemēram, privātām vēstulēm, zīmītēm, dienasgrāmatām utt.

Bērnu un jauniešu tradicionālās kultūras projekta „Pulkā eimu, pulkā teku” stāstnieku konkurss „Teci, teci, valodiņa” tiek rīkots, pievēršot bērnu uzmanību stāstīšanai, izrunātā vārda spēkam, lai attīstītu runas iemaņas un spēju publiski runāt, piesaistot auditorijas uzmanību, kā arī, lai iepazītu dažādus leksikas slāņus, izlokšņu īpatnības un valodas daudzveidību. Pasaka konkursa programmā iekļauta, lai rosinātu bērnus iepazīt pasaku ne tikai kā klausītājiem vai skatītājiem (multiplikācijas un pasaku filmas), bet lai ļautu iejusties pasakas stāstītāja lomā un uzlūkot pasaku kā iespēju iepazīt situāciju un valodas daudzveidību, izzināt pasakās minētās cilvēku savstarpējo attiecību un darba procesa vēsturiskās reālijas un pielāgot savu pasakas stāstījumu mūsdienu cilvēka izpratnei par lietām un to kārtību. Bieži vien gan pasakas izvēle, gan stāstījuma intonācija, konteksts un norādes uz dažādām mūsdienu kultūras reālijām pašu pasakas stāstītāju pārvērš no metafiziķa par ironistu. Viņš jau ir gatavs neuztvert pasaku kā patiesību „pēdējā instancē” un pasakas piedāvāto morāli spēj salīdzināt ar savu pieredzi un interpretēt saskaņā ar mūsdienu kultūras kodiem. Ja konkursa attīstības sākumposmā konkursa rīkotāju, folkloras kopu pedagogu un arī konkursa dalībnieku uzmanība fokusējās uz latviešu tautas pasakām, tad pēdējos gados dalībnieki tiek rosināti pievērsties dažādu tautu pasakām, iepazīstot dažādu kultūru mantojumu, pasaules skatījumu, un viens no būtiskiem konkursa dalībnieka uzdevumiem ir atrast savam pasaules redzējumam, interesēm un dzīves izjūtai tuvu pasakas sižetu un vēstījumu, kas viņam kā stāstniekam šķiet svarīgs un ar kuru viņš grib dalīties ar klausītājiem.

Kā norāda ilggadēja stāstnieku konkursa „Teci, teci, valodiņa” vērtētāju kopas pārstāve, pedagoģe Iveta Irbe savās piezīmēs par 2016. gada konkursu: „...metaforiskā forma, kurā veidotas pasakas, teikas, anekdotes, ir vispieejamākā bērna uztverei. Daudz nedomājot par dzirdēto stāstu, viņi ienirst tajā ar savas iztēles neierobežotību. Tas arī padara šo materiālu pievilcīgu darbam, kas vērst uz mācīšanos un attīstību.”

Ja meklējam atbildi, kāpēc pasakas ir tik pievilcīgas psiholoģiskam un attīstošam darbam, tad saskaramies ar šādiem Ivetas Irbes un citu stāstniecības ekspertu izteiktiem apsvērumiem:

1. Pasakas jēga un morāle nav viennozīmīgi didaktiska. Pasaku varoņu aizraujošie piedzīvojumi, valodas tēlainība pat visskarbāko morāli padara interesantu, drošu un pieņemamu.
2. Tēlu daudzveidīgās īpašības, darbības vietas un galvenā varoņa vārda nenoteiktība, kas iezīmēta ar formulām *senos laikos, reiz dzīvoja*, piedāvā iespēju saprast un interpretēt, ka tas varēja notikt jebkurā vietā un laikā, tostarp mūsdienās un ar katru no mums. Tas būs atkarīgs no klausītāja, kā viņš attiecinās uz sevi pasakā notiekošo, un no stāstnieka, cik viņš būs padarījis šo stāstu par savējo, kā arī – kā notiks stāstītāja un klausītāja mijiedarbība.

3. Pasakas kā dzīves pieredzes un savstarpēji uzslāņojušos vēsturisku tradīciju krātuve nodrošina uzkrātās informācijas daudzšķautņainību, valodas tēlainību. Pateicoties tēlainībai, pasakas viegli paliek atmiņā un pēc klausītāja un pasakas teicēja psiholoģiskās saskarsmes izbeigšanās turpina „dzīvot” cilvēka ikdienā, piedāvājot dažādu situāciju izpratnes ietvaru un lēmumu pieņemšanas stratēģijas. Īstas pasakas pazīme – laimīgas beigas, kas rada psiholoģisku aizsargātību, drošību, arī patvēruma sajūtu. Pasakas atziņu un vērtību caurstrāvota dzīves realitātes filozofiska, eksistenciāla uztvere piedāvā plašāku morālo kontekstu izvēlēm un lēmumu pieņemšanai.
4. Īpaša nozīme ir noslēpuma un burvestības oreolam, kas raksturo virkni pasaku. Šī pasakas īpatnība ir ļoti svarīga bērna psihes attīstībai. Lasot vai klausoties pasaku, bērns „iedzīvojas” tās saturā. Viņš var identificēties ne tikai ar galveno varoni, bet arī ar citām dzīvām būtnēm, kas veicina empātiju – bērna spēju nostāties cita vietā, kā arī aktivizē klausītāja fantāziju un intuīciju. Tieši šī cilvēka spēja izjust kaut ko, kas atšķiras no viņa paša, ļauj viņam izprast pasaules daudzšķautņainību un daudzveidību no vienas puses un vienlaikus savu vienotību ar to.

Ņemot vērā minētos apsvērumus, mēs varam secināt, ka pasaku iepazīšana un stāstīšana veicina:

- bērna radošās domāšanas attīstību,
- vārdu krājuma attīstību,
- fantāzijas attīstību,
- empātijas un klausīties prasmes attīstību.

Tomēr skolas vecuma bērnu vēlme klausīties un stāstīt pasakas ir ļoti minimāla, kā liecina Ivetas Irbes veiktais pētījums Rīgas 47. vidusskolā 2016. gadā, tāpēc konkurss „Teci, teci, valodiņa” ir labs „garainis, kas veicina vārīšanos”, motivēšanas un iesaistīšanas līdzeklis pasaku pārmantošanai, iedzīvināšanai mutvārdos un popularizēšanai.

Par notikumu un tā atspoguļojumu jauno stāstnieku priekšnesumos

Izrādās, ka mēs stāstām cits citam garākus un īsākus stāstus ik dienas – gan par savām veismēm, gan neveismēm. Stāstām tāpēc, lai kopā pasmietos, pašausminātos vai vienkārši tāpēc, ka atgadījies kas neparasts, aizraujošs. Citreiz stāstīšana ir vien pļāpāšana un „tukšu salmu kulšana”, lai aizdzītu garlaicību un mazliet izklaidētos. Mūsdienu cilvēkam ir iespēja klausīties dažādus stāstus, ko ik dienas piedāvā radio, televīzija, laikraksti un internets. Te pieejamas gan ziņas, gan pasakas mūsdienu versija seriālos un filmās, gan populārzinātniski stāstiņi, gan ekspertu vērtējumi dažādām parādībām. Stāstījumi ir raiti un pārlicinoši, ticami un neticami, faktiem atbilstoši un neatbilstoši, bet to kopīgā īpašība ir tā, ka tos var tikai uz klausīt vai neuz klausīt, bet nav iespējas pašam kļūt par stāstītāju un atgriezeniski ietekmēt stāstīšanas

procesu. Bieži vien mūsdienu kultūrā ir grūti nošķirt, kad pasakas formā tiek izstāstīts kāds reāls vēstījums vai pilnīgi sagrozītiem faktiem piešķirts ziņas ticamības statuss. Citādi tas ir dzīvā saskarsmē, kad katram ir jāspēj stāstīt tā, lai viņu uzklausītu, lai doma būtu izteikta īsi, kodolīgi, saprotami un tajā pašā laikā arī pievilcīgi un trāpīgi. Daži ir labi stāstītāji, un tiem pēc vārda kabatā nav jāmeklē, citiem savirknēt vārdus teikumā un noformulēt domu ir gana sarežģīti, kur nu vēl to publiski izstāstīt! Citi ir tukšu salmu kūlēji, kas nemaz nemana, ka ar savu garo, bezjēdzīgo runāšanu ir nogarlaikojuši līdzcilvēkus tik tālu, ka tie ir aizmiguši, vairs neklausās vai, sliktākajā gadījumā, kļūst agresīvi un noplaudē runātāju no tribīnes vai trokšņo tā, ka nav iespējams dzirdēt teikto.

Nemot vērā to, ka ikdienas saskarsmē, gan apgūstot zināšanas, gan veicot dažādus darba pienākumus, cilvēkam ir ļoti svarīgi precīzi un trāpīgi formulēt savu domu, īstā brīdī un īstā intonācijā pateikt kādu jokū vai izteicienu, vai vienkārši izstāstīt anekdoti, lai konfliktsituācijai ļautu atrisināties kopīgos smieklos, projekta „Pulkā eimu, pulkā teku” dalībnieki savu stāstītprasmi izkopj dialogā ne tikai ar dažādu tautu pasakām, bet pievēršas arī citiem stāstījumu žanriem. Par pasakām var teikt, ka tā visai interesanta pieredze – apgūt un laikabiedriem izstāstīt kādu tautas pasaku – kā zināmu, tā mazāk pazīstamu. Kurš gan nezina pasaku par zelta zirgu, eža kažociņu vai Laimas dotu trīs vēlēšanos piepildīšanas iespēju, bet tās izstāstīt tā, lai interesanti būtu gan klausītājiem, gan pašam stāstītājam, izrādās, ir diezgan pagrūti, jo te ne tikai labi jāzina sižets, jāvar savirknēt sakarīgi un labi skanoši teikumi, bet jāsapūt pašas pasakas piedāvātie nosacījumi, jāorientējas stāstīšanas situācijā un jānovērtē auditorija. Viegļāk klausītāju uzmanību ir piesaistīt ar kādu mazāk dzirdētu pasaku vai pavisam nezināmu sižetu. Labs stāstītājs gan arī visiem zināmo var izstāstīt tā, ka viņu klausās ar neatslābstošu uzmanību. Tas notiek, pateicoties valodas izjūtai, runas rītmam un tempam, stāstījuma intonācijai, balss tembram, varbūt vēl kādiem pavisam netveramām detaļām, kurus spēj pasakai pievienot paša stāstītāja pieredze.

Pavisam cits stāstījuma veids ir atgadījumi, notikumi, kuros nav stingru sižeta attīstības likumsakarību, kā tas ir pasakā. Tā ir paša stāstītāja izvēle – ko viņš uzskata par stāstīšanas vērtu. Stāstnieks šeit vienlaikus ir gluži kā rakstnieks – stāsta autors, līdzīgi kā aktieris – stāsta mutvārdu teicējs un vēl pats arī sava priekšnesuma režisors, kas atbildīgs par sevis kā stāstnieka novietojumu telpā, radīto noskaņu un priekšnesuma situāciju. Te svarīgs ne tikai izvēlētā notikuma nozīmīgums paša stāstītāja dzīvē, bet tas, vai notikums rezonē ar klausītāju pieredzi un viņu vārdu krājumos ir iespējams notikumu uztvert un novērtēt. Ja runājam kompetenču izglītības ietvarā, tad atgadījuma izstāstīšanā svarīga ir uz auditoriju vērstas publiskas runas mērķtiecība – skaidrība par to, ko runātājs grib pateikt, dzirdamība – precīza, skaidra un pietiekami skaļa valodai raksturīgo skaņu un vārdu izruna, stāstījuma atbilstība literārās valodas normām vai, ja stāstījums ir dialektā, tad dialektu raksturojošām skaņveides un izteiksmes normām, paša vēstījuma saprotamība un klausītāju auditorijas īpatnību novērtēšana un ievērošana.

Notikumu izstāstīt un notikumu aprakstīt – tā ir visiem labi zināmā atšķirība starp runu un rakstu valodu. Bieži konkursā gadās novērot situāciju,

ka bērns, gatavojoties konkursam, ir notikumu pierakstījis, un dzīva stāstījuma vietā ir jāklusās klišejiski teikumi no skolēnu sacerējumu pūra. Šoreiz neiedziļināsimies skolēnu rakstveida izteikšanās problēmās, vien uzsvēsim atšķirību starp runāto un rakstīto vārdu un mutvārdu saziņas specifiku. Katrā ziņā, notikumu stāstīšana izkopj tieši runu, parāda gan stāstītājam, gan klausītājiem runas emocionalitātes un skaidrības nozīmību, ļauj praksē pārliecināties, cik svarīgs ir izteiktais vārds, daudznozīmīga klusēšana un arī intonācija, kādā vārds, teikums vai viss stāstījums izskanējis.

Par runas ritmu, tempu un vingrinājumiem runas prasmju attīstīšanā

Labu stāstītāju raksturo ne tikai domu un izteiksmes skaidrība, bet arī spēja runāt, regulējot runas tempu un artikulāciju, nezaudējot neko no runas saprotamības un precizitātes. Vislabāk var sevi pārbaudīt un savu varēšanu ātrrunāšanā apliecināt, demonstrējot prasmi ātrrunās un mēles mežģos. Viens no tradicionālajiem ātrrunu vingrinājumiem ir vieglāku vai grūtāk izrunājamo izteikumu teikt trīs reizes pēc kārtas, ar katru nākamo kāpinot tempu. Piemēram: „Vārrna karrina kārrnā kaklā grreznas krrristāla krrrelles. Garras krrrelles! Garras krrrelles! Vārrnu kar-karrnevāls! Karr!” vai „Paipala pa laipu šurp, paipala pa laipu turp”, vai kādu citu atbilstoši vēlamajam skaņas apgūšanas un runas precizitātes apgūšanas mērķim. Šis trešais konkursa uzdevums „Teci, teci, valodiņa” repertuārā iekļauts, domājot par pirmsskolas un jaunākā skolas vecuma bērniem, kuriem anekdošu stāstīšana nešķiet organiska un dzīvi greznojoša viņu repertuāra sastāvdaļa.

Par anekdotēm

Savukārt anekdote sava īsuma un pozitīvās enerģijas dēļ uzskatāma par lielisku iespēju stāstniekam izbaudīt humora dzirksts iespaidīgo varu pār klausītājiem, ja izdevies izstāstīt anekdoti atbilstoši situācijai un klausītāju noskaņojumam vai tieši otrādi – sajūst neveiksmes sūrumu, ja anekdote nav trāpījusi „nagai uz galvas”. Taču anekdotei var būt pavisam negaidītas sekas, ja tā trāpās politisku interešu krustpunktā un to ar savu varu apveltī plašsaziņas līdzekļi. Bet par visu pēc kārtas.

1. aprīļa stāstnieku konkurss „Anekdošu virpulis” rosina dalībniekus veidot savu anekdošu repertuāru un kopt prasmes to lietot dažādās situācijās, tai skaitā, stāstot anekdotes par tēmām – viens uzsāk tēmu, citi turpina vai piedāvā elegantu, asociatīvi saistītu pāreju uz citu tēmu, ja par izvirzīto nav nevienas anekdotes „pa rokai”. Anekdošu repertuāram ir tieša korelācija ar dalībnieku vecumu. Dažiem šī spēja ir talants, citi to izkopj, mērķtiecīgi veidojot repertuāru, lai ar tā palīdzību stiprinātu savu autoritāti vienaudžu vidū un saziņā ar citu paaudžu pārstāvjiem. Jau gandrīz 20 gadus 1. aprīlī Rīgas Latviešu biedrības namā notiek stāstnieku konkursa „Anekdošu virpulis” fināls, kurā finālā sacenšas no 30–50 bērni un jaunieši. Dalībnieki ir galvenokārt no Latvijas folkloras kopām, kas deleģēti uz konkursu no novadu sacīkstēm. 2014. gada konkursa finālā tika izstāstīta 531 anekdote (Gunta Pakalna dati),

un tikai dažas anekdotes atkārtojās (varbūt tikai tāpēc, ka lielajā zālē bija grūti dzirdēt mazāko stāstītāju balsis).

Atsaucoties uz ilggadējas anekdošu konkursa vērtētājas un skolotājas Ivetas Irbes pieredzi, gribu pievērst uzmanību dažiem ar vecuma psiholoģiju un konkrēto folkloras žanru saistītajiem pedagoģiskajiem izaicinājumiem. Skolotājas Ivetas Irbes pieredze, kas uzkrāta, vairāk nekā 30 gadus strādājot skolā, liecina, ka sākumskolās bērni izprot tikai dažus anekdošu žanrus – mazākie tos, kur pieminētas tādas lietas kā, piedodiet par tiešumu, „čurāšana un kakāšana”, ko bērni uzskata par sevišķi asprātīgām un cenšas pārbaudīt, vai tās var stāstīt pieaugušā klātbūtnē. Par tām tad arī visa klases smejas. 3., 4. klasē bērniem aktuālas anekdotes ir par samainītajiem teikumiem, ko kāds noklausās un mainītās situācijās pielieto. Tā īsti anekdotes sāk stāstīt no 6., 7. klases, kad rodas tādi klases anekdošu stāstītāji, un viņiem parasti jau ir savs repertuārs. Tāpēc ir grūti „Anekdošu virpuļi” novērtēt anekdošu stāstītāju, jo bieži tas ir nevis paša sakrāts un ikdienas stāstīšanas situācijās pārbaudīts repertuārs, bet no kāda drukāta plašsaziņas līdzekļa vai interneta vietnes apgūts tekstu kopums, kas labāk vai sliktāk atstāstīts. Līdz ar to var novērtēt dalībnieka runas prasmi, bet ne spēju pielāgot anekdoti situācijai. Taču 2014. gada fināls izcēlās ilggadējā konkursa norisē ar negaidītiem blakusefektiem. Lūk, ko par to stāsta Guntis Pakalns: „Bijām priecīgi, ka ir labi anekdošu stāstītāji un ka ir lielāka masu mediju interese kā jebkad agrāk – par konkursu šoreiz interesējās vismaz četri televīzijas kanāli. Katrs TV kanāls konkursu atspoguļoja atšķirīgi – cits kā pāris stundu ilgu tiešraidi [...], cits kā svarīgu ziņu vakara galvenajā ziņu raidījumā, vēl cits vairījās parādīt uzfilmēto. Ne visu kanālu arhīvi pieejami internetā, tāpēc ne visu izdevās vēlāk apskatīt un dokumentēt.

Konkurss vēl nebija beidzies, kad interneta portālā *rus.tvnet.lv* krievu valodā parādījās tāda mūsu konkursa interpretācija, ka pirmajā brīdī nesapratām, ka kādam kaut kas tāds vispār var ienākt prātā...”¹

Proti, nevainīga mazu bērnu anekdote par triju tautību pārstāvjiem, kuri lido lidmašīnā un izmet to, kas katram valstī esot daudz, tika izrauta no konkursa konteksta un pasniegta kā nacionālā naida kurināšana. Pārmetumi likās tik provokatīvi un „padomju garā”, ka nav patikami to atstāstīt. „Radās iespaids, ka, izmantojot šķietami politkorektu terminoloģiju, tiek manipulēts ar lasītāju, provocējošu viedokli pasniedzot kā objektīvu informāciju.”² Netieši pat tika pieprasīta cenzūra – ka ir nācījas, par kurām publiskos pasākumos anekdotes nedrīkstot stāstīt! Turklāt netika parādīts anekdotes turpinājums (to portāls ievietoja tikai nākamajā dienā), kurā anekdotē minētās „aizskartās nācījas” pārstāvis tika parādīts labākā gaismā. Kā norāda folkloras pētnieks un viens no ilggadējiem „Anekdošu virpuļa” vērtētājiem Guntis Pakalns, vai katrs bērniībā stāstījis šādu vai līdzīgu anekdoti, tikai atkarībā no vietas uz zemeslodes mainās tās dalībnieku nacionālā piederība. Elementāra šīs anekdotes loģika prasa, ka uzvar „savējais”, nedomājot par kādu īpašu „nāciju

¹ Pakalns G. Kādas anekdotes „piedzīvojumi” 1. aprīlī. *Letonica*. 2015. Nr. 29. 218. lpp.

² Turpat. 219. lpp.

naidu”. Anekdote parasti tiek stāstīta vecumā, kad mazi bērni sāk apgūt jokošanu un anekdošu uzbūvi, iepazīst vecuma, dzimuma, sociālo lomu un etniskos stereotipus. Vēlāk šī anekdote vairs reti kuram liekas smieklīga, jo tiek atzīta par visiem zināmu.¹

Šī neierastā plašsaziņas līdzekļu uzmanība un piedāvātās nekorektās notikuma interpretācijas, protams, rosināja konkursa rīkotāju, stāstnieku pedagogu un iesaistīto bērnu vecāku diskusiju par anekdotes vietu etnisko stereotipu izpētē, etniskās spriedzes apzināšanā un mazināšanā, vienlaikus liekot domāt par katra stāstnieka atbildību par savu repertuāra izvēli stāstīšanai publiskā telpā plašsaziņas līdzekļu pārstāvju klātbūtnē.

Secinājumi

Apkopojot konkursa rīkotāju un tajā iesaistīto konkursa vērtētāju – stāstniecības ekspertu viedokļus, varam secināt, ka piedalīšanās stāstnieku konkursos veicina dalībnieku komunikatīvās un sociokulturālās kompetences:

- prasmi runāt skaidri un saprotami,
- analizēt teiktā jēgu un apgūt prasmi to pārnest klausītājam,
- veidot savu stāstu, ievērojot loģiskos akcentus un uzsverot svarīgāko,
- pārvaldīt savu balsi, ķermeni un skatienu,
- mācīties dažāda veida saziņu un pārbaudīt tās efektivitāti, vērojot atgriezenisko saiti ar klausītājiem,
- novērtēt ietekmi uz citiem un izvērtēt savas spējas uzņemties līdera lomu, kaut vai tikai stāstīšanas brīdī,
- trenēt empātiju – spēju iejusties līdzcilvēkos, aizmirst sevi un domāt par to, kā jūtas citi,
- apzināties un analizēt gan savas veiksmes, gan neveiksmes un uztvert abas kā saistītas ar situāciju un savu stāstītprasmi,
- iepazīt, apgūt un iedzīvināt lietojumā kultūras mantojumu,
- apgūt pieredzes izvērtēšanas modeļus dažādām dzīves situācijām,
- trenēt atmiņu un uzmanības noturību,
- apzināties izteiktā vārda spēku.

Vienlaikus tā ir aktīva iesaistīšanās mutvārdu stāstīšanas tradīcijas kopšanā – stāstot mantotus stāstus, kā arī stāstot pašu radītus stāstus par zīmīgiem atgadījumiem pašu vai laikabiedru dzīvēs. Stāstnieku konkursi ir jauno stāstnieku izglītošanās, kultūras izpratnes, pieredzes gūšanas un pieredzes apmaiņas platforma, runas meistarības kalve, kuras guvums ir personiska izaugsme dialogā ar stāstiem, stāstniekiem un stāstniecības jomas ekspertiem.

¹ Turpat. 221. lpp.

Stāstniecības tradīciju dinamika – no atsevišķiem stāstīšanas pasākumiem līdz stāstnieku festivāliem visos Latvijas kultūrvēsturiskajos novados

Līdzās bērnu un jauniešu aktivitātēm stāstniecības jomā, kuras vairāk nekā 20 gadu garumā aptver visu Latvijas teritoriju, ik gadu tiek īstenoti dažādi citi projekti un iniciatīvas, stāstu vakari un festivāli, lai nemitīgi atgādinātu sabiedrībai, ka stāstniecībai, kas tiek praktizēta ikdienā, darbā un sadzīvē, ir īpaša vērtība Latvijas kultūrtelpā. Tā aktivizē un bagātina savstarpējo saziņu, precizē un ar dažādiem retorikas līdzekļiem atvieglo domu apmaiņu, pieredzes atziņu formulēšanu un izvērtēšanu, tā mobilizē rīcībai un piedāvā ieinteresētajiem jaunas radošas pašizpaušmes iespējas.

Viens no pirmajiem sarīkojumiem, kas pievērs uzmanību stāstam un stāstniekam kā pieaugušo kultūras fenomenam, ir ikgadējais ziņģētāju un stāstnieku vakars Viļānos. Tas tiek rīkots kopš 2003. gada, un stāstnieki uzsāk savu līdzdalību dažus gadus vēlāk. Sarīkojums ir iespēja satīties divām ikdienas kultūrai būtiskām mākslinieciskās saziņas formām, kas nodrošina saturīgu un pilnvērtīgu izklaidi – ziņģei un stāstam. Kā norāda organizatori, ziņģētāju un stāstnieku vakara mērķis ir popularizēt mūsdienu folkloru kā sabiedrības kultūras sastāvdaļu, veicināt tautas tradīciju saglabāšanu un pārmantošanu, kā arī nodrošināt izglītošanas un pieredzes apmaiņas procesu starp Latvijas novadu un ārvalstu ziņģētājiem un stāstniekiem. Ziņģētāju un stāstnieku vakara būtiska sastāvdaļa ir skatītāju simpātijas un organizatoru sarūpētas balvas. Koncerta norises apvienotas ar svinēšanu neformālā gaisotnē, kas labi saskan ar ziņģēšanas un stāstīšanas tradīciju demokrātisko raksturu. Ikgadējais notikums Viļānos ir iecienīts pasākums gan savā novadā, gan piesaistījis ziņģētājus un stāstniekus no citiem novadiem. Sarīkojuma radītās emocijas bijušas tik zīmīgas un pozitīvas, ka iedvesmojušas līdzīga ikgadēja sarīkojuma rašanos Koknesē 2011. gadā. „Ir jādzied, jāatrod sava ziņģe kā eliksīrs dzīvespriekam!” tā apgalvojis kāds no Kokneses ziņģes dalībniekiem, un 2018. gada aprīlī Koknesē notiks jau septītais sarīkojums, kurā tiksies ziņģētāji un stāstnieki, lai kopā dziedātu un pārcilātu gan aizmirstas, gan

vēl aizvien populāras ziņģes, stāstītu un klausītos aizraujošus, smieklīgus un pamācošus stāstus. Būs priekšnesumi un kopīga darbošanās, būs stāstīšana un klausīšanās, un tradīcija turpināsies, jo dzīvesprieks būs tās pārmantošanas nodrošinātājs.

Divu gadu garumā (no 2006. līdz 2008. gadam) Latvijā tika realizēts Eiropas Savienības mūžizglītības programmas „Grundtvig” projekts par stāstītprasmju attīstību pieaugušajiem (kopā ar stāstniekiem no Vācijas un Skotijas), kura rezultātā iedibināta Kurzemes stāstnieku festivāla „Ziv zup” tradīcija (kopš 2007. gada) un izveidojusies auglīga starptautiska sadarbība starp dažādu valstu (Vācija, Skotija, Spānija, ASV u. c.) stāstniekiem – līdzdarbojoties gan Latvijas folkloras un stāstnieku festivālu programmās, gan dažādās mūžizglītības programmās. Stāstniecība kā vienots aktivitāšu kopums pirmo reizi 2012. gadā tika iekļauts arī starptautiskā folkloras festivāla „Baltica” programmā, veicinot vietējo stāstu meistarību ar Īrijas, Skotijas un Lielbritānijas stāstniekiem.

2009. gadā ar stāstniecību saistītu projektu uzsāka UNESCO LNK, kā rezultātā tika izveidots Latvijas bibliotēku tīkls „Stāstu bibliotēkas”. Projekta gaitā pilnībā realizējusies sākotnējā iecere – dot impulsu stāstu stāstīšanas aktualizācijai bibliotēku vidē un izmantot bibliotēkas kā modernas, demokrātiskas kultūras iestādes iespējas stāstniecības ideju popularizēšanai. Tāpat izdevies piedāvāt bibliotekāriem un lasītājiem ļoti demokrātisku pašizpaušmes veidu labvēlīgā un sakārtotā, informatīvi bagātā vidē. Stāstīšanas sarīkojumi bibliotēkās veicina sociālās vides bagātināšanos un sakārtošanos, lokālo kopienu konsolidēšanos, apzinot vietējo vēsturi un dažādas pieredzes jomas ar stāstu palīdzību. Tie rosina individuālu izaugsmi lokālo tradīciju kontekstā.

Tīklā „Stāstu bibliotēkas” vēl aizvien darbojas 37 bibliotēkas.

Izvērtējot „Stāstu bibliotēku” tīkla darbību astoņu gadu garumā, pārlūkojot bibliotēku pieredzi stāstīšanas pasākumu rīkošanā no ieceres līdz realizācijai, to dokumentēšanu, analīzi un atspoguļojumus pārskatos, jāteic, ka **katrā no tiem rodamas rosinošas idejas stāstu kontekstualizācijai bibliotekāra darbā un stāstīšanas pasākumu rīkošanai atšķirīgās vidēs, ņemot vērā konkrētā pasākuma dalībnieku intereses, iespējas un vajadzības.** Ir aptverta plaša un daudzveidīga klausītāju auditorija.

Projekta dalībnieku rīkotajos pasākumos nosacīti ieraugām trīs dažādas mērķauditorijas:

- dažāda vecuma un skaitliskā sastāva pieaugušo kopienu, kuras apvieno kopīgas intereses – kopīgs darbs (bibliotekāri, bijušie kolhoznieki u. c.) vai līdzīgas brīvā laika pavadīšanas formas (ceļojumi, auto braukšana u. c.), vai dzīvesvieta (Pārventa, Piltene, Pūre utt.),
- dažādu vecumu bērnu auditorijas, kuru veidošanās pamats ir piederība noteiktai mācību iestādei,
- pirmsskolas vecuma bērni kopā ar vecākiem.

Katrai no šīm kopienām ir savas intereses un vajadzības, tām jau ir izveidojusies sava komunikatīvā struktūra un sociālā hierarhija, bet stāsti

šeit ir tikai viens no jau esošās komunikatīvās struktūras papildelementiem. Stāstīšana šo kopienu savstarpējā komunikācijā ir ar atšķirīgiem mērķiem un funkcijām, un būtu svarīgi, lai turpmākajā projekta gaitā **stāsti un to stāstīšana kļūtu par pamatu jaunu kopienu veidošanai vai jau esošajās kopienu ienemtu nozīmīgāku vietu komunikācijā, atklājot stāstījumu daudzveidīgās iespējas pilnvērtīgas savstarpējas komunikācijas nodrošināšanā.**

Par norises vietām

Pasākumi rīkoti gan bibliotēkas telpās, gan ārpus tām – brīvā dabā, meklējot un atrodot stāsta vietu kopīgās ekskursijās un atpūtas brīžos, mērķtiecīgi plānotos sarīkojumos ar teatralizācijas un spēļu elementiem, vienkāršās un nesamākslotās sarunās par noteiktu tēmu. Stāstus stāstījuši gan paši bibliotekāri, gan pieaicināti viesi, gan bibliotēku lasītāji.

Šajā aspektā ir ļoti lietderīga projekta dalībnieku savstarpēja pieredzes apmaiņa par ieguvumiem un zaudējumiem, izmantojot kā ierastu, tā neierastu vidi stāstīšanas pasākumiem.

Stāstījumu žanriskā un tematiskā daudzveidība

Projekta dalībnieki stāstījuši pasakas, spoku stāstus, atgadījumus no dzīves, ceļojumu stāstus, jokus un anekdotes, piedalījušies dažādās spēlēs un ieraudzījuši stāstus arī garajās dziesmās, kur tie izstāstīti dzejas valodā un papildus nozīmi ieguvuši, pateicoties dziesmas melodijai. Sarīkojumi rīkoti, ņemot vērā stāstījumu žanru specifiku un to piemērotību auditorijai. Precīzāk iespējams novērtēt audiovizuāli dokumentētos pasākumus, savs šarms ir pasākumu audio ierakstiem, kas liek koncentrēties uz stāstiem un stāstnieku balsīm. Visgrūtāk izvērtēt tos pasākumus, kur ir tikai atskaites teksts un fotogrāfijas, jo stāstīšanā svarīga ne tikai vide, stāsta saturs un pasākuma iecere, bet arī stāstnieka personība, balss tembrs, runas ritms, savstarpēja stāstnieku un klausītāju mijiedarbība, kas bieži vien rosina dabisku pāreju no stāsta uz stāstu.

Kopīga tendence visiem stāstu pasākumiem bibliotēkās ir vēlēšanās jaunapgūto stāstnieku un stāstīšanas ideoloģiju saistīt ar iepriekšējo pieredzi, pazīstamām bibliotēkas sarīkojumu formām un pievienot to jau pasākumu plānā esošu notikumu arhitektonikai un stilistikai.

Tas, ka dažādi stāstījumi, sākot ar nelielu smieklīgu vai neordināru gadījumu atstāstu dažādās situācijās un beidzot ar žanriski daudzveidīgiem vēstījumiem plašsaziņas līdzekļos, ir neatņemama mūsu ikdienas sastāvdaļa, ir skaidrs ikvienam. Bet ko iesākt ar šiem stāstiem, vai tiem jāpievērš īpaša uzmanība, vācot un dokumentējot tos? Vai tikai jāklausa, jālaujas stāstījuma burvībai vai stāstnieka šarmam un jāizbauda piepildītais mirklis, par citu nedomājot? Vai jāienem augstprātīgi noraidoša nostāja – tas jau nav nekas nopietns, tās jau nav nekādas zināšanas, vien dažādi pastāsti izklaidei un laika kavēklim?

Bibliotēku darbinieku auditorija gan apmācību laikā, gan rīkotajos pasākumos īpašu uzmanību pievērša stāstiem par grāmatām un bibliotēkām, kā arī bibliotekāru stāstiem, kas saistīti ar profesionālās piederības apzināšanos un ar specifisko bibliotēkas vidi, tajā valdošajiem komunikācijas un uzvedības noteikumiem un stereotipiem.

Viens no veiksmīgākajiem stāstu pasākumiem, kas atspoguļo stāstīšanas vienkāršību, nesamākslotību, tās neformālo raksturu un saistību ar ikdienas dzīvi (profesiju), rodams Valmieras bibliotēkas darbinieku stāstos par sevi un savu bibliotēku, tās lasītājiem un atgadījumiem gan ar vieniem, gan ar otriem. Tikpat veiksmīgi ir Agitas Lapsas rīkto tie tematiskie stāstu pasākumi par dažādiem Valmieras rajoniem Krāču kaktu, Kārlienu u. c. – un dažādām valmieriešu profesijām veltītie stāstu sarīkojumi, piemēram, tipogrāfijas stāsti. Stāsts šeit pozicionēts kā nozīmīga mutvārdu vēstures daļa, kas dokumentējama un saglabājama kā bibliotēkas vēstures liecība, tai pašā laikā tas izgaršojams un izbaudāms kā elegants pašizpaušmes veids, kas piemērots dažādām – gan nopietnām, gan nenopietnām komunikācijas situācijām. Pirmie stāstītāji un stāsti vēl reaģē uz dokumentējošo videokameru kā savažņošu un traucējošu elementu, bet tālākā pasākuma norise paņem savā varā dalībniekus, akumulē stāstu enerģiju, atraisa dalībnieku stāstītārius. Katrs stāsts izraisa nākamo, rodas vēlēšanās ne tikai izstāstīt savu obligāto vienu stāstu, bet papildināt kolēģus ar saviem stāstiem, kas saturiski iederas situācijā. Tai pašā laikā stāstīšanas process ir strukturēts, jo pasākuma dalībnieki ir iepriekš informēti par pašu stāstīšanas faktu, tēmām un to, ka jāstāsta būs katram. Pasākums kopumā, tā dokumentējums vērtējams pozitīvi, bet līdz pilnībai pietrūkst katra stāstītāja vārda, uzvārda, vecuma un amata titros, kaut ir pilnīgi skaidrs, ka šo tekstu ierunāšana būtu traucējusi pasākuma veiksmīgu norisi, jo dalībnieki savstarpēji pazīst viens otru un šī informācija ir viņu rīcībā, tāpēc mutvārdos tā būtu traucēklis pasākuma neformālajai gaisotnei un temporitmam. Taču nekas netraucē šādas ziņas pievienot pēc pasākuma, apstrādājot dokumentēto materiālu.

Līdzīgi stāsts funkcionē arī Gāliņciema un Pārventas bibliotēkas rīkotajos pasākumos, tikai šeit stāsti vairāk saistīti ar piederību vietai un konkrētam vēsturiskam laikam, nevis profesijai. Baložu bibliotēka, rīkojot stāstīšanas pēcpusdienu, uzsver stāsta iespējas pozitīvā un pilnvērtīgā paaudžu komunikācijā. Talkā tiek ņemts atbilstošs literārs darbs – Ivetas Vecenānes grāmata –, un tās fragments kalpo par pāreju uz pašu dalībnieku dzimtas stāstiem. Publicētais rakstnieces stāsts ir it kā katra izskanējušā stāsta vērtības garants, jo mūsdienu kultūrā rakstīts teksts tiek uzskatīts par vērtīgāku nekā mutvārdu teksts. Viens no projekta tālākajiem uzdevumiem ir dekonstruēt šo stereotipu, ļaujot projekta dalībniekiem pašiem pārliecināties par stāstītā stāsta īpašo nozīmi.

Lielākā daļa projekta dalībnieku stāstīšanu realizējusi dažāda vecuma bērnu auditorijās ar atšķirīgu dalībnieku iesaistīšanas pakāpi. Te no žanriem populārākie ir pasakas, anekdotes un spoku stāsti. Sarīkojumos daudz spēļu un kustību elementu, nozīmīgu vietu ieņem kostīmi, rekvizīti un savstarpēja sacensība.

Trīs svarīgākas atziņas, kas izkristalizējušas „Stāstu bibliotēku” sadarbībā:

- Stāstīšana ir viena no cilvēka priekšrocībām, kas ļauj izteikt esošo, atsaukt bijušo un piesaukt, iezīmēt vēl nebijušo, iespējamo. Ar stāstu var informēt, uzrunāt, pamācīt, izklaidēt, iepriecināt, smidzināt un arī raudināt – ar smiekliem vai bez tiem.
- Stāstam ir ne tikai teksts, bet arī zemteksts un konteksts. Stāsts paredz komunikāciju starp stāstnieku un klausītāju, savstarpēju mijiedarbību un attīstību, tāpēc īpaši svarīga ir īsta, patiesa un nesamākslota intonācija, savstarpēja ieinteresētība un uzticēšanās.
- **Nav viena vispareizākā stāstīšanas stila, visautentiskākā teksta un vislabākās stāstīšanas manieres.** Kā precīzi norāda lieliskais pasaku teicējs Stīvs Senfilds (*Steve Sanfield*), „... meistarīgs teicējs labi pieprot uzstāšanās mākslu: pārvalda kustības, žestus, balsi un runu. Dzejiski izsakoties, teicējam vajag tiekties „paplašināt valodas telpu”. Viņa uzdevums ir radīt īpašu burvību – no pirmā vārda līdz pēdējam gaistošajam tēlam. Pateicoties sapratnei, kas iemantota, darbojoties pasaulē un dzīvojot piepildītu dzīvi, teicējs ir apveltīts ar neparastu spēju sajūst klausītāju noskaņojumu un viņu vajadzības. Īsts meistars izvēlas stāstus, kas vajadzīgi tieši šiem klausītājiem, tieši šajā brīdī. Lai varētu veikt pareizo izvēli, meistara rīcībā ir jābūt bagātīgam krājumam. Meistarīgu teicēju no parasta teicēja atšķir stāstu daudzums un labums.”¹ Un „Stāstu bibliotēku” tiklā darbojas daudz meistarīgu stāstnieku.

Tikla darbības ietvaros 2012. gadā Rundāles novada Pilsrundālē sadarbībā ar Pilsrundāles bibliotēku, Rundāles novada domi, UNESCO LNK un ar ES mūžizglītības programmas „*Grundtvig*” atbalstu tika iedibināta Zemgales stāstnieku festivāla „Gāž podus Rundālē” tradīcija. Zemgales stāstnieku festivāls jau sešus gadus izzina reģiona rašanās vēsturi, patriotisko mantojumu un novadā savāktās garamantas. Līdzās pasakām, teikām, anekdotēm un dzīvesstāstiem festivālā skan arī dziesmas, tiek vadītas rotaļas un realizētas citas aktivitātes, piedaloties gan pārnovadu, gan ārvalstu stāstniekiem. Zemgales stāstnieku festivāls ir kļuvis par nozīmīgu Zemgales un Latvijas kultūrtelpas bagātinātāju, stāstnieku tikšanās vietu un stāstniecības tradīcijas attīstīšanas platformu reģionālā, nacionālā un starptautiskā mērogā.

Ar stāstniecību saistītus projektus īsteno arī Vidzemes kultūras un mākslas biedrība „Haritas”, kas sekmējusi Vidzemes stāstnieku kopas izveidi. 2015. gadā, biedrībai sadarbojoties ar vienu no aktīvākajām UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” dalībniecēm – Valmieras bibliotēku – tika iedibināta arī Vidzemes stāstnieku festivāla „Stāsti krēslā” tradīcija. 2017. gadā festivāls noritēja jau trešo reizi, un tā attīstība norit, topot par ceļojošu festivālu, kas cenšas aptvert Vidzemes tradīciju daudzveidību ik gadu citā Vidzemes vietā.

2016. gadā UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” darbības ietvaros sadarbībā ar Preiļu Galveno bibliotēku, Preiļu novada domi, vietējiem

¹ Estesa K. P. *Sievietes, kuras skrien ar vilkiem*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2012. 613. lpp.

atbalstītājiem, domubiedriem un folkloras kopām tika iedibināta Latgales stāstnieku festivāla „Omotu stuosti” tradīcija. Tās turpinājums bija II Latgales stāstnieku festivāls „Saimeneicu stuosti” Vārkavas novadā.

Stāstnieku festivāli visos Latvijas kultūrvēsturiskajos novados ir kļuvuši par nozīmīgām platformām stāstīšanas tradīciju iedzīvināšanai, attīstīšanai un kopšanai, kultūras mantojuma apzināšanai, zināšanu pārnesei un iedzīvināšanai lietojumā. Ja aplūkojam festivālu kā kultūras formu, tad jāuzsver daži būtiski raksturojumi, ka festivāla notikumu var aprakstīt kā līdzdalības un performances kombināciju publiskā kontekstā, kur līdzdalība paver gan radošas pašizpaušmes iespējas, gan kopīgu līdzpārdzīvojumu, emocionālu un intelektuālu bagātināšanos klausītāja lomā, bet notikuma publiskais raksturs ir iespēja pievienoties arvien jauniem interesentiem.

Stāstīšanas tradīciju iedzīvināšana paplašina valodas telpu un piedāvā iespēju sadzirdēt senus leksikas slāņus pasakās un izbaudīt valodas skanisko daudzveidību dialektos un izloksnēs, tādējādi bagātinot kopienas kultūrtelpu.

2016. gada 25. novembrī Latvijā pirmo reizi tika rīkota stāstniecībai veltīta konference, kuras mērķi bija stāstīšanas tradīciju apzināšana, aktualizācija, lomas stiprināšana visa veida tradīciju un zināšanu pārnēsē, pētnieciskās ekspertīzes apzināšana, sadarbības veicināšana stāstniecībā, konstruktīva dialoga attīstība starp praktiskās stāstniecības projektu realizētājiem un stāstniecības pētniekiem, kā arī priekšlikumu izstrāde stāstītprasmju apmācības modeļiem formālajā un neformālajā izglītībā. Savukārt 2017. gada 5. decembrī notika II Latvijas stāstnieku konference, kura noslēdzās ar jaunu biedru uzņemšanu Latvijas Stāstnieku asociācijā, lai turpmāk kopīgi īstenotu gan ilgtermiņa, gan īstermiņa stratēģijas tālākai stāstniecības tradīciju attīstībai un procesu pārvaldībai Latvijā.

STĀSTNIECĪBAS
KUSTĪBA UN
TRADĪCIJAS
PASAULĒ
UN LATVIJĀ

STĀSTNIECĪBAS TRADĪCIJU
DAUDZVEIDĪBA UN
KUSTĪBAS ATTĪSTĪBA
LATVIJĀ

**Veiksmes
stāsti par
stāstniekiem,
stāstnieku
iniciatīvām
un projektiem
Latvijā**

Foto: Aldis Jonikāns

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAUĻĒ UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Evija Maļkeviča

Latvijas Stāstnieku asociācija

„Veiksme ir tad, kad ir stāsts. Bet, ja stāsts ir par veiksmi, tad tas jau ir veiksmes stāsts.”

Latvijas kultūrtelpā stāstniecībai veltītās aktivitātes notiek jau ilgāku laiku, aptverot dažāda vecuma un interešu auditorijas. Apzināta tradīcijas izcelšana kļuvusi īpaši aktuāla pēdējā desmitgadē, parādoties stāstnieku festivāliem un mērķtiecīgi uz stāstniecības tradīcijām vēršiem projektiem un iniciatīvām.

Šajā sadaļā apkopotas Latvijā pazīstamākās iniciatīvas un projekti, kuru regulārā norise atstājusi ilgtermiņa ietekmi uz vietējo kopienu, stāstnieku kustību un kultūrtelpu. Šīs aktivitātes sekmē vietējo teicēju un aktīvo stāstnieku apzināšanu, kā arī veido notikumus, kas nodrošina vietu stāstu izskanēšanai un mijiedarbei ar klausītājiem, domubiedru satikšanu, savstarpēju saziņu un iespēju mācīties citam no cita.

Pasākumi ir atšķirīgi, taču tiem visiem ir kas kopīgs – pamatā ir kopā sanākšana un kopā būšanas izjūta, kas ir bijusi jau pirms norises, vai – taisni otrādi – radusies tikai pēc ilgākas kopā būšanas un stāstu stāstīšanas.

STĀSTNIECĪBAS
KUSTĪBA UN
TRADĪCIJAS
PASAULĒ
UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Foto: Evija Maļkeviča

Nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un
pārmantošanas programmas „Pulkā eimu, pulkā teku”
stāstnieku konkurss „Teci, teci, valodiņa”

**Norises vieta: visa
Latvija, fināls –
Rīgas Latviešu
biedrības nams**

*Kontaktpersona:
Māra Mellēna,
tradicionālās kultūras
biedrības „Aprīka”
vadītāja*

Konkurss ir senākā stāstniecībai veltītā iniciatīva bērnu un jauniešu auditorijai, kas noris jau kopš 1996. gada. Stāstnieku konkursa mērķis ir stāstīšanas tradīciju atjaunošana, uzturēšana un attīstīšana, aktīvi iesaistoties mūsdienu mutvārdu kultūrā. Konkurss ir iespējams, pateicoties folkloras skolotāju un folkloras kopu vadītāju, latviešu valodas skolotāju un citu interesentu neatlaidīgam un nesavtīgam sadarbības procesam ar jaunajiem stāstniekiem, gatavojot viņus stāstnieku konkursam.

Konkursā piedalās bērni un jaunieši līdz 21 gada vecumam, kuri interesējas par tautas mutvārdu daiļradi un paši ir vai vēlas būt aktīvi stāstītāji dažādās ikdienas vai svētku situācijās. Stāstījums jāgatavo latviešu literārajā valodā, dialektā vai izloksnē. Uzstāšanās ilgums ir ne vairāk par piecām minūtēm. Konkursā tiek noskaidroti veiksmīgākie stāstnieki, kas iegūst Dižā stāstnieka vai stāstnieces titulu un vēlāk (tie, kas trīs reizes ieguvuši Dižā stāstnieka nosaukumu) cīnās par Stāstnieku ķēniņa titulu. Stāstnieku ķēniņu pretendentu uzdevumi sacensībās katru gadu mainās, un tie tiek paziņoti dalībniekiem vismaz nedēļu pirms konkursa. Pirms konkursa notiek reģionālās atlases. Konkursiem folkloras kopās un novadu pusfinālos noteikumi var būt atšķirīgi.

Ik gadu stāstnieku konkurss pulcē vairākus simtus dalībnieku un to atbalstītāju, kas visbiežāk ir vecāki, vecvecāki, skolotāji un folkloras kopu vadītāji. Konkurss ir viens no veiksmīgākajiem un uzskatāmākajiem piemēriem, kā stāstniecība ilgtermiņā var pozitīvi ietekmēt turpmāko konkursantu dzīves un karjeras. Atzīmējot 20. konkursa gadadienu 2016. gadā, organizatori mēģināja apzināt un uz atmiņu pēcpusdienu uzaicināt tos, kas aizvadītajos gados bijuši Stāstnieku ķēniņi vai ķēniņienes. Kā izrādījās, stāsti turpmākajā dzīvē palīdzējuši izkopt valodu, runas manieri, prasmes palīdzējušas darba intervijā vai noslēguma darba aizstāvēšanā. Lielākais gandarījums ir par tiem, kas stāstnieka prasmes aktīvi lieto vēl aizvien, esot, piemēram, par aktieri, dzejnieku, runasviru vai kādu citu izpildītāju.

Foto: Guntis Pākalns

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAUĻĒ UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un pārmantošanas programmas „Pulkā eimu, pulkā teku” stāstnieku konkurss „Anekdošu virpulis”

Konkurss ir 1. aprīļa jeb Joku dienas ikgadējs notikums, kura mērķis ir stāstīšanas tradīciju atjaunošana, uzturēšana un attīstīšana, īpaši pievēršoties humora daudzveidīgajām izpausmēm mutvārdu tradīcijās. Svarīgs konkursa uzdevums ir humora izjūtas un anekdošu stāstīšanas iemaņu izkopšana bērnu un jauniešu vidū. Konkurss aicināti piedalīties bērni un jaunieši no 7 līdz 21 gadu vecumam, kuri interesējas par tautas mutvārdu daiļradi un paši ir aktīvi anekdošu stāstītāji dažādās ikdienas vai svētku situācijās, viņu vidū arī folkloras kopu dalībnieki, kuri latviešu folkloru apgūst skolā vai interešu izglītības pulciņos. Konkurss tiek rīkots jau kopš 2000. gada.

Ierasti anekdošu stāstīšanas konkurss noris Rīgas Latviešu biedrības namā. Uzstāšanās pēc iespējas tiek pietuvināta ikdienas stāstīšanas situācijām – teksti nav iepriekš saskaņoti, tiek vērtēta māka veiksmīgi atbildēt uz iepriekš stāstīto anekdoti un patiešām sasmīdināt klausītājus. Žūrija pievērš uzmanību arī jauno stāstnieku runas kvalitātei, neverbālo izteiksmes līdzekļu gaumīgam lietojumam, repertuāra bagātībai, anekdošu piemērotībai konkrētai vecuma grupai un stāstīšanas situācijai, kā arī prasmei veidot dialogu ar klausītājiem.¹

Pirms konkursa fināla notiek reģionālā atlase. Fināla konkursantu sniegumu vērtē komisija, kurā piedalās Latvijā atzīti tradicionālās kultūras speciālisti un rīkotāju pieaicināti pārstāvji no konkursa labvēļu vidus. Uz konkursa finālu ik reizi tiek aicināti arī interesenti. Klausītājiem šādā veidā ir iespēja ne tikai veselīgi izsmieties, bet arī iepazīties ar mūsdienu bērnu un jauniešu aktuālo mutvārdu anekdošu repertuāru, tā tematiku, aktualitātēm un stāstīšanas tradīcijām.

Norises vieta:
**Rīgas Latviešu
biedrības nams**

Kontaktpersona:
Māra Mellēna,
tradicionālās
kultūras biedrības
„Aprika” vadītāja

¹ „Anekdošu virpulis 2017” fināls. *Rīgas Latviešu biedrība*. <http://rlb.lv/sakums/anekdosu-virpulis-2017-finals->

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAUĻĒ UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Foto: Kārlis Kalseris

Stāstnieki starptautiskajā folkloras festivālā „Baltica”

**Norises vieta:
dažādas vietas
Latvijā**

*Kontaktpersona:
Māra Mellēna,
tradicionālās kultūras
biedrības „Aprīka”
vadītāja*

Starptautiskais folkloras festivāls „Baltica” Baltijas valstīs notiek kopš 1987. gada, pēc kārtas ik gadu mainot norises vietas Lietuvā, Latvijā vai Igaunijā. Folkloras festivāls „Baltica” ir nozīmīgs notikums katras šīs valsts kultūrtelpā, tas nodrošina tradicionālās kultūras klātbūtni postfunkcionālā situācijā un aktualizē to kā nacionālās kultūras savdabības avotu starptautiskā kontekstā. Festivāls ir būtisks ieguldījums tieši pārmantotu un zinātniskā izpētē pamatotu rekonstruētu lokālo tradīciju daudzveidības apzināšanā, saglabāšanā un pārradīšanā dialogā ar katras reģionālās kopienas vēsturi un šodienas situāciju, tāpēc tas ir svarīgs gan tradicionālās kultūras uzturētājiem un izpildītājiem, gan arī tiem, kas bauda priekšnesumus un ir tikai ceļā uz kādas izpausmes aktīvu praktizēšanu. Festivālā ik gadu piedalās etnogrāfiskie ansambļi, folkloras kopas, tautas muzikanti, stāstnieki un citi individuālie izpildītāji, kā arī tautas lietišķās mākslas meistari un amatnieki.

Kopš 2012. gada Latvijā aizvien lielāku popularitāti gūst stāstnieku līdzdalība festivāla norisēs. Stāstu vakari un tikšanās, stāstnieku un tautas muzikantu kopīgi priekšnesumi, stāstnieku meistardarbnīcas vai interaktīvi sarīkojumi, kuros stāstnieki iedvesmo klausītājus līdzdalībai stāstīšanā, kļuvuši par būtisku festivāla sastāvdaļu. Piemēram, stāstnieku vakari „Birojnicā”, kas atrodas Berga bazārā Rīgā, pulcēja plašu klausītāju loku un iedvesmoja stāstnieku un tautas muzikantu turpmāko sadarbību, savukārt pasākums „Skotu un latgaliešu stāstu sasaukšanās” Rēzeknē kļuva par nopietnu pieredzes apmaiņas un starptautiska stāstnieku dialoga platformu, tādējādi dodot būtisku ieguldījumu stāstniecības tradīciju attīstībā Latvijā. Stāstu stāstīšana kļuvusi arī par svarīgu folkloras kopu priekšnesumu sastāvdaļu dažādos sarīkojumos, tā demonstrējot izpildītāju spēju integrēt un virtuozī izspēlēt kādu stāstu atbilstoši situācijai un savai pieredzei.

Folkloras festivāls „Baltica” ir unikāls un komplekss tradicionālās kultūras norišu kopums, kas izceļ tradicionālās kultūras specifisko prasmju un vērtību – tradicionālās dziedāšanas, dejošanas, muzicēšanas, stāstīšanas, kulinārijas, amatniecības – mākslinieciski augstvērtīgas izpausmes un rosina katru līdzdarboties savu lokālo tradīciju iepazīšanā un attīstīšanā, iedzīvinot tās savā ikdienas lietojumā. Stāstniecības aktivitātes festivāla laikā kļūst aizvien populārākas, vienlaikus izceļot šīs izpausmes formas būtisko lomu nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā.

Foto: Evita Krūmiņa

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAULĒ UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Dziedošo kolektīvu un „gvelžu” saiets „Auni kūjas, laksteigola!”

Pasākums ik gadu notiek aprīļa beigās, tā mērķis ir saglabāt un popularizēt galda dziesmas un senākos mutvārdu folkloras žanrus, kā arī veicināt folkloras kopu, etnogrāfisko ansambļu, lauku kapelu, dziedošo kolektīvu un stāstnieku repertuāru paplašināšanu, savstarpēju sadarbību un pieredzes apmaiņu.

Saieta idejas pamatā ir Latgaliešu dziesmu diena — pēc formāta īss pasākums tautas tradīciju kopējiem. Ik gadu saietā pulcējas gan jauniešu, gan pieaugušo ansambļi, folkloras kopas, lauku kapelas, dziedoši darba kolektīvi, kā arī individuāli stāstnieki vai stāstnieku grupas no tuvākiem un tālākiem novadiem, lai prezentētu (dziedātu, stāstītu, rādītu) savai pusei raksturīgās tradīciju izpausmes atbilstoši tēmai, kas ik gadu ir cita.

Saskaņā ar attiecīgā gada tēmu un mērķiem tiek paredzēts arī kāds jauns uzdevums, kas rosinātu pasākuma dalībniekus aktīvi turpināt pētīt kultūras matojumu, pielāgot to mūsdienu lietojumam kultūrvidē, kā arī sanākt kopā un dalīties pieredzē par dažādām pieejām. Saiets noris kopš 2003. gada, un tas ik gadus pulcē vairākus desmitus izpildītāju un skatītāju.

Norises vieta:
Dagdas novads,
Dagda

Kontaktpersona:
Inta Viļuma,
Dagdas novada
Folkloras centra
vadītāja

STĀSTNIECĪBAS
KUSTĪBA UN
TRADĪCIJAS
PASAULĒ
UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Foto no Viļānu Tautas nama arhīva

Ilgadējais Ziņģētāju un stāstnieku vakars Viļānos

Norises vieta:
Viļānu novads,
Viļāni

Kontaktpersona:
Iveta Dukaļska,
Tautas muzikantu
biedrības vadītāja

Ziņģētāju un stāstnieku vakars jau kļuvis par tradicionālu pasākumu, uz kuru ziņģēt un stāstīt ierodas ap 200 dalībnieku. Tā mērķi ir popularizēt mūsdienu folkloru kā sabiedrības kultūras sastāvdaļu, veicināt tautas tradīciju saglabāšanu un pārmantošanu, kā arī nodrošināt izglītošanas un pieredzes apmaiņas procesu starp ziņģētājiem un stāstniekiem. Sarīkojums ik gadu kopā pulcē latviešu un cittautu ziņģu un stāstāmas folkloras izpildītājus, tostarp individuālus stāstniekus, ģimeņu ansambļus, vokālos ansambļus, folkloras kopas, lauku kapelas, tautas mūzikas ansambļus, etnisko biedrību kolektīvus un citus interesentus.

Vakara gaitā tiek noskaidroti veiksmīgākie stāstnieki un ziņģētāji. Gan stāstniekiem, gan ziņģētājiem tiek pasniegtas skatītāju, organizētāju, dalībnieku un sponsoru balvas. Izpildītājiem iepriekš jā sagatavo priekšnesumi atbilstoši izvirzītajiem noteikumiem, piemēram, ziņģētājiem jā sagatavo divas dziesmas, kas jāizpilda tikai akustisko instrumentu pavadījumā, savukārt stāstnieka priekšnesums nedrīkst būt garāks par septiņām minūtēm, un pirms stāsta sevi ir jāpiesaka. Sarīkojuma laikā netiek izpildītas oriģināldziesmas un atstāstīti literāri darbi.

Pirmo reizi Ziņģētāju vakars notika 2003. gadā Madonas rajona Barkavā. Tā pamata ideja bija parādīt ziņģu un stāstāmas folkloras aktualitāti un nozīmi mūsdienās, jo folklorā nav vien pierakstītas un grāmatās publicētas vienības, tā ir dzīva dziesmās, stāstos un viesību tradīcijās. Ilgadējais Ziņģētāju un stāstnieku vakars nu kļuvis par jauku tradīciju untikšanās brīdi kā izpildītājiem, tā arī skatītājiem.

Foto: Inguna Žogota

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAULĒ UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Kokneses ziņģētāju un stāstnieku vakars „Kokneses ziņģe”

„Kokneses ziņģe” ik gadu notiek aprīlī. Ideja rīkot šādu vakaru folkloras kopai „Urgas” radās, viesojoties Viļānu Ziņģētāju un stāstnieku vakarā, kas arī koknesiešus pamudinājis apzināt gan savus vietējos, gan citu Latvijas novadu ziņģētājus un stāstniekus. Ziņģētāju vakarā Koknesē parasti tiek aicināts ikviens latviešu un cittautu ziņģu izpildītājs un stāstu stāstītājs. Ziņģēt aicināti kā individuāli izpildītāji, tā muzicējošas ģimenes, ansambļi, folkloras kopas, kori un citas muzikālas apvienības. Koknesē, līdzīgi kā Viļānos, ziņģes izpildāmas tikai akustisko instrumentu pavadījumā, un stāstnieku priekšnesumam vēlams būt 5–7 minūtes garam. Visi dalībnieki tiek apbalvoti ar speciālām balvām, ko sarūpējuši organizatori un atbalstītāji.

Ikgadējais pasākums pulcē interesentus no visas Latvijas un sniedz iespēju arī vietējiem ik reizi no jauna atklāt vēl nedzirdētus ziņģētājus un stāstniekus. Ziņģētāju vakars „Kokneses ziņģe” ir lieliska pieredzes apmaiņas norise gan priekšnesumu baudītājiem, gan pašiem izpildītājiem, kam pastāvīgi jāaug meistarībā un repertuāra plašumā.

Norises vieta:
Kokneses novads,
Koknese

Kontaktpersona:
Inguna Žogota,
folkloras kopas
„Urgas” vadītāja

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAUĻĒ UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Foto: Dita Silava

Džūkstes Pasaku muzeja Spoku stāsti

Norises vieta:
Tukuma novads,
Džūkstes pagasts,
Džūkstes Pasaku
muzejs

Kontaktpersona:
Dita Silava,
Džūkstes Pasaku
muzeja vadītāja

Džūkstes Pasaku muzejs atrodas kādreizējās Lancenieku skolas ēkā, kurā dzīvojis un strādājis skolotājs, rakstnieks, pasaku un teiku krājējs Anss Lerhis-Puškaitis (1859—1903). Muzejs veltīts izcilajam latviešu pasaku krājējam un pasakām, kā arī Džūkstes pagasta materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanai. Muzejā apmeklētāji aicināti klausīties Džūkstes pasakas un stāstīt tās, kuras paši dzirdējuši, noskatīties leļļu izrādi un tajā piedalīties, kā arī apskatīt izstādes un radīt pasaku tēlus.

Par tradīciju kļuvuši arī Džūkstes Pasaku muzeja Spoku stāstu vakari, kuros sveču gaismā ir iespēja klausīties un stāstīt pašiem savus spoku stāstus. Pasākumā parasti aicināti piedalīties gan lieli, gan mazi apmeklētāji. Spokainākā stāsta stāstītājam un spocīgākajam spociņam tiek pasniegta pārsteiguma balva. Mazākajiem apmeklētājiem pasākuma laikā ir atvērta spociņu spēļu vieta — Pasaku istaba, kura Spoku stāstu vakarā pārvēršas par Spoku istabu.

Uz Spoku stāstu vakariem parasti tik aicināti tuvāki un tālāki stāstnieki, kas ar savu pieredzi un bagātīgo stāstu pūru spēj aizraut ikvienu klātesošo. Klausītāji ir gan vietējie, gan arī tālāku ceļa gabalu mērojušie. Spoku stāstu vakari Džūkstes Pasaku muzejā ir veiksmīgs piemērs tam, kā tematiski, veidojot attiecīgo noskaņu un iekārtojumu, iespējams panākt labvēlīgāko vidi attiecīgo stāstu baudīšanai un to sensorai iegaumēšanai. Džūkstes Pasaku muzejā norisinās arī citu tematu stāstu un pasaku pasākumi, kas tiek rīkoti pēc līdzīga principa.

Foto: Dita Sīlava

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAUĻĒ UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Džūkstes Pasaku muzeja „Kolhoznieku stāsti”

Kopš 2007. gada Džūkstes Pasaku muzejs ik gadu pārtop par mājvietu džūkstenieku atmiņu un piedzīvojumu stāstiem, kas saistīti ar kolhoza laikiem. Muzeja rīkotā pasākuma „Kolhoznieku stāsti” mērķis ir pulcēt vietējos iedzīvotājus uz atkaltikšanas, iedzīvināt atmiņas par kopīgi piedzīvotajiem laikiem, kā arī saliedēt vietējos, savstarpēji daloties atmiņās, un turpināt dažas senākas tradīcijas arī mūsdienās.

Uz pasākumu ik reizi kopā sanāk vairāk nekā 10 stāstnieku. Katru gadu tikšanās tēma tiek mainīta. Bieži vien pasākums nav pasīvs — „sēdošs”, reizēm tas ir kā uzvedums, kā izbrauciens vai kā aktivitāte, kurā jāiesaistās. Piemēram, 2013. gada pasākumā „Kolhoznieku stāsti” ļaudis „stājās kolhozā” — rakstīja iesniegumu, izvēlējās amatu un piedalījās īstā kolhoznieku sapulcē, kuru vadīja partijas sekretāre. Sanākušie stāstnieki cēla priekšā stāstus par saviem jaunības laikiem, kas pavadīti kolhozā. Radot atmiņas rosinošu vidi, muzejā vai tā pagalmā parasti ir arī kāda tematiska izstāde.

Atzīmējot šī pasākuma 10 gadu jubileju, apmeklētāji tika aicināti noskatīties arī īpaši gatavotu filmu „Kolhoznieku stāsti laika griezumā”. Par tradīciju kļuvušais pasākums pamazām ir izveidojis kopienu, ko saista kopīgi piedzīvotie laiki, un tie līdz mūsdienām saglabājušies katram savā naratīvā. Pasākums ir pozitīvs piemērs tam, kā, mainot vidi, iesaistot stāstniekus aktīvās darbībās, var rosināt un iedvesmot stāstīt arī kautrīgākos viesus. Liela daļa stāstu tiek dokumentēti un saglabāti Džūkstes Pasaku muzeja krājumā.

Norises vieta:
Tukuma novads,
Džūkstes pagasts,
Džūkstes Pasaku
muzejs

Kontaktpersona:
Dita Sīlava,
Džūkstes Pasaku
muzeja vadītāja

STĀSTNIECĪBAS
KUSTĪBA UN
TRADĪCIJAS
PASAULĒ
UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Foto: Velga Kūkuma

Lielā stāstu nakts

Norises vieta:
Ķekavas novads,
Katlakalns

Kontaktpersona:
Gunta Saule,
Lielās stāstu nakts
projekta vadītāja

Lielā stāstu nakts ik gadu notiek martā. Tās ideja ir pulcēt lielus un mazus, tuvus un tālus, pieredzējušus un mazāk pieredzējušus stāstniekus no visiem Latvijas dižnovadiem – no Latgales, Kurzemes, Zemgales, Vidzemes un Sēlijas –, kā arī ciemiņus no ārzemēm. Kopīgi tiek radīta vakarēšanas atmosfēra – no vakara krēslas stundas līdz rīta gaismai notiek dalīšanās stāstos, zināšanās un tradīcijās, un vēlāk ar dziesmām un rotaļām ļaudis sagaida Lielās dienas rītu Daugavas krastā.

Stāstu nakts parasti sākas pievakarē līdz ar saules rietu. Tās norise tiek dalīta tematiskās vai īpašiem stāstniekiem veltītās stundās, lai ikviens varētu rast savai ausij un stāstu pūram piemērotu brīdi. Lielā stāstu nakts ir saistīta arī ar Pasauls stāstniecības dienu, kas ik gadu tiek atzīmēta 20. martā, tāpēc viena no tematiskajām stundām tiek veltīta ikgadējās stāstniecības dienas izvēlētajai tēmai. Gatavojoties Lielajai stāstu naktij, tiek organizēti izglītojoši un iedvesmojoši ievada pasākumi, kuros katram interesentam ir iespēja dzirdēt padomus un iemēģināt stāstu stāstīšanu.

Tā kā Lielā stāstu nakts noris Lielās dienas priekšvakarā, tad pasākuma dalībnieki aicināti piedalīties arī tematiskās darbnīcās, kā arī nākamās dienas rītā kopīgi svinēt Lielo dienu, šūpojoties, krāsojot olas un rīkojot olu kaujas pie Katlakalna Tautas nama. Lielā stāstu nakts lēnām veido unikālu tradīciju pārņemšanas salīņu mūsdienu vidē, tajā tiekas dažādas paaudzes, tradīciju zinātāji un uzturētāji, stāstnieki un klausītāji.

Foto: Evija Maļkeviča

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAULĒ UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Stāstniecība neformālās izglītības un kompetenču pilnveides kontekstā

Domājot par stāstniecības attīstības iespējām Latvijā, vienmēr priekšplānā izvirzās jautājums par dažādu paaudžu stāstnieku un jauno stāstnieku pedagogu apmācību. Jau daudzus gadus līdz pat šai dienai folkloras skolotāju un bērnu un jauniešu folkloras kopu vadītāju profesionālās pilnveides kursu un semināru nodarbību būtiska sastāvdaļa ir stāstnieku konkursu „Teci, teci, valodiņa” un „Anekdošu virpulis” norises un jauno stāstnieku sagatavošanas problēmu analīze, stāstītprasmju apguves metodika un stāstnieka profesionālo kompetenču pilnveides iespēju apzināšana integrētas programmas „Tradicionālās kultūras pamati: stāstīšana, dziedāšana, dejošana un muzicēšana bērnu un jauniešu folkloras kopās”, kuras saturs un apgūstamais repertuārs katru gadu mainās atbilstoši nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un pārmantošanas programmas „Pulkā eimu, pulkā teku” gada tēmai.

Kopš 2009. gada Māras Mellēnas, Gunta Pakalna un UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas sadarbības rezultātā tika izveidotas stāstnieku apmācības programmas bibliotekāriem projektu „Stāstu laiks bibliotēkā” un iniciatīvas „Stāstu bibliotēkas” ietvaros, kur apmācība īstenota gan profesionālās pilnveides semināros, gan bibliotekāru vasaras skolās.

2012. gadā Māras Mellēnas un Gunta Pakalna sadarbības rezultātā ir izveidota stāstniecības prasmju apguvei veltītā programma pieaugušajiem, profesionālo kompetenču pilnveides programma 40 stundu apjomā „Stāsti un stāstītprasmē kā etniskās integrācijas līdzeklis”, kura realizēta Rīgas Latviešu biedrības projektā, kas paredzēts trešo valstu valstspiederīgajiem un pašvaldību un kultūras iestāžu darbiniekiem, kuru darba ikdienu saistīta ar trešo valstu valstspiederīgajiem.

2014. gadā tika izstrādāta un realizēta mūžizglītības programma „Vidzemes stāstnieku skola” 40 stundu apjomā, kurā stāstītprasmju attīstība balstīta reģionālās kultūras specifiskā.

Savukārt 2017. gadā sadarbībā UNESCO LNK un Latvijas Nacionālo kultūras centru tika izstrādāta un realizēta programma „Stāstnieku skola – ievadkurss stāstniecībā” 24 stundu apjomā.

*Kontaktpersona:
Māra Mellēna,
tradicionālās kultūras
biedrības „Aprīka”
vadītāja*

STĀSTNIECĪBAS
KUSTĪBA UN
TRADĪCIJAS
PASAULĒ
UN LATVIJĀ

VEIKSMES STĀSTI PAR
STĀSTNIEKIEM, STĀSTNIEKU
INICIATĪVĀM UN
PROJEKTIEM LATVIJĀ

Foto: Solveiga Boicova

Vidzemes stāstnieku skola

Norises vieta:
**Valmiera un tās
apkārtnē**

Kontaktpersona:
Solveiga Boicova,
Vidzemes kultūras un
mākslas biedrības
„Haritas” vadītāja

Vidzemes stāstnieku skola norisa 2014. gadā no 11. septembra līdz 8. novembrim. Tās mērķi bija veicināt stāstnieku kustības attīstību Vidzemē, veicināt Vidzemes reģiona iedzīvotāju, īpaši jauniešu un mazāk aktīvo iedzīvotāju, līdzdalību un iesaisti sabiedriskajos procesos, sekmēt pilsoniskās sabiedrības attīstību, iesaistot un informējot tos par līdzdarības un sadarbības iespējām un apgūstot jaunas prasmes un zināšanas caur kultūras un kultūrpolitikas aktivitātēm.

Stāstnieku skola ir mūžizglītības forma, kurā pieteikušies stāstnieki regulāri tiekas, lai klausītos lektoru padomus, iemēģinātu stāstīšanu praksē, kā arī savstarpēji apmainītos ar informāciju un pieredzi stāstīšanā. Apmācību noslēgumā Valmiermuižā notika Vidzemes stāstnieku skolas 2014. gada stāstnieku „eksāmens”. Katram dalībniekam bija jāizstāsta paša izvēlēta anekdote, pasaka un dzīvesstāsts. To varēja klausīties arī viesi un citi interesenti.

Vidzemes stāstnieku skola ir pierādījums tam, ka stāstnieku skola kā apmācības forma ir viens no veidiem, kā mobilizēt vietējo kopienu stāstniecības tradīciju aktualizēšanai, vienlaikus sekmējot arī citus sabiedrības līdzdalību veicinošus procesus. Vidzemes stāstnieku skolas ilgtermiņa rezultāts ir Vidzemes stāstnieku kopas izveide, kas lēnām veidojās apmācību laikā. Tajā apvienojušies aktīvākie stāstnieki, kas pārstāv Vidzemes stāstniecības tradīcijas dažāda veida stāstnieku pasākumos un festivālos Latvijā.

Foto: Evija Maļkeviča

Individuālie stāstnieki un viņu pasākumi

Vislielākie dārgakmeņi – stāstu pratēji – parasti ir tie cilvēki, kuri ir mums līdzās. Reizēm tās ir vecmāmiņas, vectētiņi, vecāki, radi, draugi vai kaimiņi. Kādam tie ir savi ļaudis mājās, bet kāds tos ir lepojoties izcēlis un ļāvis iepazīt plašākai sabiedrībai.

Latvijā šobrīd ir zināmi vairāki desmiti izcilu stāstnieku, kas vienlaikus ir arī teicēji un nozīmīgi avoti latviešu folkloras materiālu papildināšanai. Klausītājam ir ļoti paveicies, ja stāstu pasākumā ir iespēja dzirdēt, piemēram, Liesmu Lagzdiņu no Kuldīgas, Āriju Klēveri un Aiju Kaminsku no Ventspils, Bronislavu Gavari no Vecvārkavas, Anitu Rutuli no Nagļiem, Trifinu Ovčiņņikovu no Audriņiem, Andri Čakānu no Lazdukalna, Ināru Salavu no Gulbenes un citus. Viņus var sastapt stāstu vakarā, stāstnieku festivālā, Stāstu bibliotēkā vai kādā citā vietā vai sarīkojumā.

Tāpat Latvijā šobrīd darbojas arī individuāli stāstnieki, kas piedāvā tematiskas programmas, darbnīcas, uzdevumus un neskaitāmas pasakas, stāstus, jokus un senas gudrības, piemēram, Pasaku Ragana Sēmē, īstajā vārdā Ivita Kalnozola-Kalsere, tautā sauktā Zāļu sieva jeb Līga Reitere, kas mīt netālu no Ventspils, spoku stāstu dižstāstnieks un latviešu folkloras pētnieks Guntis Pakalns no Rīgas, virtuozā leļļu meistare Inguna Radziņa no Jūrmalas vai valmieriete Gaida Arta Saukāne, kura uz stāstu stāstīšanu kopā pulcē ģimenes ar bērniem.

Daudzi individuāli stāstnieki guvuši impulsu, atpazīstamību un prasmes izkopoši kāda no projektiem vai iniciatīvam, piemēram, Vidzemes stāstnieku skolā vai UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas tīklā „Stāstu bibliotēkas” – Aelita Ramane no Pilsrundāles, Vilhelmīne Jakimova no Preiļiem, Aelita Punkstiņa no Ēveles, Iveta Skapste no Gāliņciema, Igeta Gredzena no Pārventas, Agita Lapsa no Valmieras, Agrita Gruzdiņa no Naukšēniem, Sanda Salmiņa no Cēsīm un daudzi citi.

Informāciju par tādām iniciatīvām kā UNESCO LNK tīkls „Stāstu bibliotēkas”, Latvijas stāstnieku festivāli Kurzemē, Zemgalē, Vidzemē un Latgalē, Latvijas stāstnieku konference, stāstnieku skola – ievadkurss stāstniecībā un Latvijas Stāstnieku asociācija lasiet nākamajā sadaļā.

**No iniciatīvas
līdz kopienai –
UNESCO LNK
tīkls „Stāstu
bibliotēkas”**

Foto: Evija Maļkeviča

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAUĻĒ UN LATVIJĀ

NO INICIATĪVAS LĪDZ
KOPIENAI – UNESCO
LNK TĪKLS „STĀSTU
BIBLIOTĒKAS”

Evija Maļkeviča

Latvijas Stāstnieku asociācija

„Kā viedais, stāstnieks dodas zinību kalnā, lai saviem iedzīvotājiem atkal atnestu stāstniecības tradīcijas burvību dzirksti, kas tos sildītu ikdienā...”

UNESCO darbības pamatā kopš organizācijas dibināšanas 1945. gadā ir bijusi sadarbība, intelektuāls un vienlīdzīgs dialogs un partnerību veidošana, lai visā pasaulē veicinātu mieru, rosinātu sadarbību starp cilvēkiem un dažādām kultūrām, dotu ieguldījumu nabadzības mazināšanā un veicinātu ilgtspējīgu attīstību ar izglītības, zinātnes, kultūras un komunikāciju palīdzību.¹ UNESCO ikdienā funkcionē kā vispasaules informācijas apstrādes centrs un pasaules valstu tīklojums, nodrošinot informācijas pieejamību un savstarpēju informētību par dažādām pasaules praksēm un pieredzi aktuālo jautājumu risināšanā.

UNESCO pasaulē sadarbojas ar plašu partneru loku visās kompetences jomās, jo partnerība ir nozīmīgāka globālo izaicinājumu risināšanā, radot ilgtspējīgas, stabilas un pozitīvas pārmaiņas cilvēces attīstībā. UNESCO aicina uz partnerību veidošanu starptautiskā, nacionālā un reģionālā mērogā, lai apvienotu spēkus informācijas un zināšanu aprītē, ekspertīzes un kompetenču savstarpējā apmaiņā, kā arī resursu piesaistē, kopīgi stiprinot UNESCO izceltos ideālus un vērtības.

Atsaucoties UNESCO aicinājumam partnerību veidošanai nacionālā mērogā, UNESCO Latvijas Nacionālā komisija (LNK) šobrīd uztur un koordinē divus tīklus – UNESCO Asociēto skolu projekta tīklu un UNESCO LNK tīklu „Stāstu bibliotēkas”, kā arī veido ciešāku sadarbību starp tādām institūciju grupām kā UNESCO programmā „Pasaules atmiņa” iesaistītās atmiņas institūcijas un Latvijas pašvaldības, kas rūpējas par kādu no UNESCO mantojuma sarakstos iekļautajām vērtībām.

¹ UNESCO. UNESCO Latvijas Nacionālā komisija. <http://unesco.lv/lv/unesco/unesco-1/>

Foto: Evija Maļkeviča

Tīkla attīstība

UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” aizsākumi meklējami 2008. gadā, kad sadarbībā ar Igaunijas, Lietuvas un Gruzijas UNESCO nacionālajām komisijām tika izstrādāts bērnu un jauniešu projekts „Draugu stāsti”.¹ Projekts tika uzsākts 2009. gadā UNESCO starpdisciplinārā un starpsektoru projekta „Kaukāzs” ietvaros, kura pamata ideja bija veidot izpratni par Baltijas un Kaukāza kultūras tradīcijām un īpatnībām. Projekta mērķis bija stiprināt dažādu kultūru un paaudžu komunikāciju un solidaritāti Latvijā un attīstīt bērnu un jauniešu radošo darbību, kas sekmētu humānismu un iecietību, pilsonisko apziņu, kā arī cieņpilnu attieksmi pret citu valstu tradīcijām un paradumiem.² Projektā iesaistīties tika aicināti dažāda vecuma un tautību jaunieši, kuri tika aicināti uz stāstu pēcpusdienām, kas visbiežāk notika bibliotēkās.

Aizsāktais projekts „Draugu stāsti” tika īstenots līdz 2010. gada oktobrim, un tā ietvaros (otrajā gadā) tika rīkoti pieci stāstu vakari, kas bija veltīti Igaunijas, Lietuvas, Armēnijas, Azerbaidžānas un Gruzijas kultūras iepazīšanai, stāstu konkurss un radošā vasaras nometne „Stāstu laiks”.³ Paralēli šim projektam kā atbalsta tīklojums tika izveidota iniciatīva „Stāstu bibliotēkas”, kas apvienoja 19 bibliotēkas, kuras iepriekš iesaistījušās arī projektā „Draugu stāsti” (iniciatīvā klāt tika aicinātas vēl citas Latvijas bibliotēkas). Bibliotēkām iniciatīvas ietvaros tika sniegta pamata informācija un padomi stāstu pasākumu veidošanā un stāstu stāstīšanā, kā arī izveidots un prezentēts pirmais metodiskais materiāls „Stāstu laiks bibliotēkā: Stāstnieki, stāsti, klausītāji”⁴, kas turpmāk kļuva par pamatu un iedvesmu idejas izkopšanai par bibliotēku, kā stāstu stāstīšanas un stāstnieku satikšanās vietu.

¹ UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas pārskats par darbu 2008. gadā. UNESCO Latvijas Nacionālā komisija. http://unesco.lv/files/Parskats_20081_c1a92097.pdf.

² UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas pārskats par darbu 2009. gadā. UNESCO Latvijas Nacionālā komisija. http://unesco.lv/files/parskats-2009_a96e9417.pdf.

³ UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas pārskats par darbu 2010. gadā. UNESCO Latvijas Nacionālā komisija. http://unesco.lv/files/Parskats_20101_bd027c12.pdf.

⁴ Mellēna M. *Stāstu laiks bibliotēkā: stāstnieki, stāsti, klausītāji*. Rīga: UNESCO LNK, 2010: http://files.stastubibliotekas.com/200001803-7c1ed7d18b/Stastu%20laiks%20biblioteka_metodiskais%20materials_1.pdf.

Kopā sanākušās 19 bibliotēku darbinieces pirmo reizi neformālākā vidē šīs iniciatīvas ietvaros tikās 2011. gadā, kad Rundāles novada Pilsrundālē notika pirmā UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” vasaras skola. Tā bija neformālā trīs dienu apmācība, kas veidota ar mērķi veicināt stāstniecības praksi, savstarpējo saliedēšanos, sniegt motivāciju un iedvesmu iesaistīties stāstniecības tradīcijas aktualizēšanā, esot ārpus ierastās vides, darba pienākumiem un grāmatu plauktiem. Vasaras skola pulcēja 21 bibliotēku pārstāvi, pieaicinātos ekspertus un lektorus. Vasaras skolas dalībnieki nu jau daudz aktīvāk iesaistījās stāstniecības tradīciju apgūšanā, gan daloties pieredzē par jau īstenoto savās bibliotēkās, gan apgūstot stāstīšanas un klausīšanās prasmes teorētiskajās un praktiskajās nodarbībās.

2011. gadā UNESCO LNK iesaistījās Eiropas Savienības mūžizglītības programmas „Grundtvig” projektā „Grand-Treasures”, kura mērķis bija iepazīstināt visus vietējās sabiedrības locekļus ar aculiecinieku un zinošu cilvēku stāstiem, veicinot paaudžu dialogu un mutvārdu tradīciju attīstīšanu un saglabāšanu, kā arī veidot sadarbību starp organizācijām, kas risina paaudžu dialoga jautājumus savās valstīs.¹ Saskatot šajā programmā potenciālu attīstīt iniciatīvas „Stāstu bibliotēkas” dalībnieču individuālās prasmes, UNESCO LNK kopā ar partneriem no Grieķijas, Igaunijas, Polijas, Portugāles un Spānijas (kas arī ir ieinteresēti mutvārdu tradīciju saglabāšanā savā valstī) līdz pat 2013. gadam īstenoja dažādas kopīgas aktivitātes un iniciatīvas Latvijā un partneru valstīs.

2012. gadā UNESCO LNK iniciatīvas ietvaros lielākais kopīgais notikums bija ikgadējā UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” vasaras skola Pilsrundālē, kas savijās kopā ar pirmo Zemgales stāstnieku festivālu. Festivāls kopā ar vietējām institūcijām un labvēļiem tika rīkots projekta „Grand-Treasures” ietvaros un pulcēja ap 50 stāstnieku no Latvijas un ārvalstīm. Festivāls bija pirmā uz vietas Latvijā organizēta šāda veida vairāku dienu sadarbība ar ārzemju stāstniekiem.² Šī situācija radīja unikālu mobilizēšanos iniciatīvas dalībnieku vidū, jo, uzņemot ārzemju viesus, bija jāsāk apzināt tas, kas latviešu stāstniekiem ir unikāls un prezentējams kā pieredze citu valstu stāstniekiem.

Tajā pašā gadā bija arī pirmā iniciatīvas četrpades cikla noslēgums, jo, uzsākot 2013. gadu, UNESCO LNK plānoja jaunu bibliotēku uzņemšanu. Iniciatīvas paplašināšana raisīja iniciatīvas dalībnieku diskusijas, jo nu, jau pēc divām vasaras skolām, vairākiem kopīgiem semināriem un pasākumiem, dalībnieki bija labi iepazīnušies un saliedējušies. Gada noslēguma seminārā no dalībniekiem daudz biežāk izskanēja jautājumi par to, cik bibliotēku plānots uzņemt nākamajā „iesaukumā”, kādi būs kritēriji un kādā veidā turpmāk noritēs sadarbība.

¹ UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas pārskats par darbu 2011. gadā. *UNESCO Latvijas Nacionālā komisija*. http://unesco.lv/files/UNESCO_LNK_darbibas_parskats_2011_apstiprinats_6cb39b10.pdf.

² Projektā „Grand-Treasures” dažas iniciatīvas „Stāstu bibliotēkas” pārstāves kopā ar koordinatori devās pieredzes apmaiņas braucienos uz Grieķiju, Portugāli un Igauniju.

2013. gadā UNESCO uzsāka aktīvu darbu pie Vispārējās UNESCO sadarbības stratēģijas¹, kurā uzsvēta sadarbības veidošanas nozīme un tīklu veidošana nacionālā mērogā, tādā veidā sekmējot UNESCO mērķu un uzdevumu īstenošanu. 2013. gada maijā UNESCO LNK apstiprināja arī jauno nolikumu, kur iniciatīva turpmāk oficiāli tiek dēvēta par UNESCO LNK tīklu „Stāstu bibliotēkas”. Ja sākumā dalību iniciatīvā noteica dažu lapu nolikums, tad vēlāk tīkla „Stāstu bibliotēkas” darbība, mērķi un uzdevumi ir aprakstīti visai detalizēti.²

Pēc konkursa izsludināšanas par iespēju pieteikties tīklā, interesi izrādīja daudzas bibliotēkas, jo iniciatīva daudzviet guva atpazīstamību ikgadējos bibliotēku atskaites pasākumos, kur dalība šajā tīklā izcelta kā viena no radošām ar novadpētniecību un lasītprasmes veicināšanu saistītām aktivitātēm. Pēc iesniegumu izvērtēšanas 2013. gada novembrī UNESCO LNK tīklā uzņēma 33 bibliotēkas, no kurām 18 bibliotēkas tīklam pievienojās pirmo reizi.³ Tīkla dalībnieku kopai pievienojušies jaunie dalībnieki ienesa arī jaunas vēsmas gan stāstu pasākumu idejās, gan stāstīšanas manierē un pieejā.

2014. gada vasarā notika vairāki semināri, kuros iepriekšējā „iesaukuma” dalībnieki prezentēja savu pieredzi „jaunajiem”. Kopš 2014. gada tīkla „Stāstu bibliotēkas” stāstnieki kā vienota kopa sāka aktīvi atbalstīt Latvijā tolaik divus notiekošos reģionālos stāstnieku festivālus.⁴ Savukārt 2015. gadā, kad dzima ideja par Vidzemes stāstnieku festivālu, UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” aktīvākie dalībnieki iesaistījās ideju apmaiņā par plānotajām tēmām un programmu kā nozīmīga mērķa grupa festivāla norisē. 2016. gadā tika aizsākta arī Latgales stāstnieku festivāla tradīcija, tajā tīkla „Stāstu bibliotēkas” stāstnieki tika pārstāvēti kā nacionāla mēroga kopa, kurā ir visu Latvijas kultūrvēsturisko novadu stāstnieki. Arī turpmākajos festivālos, kas ir kā daudzdimensionāla kopienu pulcēšanās platforma, nenovērtējams devums un iespēja ir vietējiem iedzīvotājiem prezentēt stāstīšanas tradīciju daudzveidību no visas Latvijas vienuviet.

2017. gada sākumā UNESCO LNK apstiprina izmaiņas tīkla „Stāstu bibliotēkas” nolikumā, paredzot, ka turpmāk, tīkls tiks paplašināts ik pēc diviem gadiem iepriekšējo četru gadu vietā. Pēc pieteikumu izvērtēšanas darbību tīklā turpināja 37 bibliotēkas no visas Latvijas, veidojot atbalsta punktus nemateriālā kultūras mantojuma un daudzveidīgo stāstniecības tradīciju saglabāšanai.

Katru gadu UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” dalībniekiem tiek rīkoti vismaz divi semināri un viena vasaras skola, kā arī piedāvāta dalība dažādos radošos pasākumos, projektos un iniciatīvās nacionālā un starptautiskā

¹ Vispārējā UNESCO sadarbības stratēģija: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002229/222986e.pdf>.

² UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas tīkla „Stāstu bibliotēkas” nolikums (2013): http://files.bibliotekas.webnode.com/200002675-9bb289cac5/Stastu%20bibliotekas_Nolikums_2013_apstiprinats.pdf.

³ <http://unesco.lv/lv/zinasanu-sabiedriba/latvijas-stastniekus-turpmak-pulces-33-unesco-stastu-bibliotekas/>.

⁴ Kuldīgā kopš 2007. gada tiek organizēts Kurzemes stāstnieku festivāls „Ziv Zup”, savukārt Pilsrundālē kopš 2012. gada noris Zemgales stāstnieku festivāls „Gāz podus Rundālē”.

mērogā.¹ Bibliotekārs, kas tīkla semināros un vasaras skolās mācās un ikreiz pārtop par stāstnieku, ir ierauts citā vidē – apstākļos, kur ir tādi paši bibliotekāri, kam treniņu nolūkos reizēm jāiziet no komforta zonas, lai ieraudzītu savu spēju aizvien paplašināmās robežas. Iziešana no komforta zonas ne vienmēr ir psiholoģiski patīkama, piemēram, publiski un bērnišķīgi trenējot mīmiku, aktīvi un pārspīlēti žestikulējot vai mainot balss tembrus, tomēr tīkla iekšienē mācību laikā tā tiek uztverta kā norma. Kopīgi piedzīvotais atkal un atkal satuvina. Spēja par sevi pasmieties uzlabo humora izjūtu un jokošanās spēju. Cilvēks atraisās un kļūst par sevi pārliecinātāks.

Vairāku gadu garumā formāli veidots partnerību tīkls, kas savedis kopā dažādu raksturu, interešu un mērķu vadītus bibliotekārus, lēnām izveidojies par patstāvīgu stāstnieku kopienu, kas reizē ir vietējās kopienas izglītotāji un izpratnes veicinātāji par nemateriālā kultūras mantojuma būtību. Bibliotēkas reģionos rīko tematiskus pasākumus², kuros tiek apzināti, dokumentēti, no jauna popularizēti stāsti un to stāstītāji, cenšoties stāstniecību padarīt par ikdienas praksi un celt tās vērtību. Tīkla struktūra nodrošina informācijas un zināšanu nodošanu tālāk un izplatību no UNESCO līdz vietējai kopienai un atpakaļ. UNESCO LNK, radot sistemātisku pieeju un izkopjot vidi tradīcijas atpazīšanai un izcelšanai, nodrošinājusi arī platformu diskusijai par stāstniecību kā jomu, savukārt diskusija par tradīciju kļūst arī par daļu no pašas tradīcijas, kas stiprina pārliecību par tās nozīmību Latvijas kultūrtelpā.

21. gadsimts ir informācijas laikmets, kad darbs ar informāciju pieder ikdienai. Uz bibliotēku cilvēki dodas pēc zināšanām un nepieciešamās informācijas. Reizēm šķiet, ka tīkls „Stāstu bibliotēkas” ir radījis unikālu un pozitīvu efektu tradīcijas vides maiņai – stāstu stāstīšanas situācijas, kas, piemēram, 20. gadsimtā dabiski veidojušās ikdienas lauku darbos, ir pārnestas uz bibliotēku, vietu, kur cilvēka darba gaitas ir saistītas ar informāciju. Tīkls ir starpdisciplināra platforma, kas tā dalībniekiem nodrošina vidi, kas ir labvēlīga un iedvesmojoša, lai savstarpēji mācītos, spoguļotos un ieraudzītu sava novada unikalitāti un vietējā kultūras mantojuma bagātību.

¹ <http://www.stastubibliotekas.com/par-mums/>.

² Katru gadu UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” ietvaros bibliotēkās visā Latvijā noris vairākus nekā 200 pasākumus.

Tīkla „Stāstu bibliotēkas” veiksmes stāsti

UNESCO stāstu izceļ gan kā nemateriālā kultūras mantojuma izpausmi vai tās elementu un stāstu kā patstāvīgu vērtību, gan kā nozīmīgu sociālu prasmi un metodi, kas pilnveido cilvēka dzīves kvalitāti un sekmē sabiedrības ilgtspējīgu attīstību. Bibliotēkas kā zināšanu un informācijas apmaiņas centri un sabiedrības attīstības atslēga arvien ir bijušas UNESCO aizstājamo jautājumu lokā.¹

2015. gadā ANO Ģenerālajā asamblejā tika pieņemta rezolūcija „Mūsu pasaules pārveidošana: ilgtspējīgas attīstības programma 2030. gadam”² jeb Dienaskārtība 2030. Tā nosaka 17 ilgtspējīgas attīstības mērķus un 169 apakšmērķus, kas sasniedzami, lai pasaulē mazinātos nabadzība un pasaules attīstība būtu ilgtspējīga.³ Savukārt jau UNESCO Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu preambulā ir izcelta nemateriālā kultūras mantojuma kā kultūras daudzveidības galvenā avota un ilgtspējīgas attīstības garanta nozīmība. UNESCO uzsver nepieciešamību sekmēt institucionālo sadarbību un kapacitātes celšanu arī nemateriālā kultūras mantojuma jomā, tādā veidā līdzdarbojoties ilgtspējīgas attīstības mērķu īstenošanā ekonomikā, sociālajos un vides jautājumos.⁴

Kopš UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” iniciatīvas uzsākšanas tās dalībnieki ir akumulējuši zināšanas un prasmes kultūras mantojuma saglabāšanas jomā, kā arī veiksmīgi sekmējuši savstarpējo institucionālo sadarbību no vienas puses, tā arī kopienas iesaisti kultūras mantojuma saglabāšanas procesā no otras puses. Tas savukārt ir veicinājis lēnu, bet dabisku procesu vietējo kopienu izpratnē par tradīciju vērtību, to pielietojamību mūsdienīgu situācijās un savstarpēju praktizētāju atzišanu kopienas iekšienē.

¹ Jau UNESCO darbības pirmsākumos tieši organizācija īpaši pievērsās bibliotēku jautājumam, mudinot dalībvalstis dibināt publiskās bibliotēkas.

² ANO rezolūcija „Mūsu pasaules pārveidošana: ilgtspējīgas attīstības programma 2030. gadam”: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.

³ Sk. <https://www.pkc.gov.lv/lv/valsts-attistibas-planosana/ano-ilgtspējigas-attistibas-merki>.

⁴ UNESCO Pasaules kapacitātes celšanas programma: https://ich.unesco.org/doc/src/Global_capacity-building_programme-EN.pdf.

Bibliotekāra (tīkla „Stāstu bibliotēkas” dalībnieka) darbs šajā ziņā nav bijis viegls un reizēm radījis izaicinājumus, pieprasot nemitīgu šī temata īstenošanas pamatošanu vadībai vai pašvaldībai, jo bibliotēku darbības statūtos tradīciju saglabāšana nav tiešais mērķis. Vēl jo vairāk, konstruktīvi domājošiem dalībniekiem ir bijis jā sagatavo īpašs skaidrojums, kā nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšana var sekmēt vietējās ekonomikas celšanu un ilgtspējīgu attīstību. Taču šeit der minēt, ka investīcijas cilvēku kapacitātē gandrīz nekad nenesīs tūlītējus un vērā ņemamus ienākumus, īpaši kultūras mantojuma jomā. Liels atbalsts šādās situācijās ir aktīvas nevalstiskās organizācijas vai individuāli labvēļi un stāstnieki, kas atbalsta norisi un nesavtīgi iesaistās tradīcijas attīstīšanā vietēja mērogā.

Daudzie veiksmes stāsti Latvijas reģionos liecina par stāstniecības tradīciju aktualizēšanas pozitīvo iedabu. Gan tīkla „Stāstu bibliotēkas” bibliotēku darbinieki, gan reģionālo festivālu organizatori jau līdz šim ir snieguši lielu ieguldījumu vietējās kopienas kultūrtelpas attīstīšanā un labsajūtas vairošanā tajā, radot gan vietu, gan iespēju izskanēt stāstiem un atmiņām, kam mūsdienās paliek aizvien mazāk laika un piemērotu mirkļu. Brīdī, kad cilvēks jūt atzinību, viņš atraisās ne vien stāstiem, bet arī turpmākai līdzdalībai citos sabiedriskos procesos, kas ir viens no nozīmīgākajiem aspektiem ilgtspējīgas attīstības veicināšanā.

Foto no UNESCO LNK arhīva

Stāstnieku skola

Viens no tīkla „Stāstu bibliotēkas” uzdevumiem ir veicināt neformālo izglītību kultūras mantojuma saglabāšanas jomā. Tīkla dalībniekiem tiek sniegta iespēja pilnveidot profesionālās prasmes – jo īpaši darbā ar kopienas iesaisti nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā, stāstniecības tradīciju aktualizēšanā un Latvijas daudzveidīgā kultūras mantojuma radošā iedzīvināšanā.

2017. gada nogalē UNESCO LNK sadarbībā ar stāstniecības un nemateriālā kultūras mantojuma ekspertiem ir izstrādājusi ievadkursu stāstniecībā „Stāstnieku skola”. Tā mērķis ir sniegt pamatzināšanas un iemaņas stāstniecībā, sekmējot īpaši jauno tīkla „Stāstu bibliotēkas” dalībnieku prasmes atpazīt stāstus, kā arī izprast to nozīmi nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā, būt par stāstniekiem, lai iedvesmotu ikvienu, kas apmeklē stāstu pasākumus bibliotēkā. Ievadkurss ilgst trīs pilnas dienas un iepazīstina ar mutvārdu stāstīšanas tradīcijām un izpausmēm mūsdienu kultūras kontekstā, piedāvā ieskatu dažādu identitāšu konstruēšanas praksēs, kā arī, izmantojot stāstniecību kā metodi, aplūko dažādus stāstu žanrus un to iespējās katra stāstnieka radošās pašizpaušmes veicināšanā un izkopšanā, tāpat stāstniecības iespējas kopienas saliedēšanā un veidošanā. Kā lektori stāstnieku skolai ir piesaistīti arī tīkla „Stāstu bibliotēkas” aktīvākie dalībnieki, kas tīklā darbojušies iepriekšējos gadus.

Kursa norisē atbalstu sniedz Latvijas Nacionālais kultūras centrs, tāpēc tajā piedalās arī atsevišķu folkloras kopu vadītāji vai dalībnieki, kuri apgūst stāstniecības pamatus kā pašizpaušmi. Tas savukārt rosina pozitīvu sinerģiju starp dažādu jomu speciālistiem, kas vienlīdz aktīvi interesējas par stāstniecības tradīcijām un iespēju attīstīt stāstniecību vietējā mērogā. Šāda nacionāla mēroga „Stāstnieku skola” ir pozitīvs pavērsiens stāstniecības jomas attīstībā, radot papildu platformu diskusijai par tradīciju un piesaistot aizvien jaunus interesentus, kas saskata stāstnieka prasmju pielietojamību un aktualitāti mūsdienās.

Foto: Evija Maļkeviča

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAUĻĒ UN LATVIJĀ

NO INICIATĪVAS LĪDZ
KOPIENAI – UNESCO
LNK TĪKLS „STĀSTU
BIBLIOTĒKAS”

Latvijas stāstnieku konference

2016. gada 25. novembrī Latvijā pirmo reizi notika stāstniecībai veltīta konference „Stāstniecības tradīciju pārmantošana un uzturēšana 21. gadsimtā”, kuras mērķi bija stāstīšanas tradīciju apzināšana, aktualizācija, lomas stiprināšana visa veida tradīciju un zināšanu pārnēsē, pētnieciskās ekspertīzes apzināšana, sadarbības veicināšana stāstniecībā, konstruktīva dialoga attīstība starp praktiskās stāstniecības projektu realizētājiem un stāstniecības pētniekiem, kā arī priekšlikumu izstrāde stāstītprasmju apmācības modeļiem formālajā un neformālajā izglītībā.

Stāstniecībai veltītajā konferencē tika diskutēts par stāstniecības kā nozīmīgas nemateriālā kultūras mantojuma daļas lomu un stāstniecības prasmju ietekmi uz personības izaugsmi. Tajā pulcējās vairāk nekā 60 dažādu nozaru pētnieku un ekspertu, kas nodarbojas ar stāstījumu pētniecību, stāstnieki, jauno stāstnieku pedagogi un mentori, UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” dalībnieki, Latvijas stāstnieku festivālu organizatori, stāstnieku festivālos iesaistītie partneri, stāstniecības interesenti, latviešu valodas un folkloras skolotāji, pirmsskolas izglītības iestāžu audzinātāji, bibliotekāri, bērnu un jauniešu, kā arī pieaugušo folkloras kopu vadītāji, tāpat citi stāstnieku aktivitātēs ieinteresētie dalībnieki. Tajā ar priekšlasījumiem uzstājās arī eksperti no Vācijas un Igaunijas. Konference bija nozīmīga šīs jomas pētnieciskās ekspertīzes apzināšanā, sadarbības sekmēšanā, dialoga attīstībā starp praktiskās stāstniecības projektu īstenotājiem un stāstniecības pētniekiem, kā arī iespēja strukturētai un starptautiskai pieredzei apmaiņai. Tā deva iespēju apzināt stāstīšanas tradīciju klātbūtni un funkciju dažādās jomās un situācijās, stiprinot tās lomu visa veida tradīciju un zināšanu pārnēsē.

2017. gada 5. decembrī notika II Latvijas stāstnieku konference, šoreiz ar nosaukumu „Stāstnieks un kopiena. Ilgtermiņa un īstermiņa stratēģijas”, kuras mērķis bija pulcēt aktīvus kultūras plānošanas procesos iesaistītus cilvēkus, pasākumu organizētājus un stāstniekus, lai stiprinātu stāstniecības tradīciju lomu vietējo kopienu attīstībā un nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā, kā arī veidot kopīgu platformu diskusijai par apzinātas stāstniecības tradīcijas attīstībai veltītas stratēģijas pilnveidi. Konferencē piedalījās vairāk nekā 40 dalībnieku, kas kopīgi diskutēja par kopienu lomu un teicēju apzināšanu, dažādiem stāstīšanas veidiem un situācijām, kā arī festivāliem kā nozīmīgiem tradīcijas prezentēšanas forumiem un to nozīmi vietējo kultūrtelpu attīstībā. Konference kā ikgadējs pasākums ir vērtīgs pienesums aizvadītajos gados īstenoto iniciatīvu analīzei un diskusijai par turpmāko rīcību.

Foto: Evija Maļkeviča

Latvijas Stāstnieku asociācija

UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” attīstība un atpazīstamība šai nacionāla mēroga stāstnieku kopienai piesaistījusi aizvien jaunus entuziastus un stāstniekus, tostarp no citām iniciatīvām un nevalstiskajām organizācijām. Stāstniecības tradīciju saglabāšana straujajā tehnoloģiju un mārketinga laikmetā ar katru gadu rada aizvien jaunus izaicinājumus arī Latvijā, jo vārdi *stāsts* un *stāstnieks* tiek lietoti daudz un dažādos kontekstos, reizēm uzsverot šī vārda saistību ar modes vai mārketinga aktualitātēm un īpašo ietekmi uz potenciālo klientu.

Lai veicinātu stāstniecības tradīciju kvalitatīvu pārmantošanu Latvijas kultūrtelpā, pēc iespējas saglabājot pārmantoto mutvārdu formu, vēstījumu un izceltu tradīcijas dinamiku mūsdienu vidē, pirmās Latvijas stāstnieku konferences laikā tika attīstīta ideja par Latvijas Stāstnieku asociācijas dibināšanu. Latvijas Stāstnieku asociācijas pamatideja ir būt par apvienojošu organizāciju nozares aktīvistiem, lai sekmētu stāstniecības tradīciju saglabāšanu, atpazīstamību un uzturētāja prestižu sabiedrībā, veidojot kvalitatīvu priekšstatu par šīs mutvārdu tradīcijas formām Latvijā un sekmējot to atpazīstamību starptautiski.

Asociācija ir stāstniecības tradīcijas koordinējoša un konsultatīva institūcija, kas sekmē stāstniecības tradīciju vienmērīgu saglabāšanu, atpazīstamību un iedzīvināšanu sabiedrībā, kā arī tās uzturētāju un pārmantotāju sadarbību, viņu neformālo izglītību, savstarpēju pieredzes un zināšanu apmaiņu Latvijā un starptautiskā vidē. Asociācija ir atvērta, un tai var pievienoties jebkurš individuāls stāstnieks vai institūcija, rakstiski pamatojot vēlmi un iespējas darboties stāstniecības tradīciju aktualizēšanā.

Turpmāk tiks aprakstīti pieci veiksmes stāsti bibliotēkās, kā arī četri lielāki projekti – reģionālie stāstnieku festivāli, kas Latvijā tiek īstenoti ciešā sadarbībā ar Latvijas Stāstnieku asociāciju un tīkla „Stāstu bibliotēkas” stāstniekiem. Katram festivālam ir sava pievilcība, forma un pieeja tradīcijas prezentēšanā. Tie izceļ Kurzemes, Zemgales, Latgales un Vidzemes mutvārdu formas, valodas izlokšņu bagātību, tradicionālo kultūru un tās izpausmes mūsdienu vidē.

Foto: Anna Lemeševska

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAUĻĒ UN LATVIJĀ

NO INICIATĪVAS LĪDZ
KOPIENAI – UNESCO
LNK TĪKLS „STĀSTU
BIBLIOTĒKAS”

Anna Lemeševska

Baložu pilsētas bibliotēka

Veiksmes stāsti bibliotēkās

Baložu pilsētas bibliotēkas veiksmes stāsts

Baložu pilsētas bibliotēka jau vairākus gadus piedalās UNESCO LNK tīklā „Stāstu bibliotēkas” un katru gadu organizē dažādus stāstniecības pasākumus, līdz ar to bibliotēkai ir izveidojies stabils interesentu loks, un ir arī atsevišķi cilvēki, kas regulāri paši labprāt piedalās kā stāstnieki.

Stāstu pasākumu apmeklētāji tiek iepazīstināti ar bibliotēkas darbu vietējā mantojuma apzināšanā un saglabāšanā. Tiek stāstīts, cik svarīga ir katra individuālā stāstnieka atmiņu liecības. Redzot Baložu bibliotēkā vairāku gadu desmitu garumā uzkrātos novadpētniecības materiālus, avižu rakstu un fotogrāfiju albumus, daudzās mapes, kurās apkopotas intervijas ar novadniekiem, iedzīvotāji sāk apzināties, ka katrs atmiņu stāsts ir vērtība, kas var sniegt ieguldījumu vietējās kultūrvēstures apzināšanā. Reizēm cilvēki uzskata, ka nekā īpaša viņu liecībās nav, taču tieši stāstīšanas procesā tiek atklāti nozīmīgi fakti, atmiņas un novērojumi par Baložu izveidi un attīstību. Stāsti veido daudzveidīgu un diezgan precīzu vēstures ainu, ja par konkrētu objektu un notikumu aptaujā vairākus iedzīvotājus.

Lielākie bibliotēkas stāstu pasākumu izaicinājumi ir atrast tēmas, kas varētu būt vietējiem iedzīvotājiem nozīmīgas, uzrunājošas, kā arī vadīt pasākumu tā, lai visi klātesošie iesaistās, ir atvērti un piedalās sarunās.

Vislielākā cilvēku atsauce un iesaistīšanās bibliotēkas rīkotajos stāstu pasākumos ir tad, ja stāstu tēma ir cilvēkiem tuva un nozīmīga. Baložu iedzīvotājiem tā ir tēma par kūdras purvu, darbu Baložu kūdras rūpnīcā un Baložu izveidi, jo Baloži kā apdzīvota vieta ir veidojusies pie Baložu kūdras rūpnīcas, kurā strādāja lielākā daļa iedzīvotāju. Šīs tēmas plašums deva iespēju bibliotēkai vairāku gadu garumā rīkot veselu secīgu pasākumu ciklu.

Bibliotēkas pirmais rīkotais atmiņu vakars „Kūdras stāsti” guva lielu atsauce, un bijušie rūpnīcas darbinieki izteica vēlmi vēlreiz tikties šādā pasākumā. Bibliotēka pēc laika organizēja nākamo tikšanos ar tēmu „Kūdrinieku sadzīve Baložos”, kurā bija pieaicināti mūsu sadarbības partneri –

SIA „Pindstrup Latvia” finanšu direktors Edijs Ločmelis, kas iepazīstināja ar kūdras rūpnīcas darbību šobrīd, un dzelzceļa entuziastu biedrības „Bāniša draugu klubs” pārstāvis Dāvis Bušs, kas pastāstīja par kūdras muzejdzelzceļa tapšanu Baložos. Šajā pasākumā daudzi klātesošie izteica vēlmi apskatīt bijušās kūdras fabrikas teritoriju un iepazīties ar uzņēmuma „Pindstrup Latvia” ražotņu ēkām. Tā tapa nākamais bibliotēkas organizētais pasākums – ekskursija uz SIA „Pindstrup Latvia”, kas guva ļoti lielu interesi un iedzīvotāju atsaucību. SIA „Pindstrup Latvia” finanšu un administratīvais direktors iepazīstināja ar ražošanas procesu, pastāstīja par kūdras produktu pieprasījumu dārzniecības vajadzībām dažādās pasaules valstīs. Bijušie darbinieki gribēja izzināt, kas tagad notiek šajā teritorijā, ko un kā ražo. Staigājot gar vecajām ēkām, viņi saziņēja, kā tagad ir mainījusies rūpnīcas teritorija. Ik pa laikam bija dzirdami izsauceņi „Te taču bija..” un „Šeit es strādāju, vairs nevar pazīt..”. Un tad visi tika vizināti ar bānīti, pa ceļam izkāpjot apskatīt purva ainavu zīmīgā robežpunktā – kur satiekas Olaines novads, Rīga, Baloži un Ķekavas pagasts.

Visu šo pasākumu laikā iedzīvotāji dalās ar savām atmiņām, kas tiek ieskaņotas un vēlāk atšifrētas un aprakstītas glabājas bibliotēkas novadpētniecības krājumā. Pēc bibliotēkas lūguma iedzīvotāji gan uz šiem pasākumiem, gan jebkurā citā laikā nes vēsturiskas fotogrāfijas un citas dokumentālas liecības par Baložu izveidi, darbu rūpnīcā, sadzīvi, ko bibliotekāri digitalizē un publicē datubāzē „Novads”. Par katru fotogrāfiju arī ir savs stāsts, ko bibliotekārs pieraksta un atspoguļo fotogrāfijas aprakstā.

Baložu bibliotēkas pieredze rāda, ka atmiņu stāstu vakari iedzīvotājiem ir būtiski nepieciešami – tā ir iespēja sanākt kopā, satikties ar bijušajiem darba biedriem un novadniekiem, parunāties un dalīties kopīgi piedzīvotajā. Šādas sanāksšanas vieno, saliedē un stiprina kopienu, ļauj labāk izprast sava novada vēsturi un veido piederības izjūtu. Mūsu kopiena ir etniski daudzveidīga, jo kūdras rūpnīcā strādāja daudzu tautību pārstāvji: latvieši, krievi, baltkrievi, ukraiņi, lietuvieši, mordovieši u. c. Tagad bibliotēkas rīkotajos stāstu pasākumos viņi priecājas satikties, rit draudzīgas sarunas, reizēm mijoties latviešu un krievu valodai. Stāstu pasākumos labāk tiek iepazīti novadnieki (potenciālie stāstnieki), rodas jaunas sadarbības, kā arī tiek iegūti vērtīgi materiāli novadpētniecībai.

Iespēja dalīties ar savām atmiņām un piedzīvoto stāstniekam dod gandarījumu, iespēju izpausties, tikt uzklausītam un sadzirdētam, novērtētam. Stāstnieki apgūst un trenē stāstīšanas un klausīšanās prasmes, kā arī gūst jaunu informāciju. Tāpēc cilvēki gaida bibliotēkas rīkotos stāstu pasākumus. Šie pasākumi ir veids, kā motivēt un iedrošināt nākt uz bibliotēku ļaudis, kuri to nedara ikdienā, bet kurus vieno kopīgs stāsts. Tas ir kopā sanāksšanas prieks.

Arī turpmāk Baložu bibliotēkas mērķis ir iegūt pēc iespējas plašāku materiālu par ciemata un rūpnīcas izveidi, saglabāt iedzīvotāju atmiņas un nodot tās nākamajām paaudzēm. Baložu kūdras rūpnīcai tuvojas 70 gadu pastāvēšanas jubileja, kam par godu bibliotēka vēlas izveidot un apkopot plašu materiālu par rūpnīcas vēsturi no novadnieku stāstiem un fotogrāfijām.

Foto: Uldis Veisbuks

Ingrīda Rasa, Sandra Broka, Margita Zemīte
Rīgas Centrālās bibliotēkas Bišumuižas filiālbibliotēka

Veiksmes stāsti bibliotēkās

Rīgas Centrālās bibliotēkas Bišumuižas filiālbibliotēkas veiksmes stāsts

Katrai bibliotēkai ir sava neatkārojama seja, kuras vaibstus veido gan apkārtējā vide, gan darbinieki, gan apmeklētāji, kas ikdienā ver tās durvis. Tāda ir arī Rīgas Centrālās bibliotēkas Bišumuižas filiālbibliotēkai, kas atrodas tieši pie pašas Rīgas un Ķekavas novada robežas, kādreizējā Rīgas priekšpilsētā, no kuras bibliotēka guvusi savu nosaukumu. Bibliotēka tiekas ar saviem lasītājiem nu jau 56 gadus, tā ir vienīgā kultūras iestāde tuvākajā apkaimē un visai iecienīta sabiedriskās saskarsmes vieta, kur cilvēki nāk ne tikai saņemt lasīšanai grāmatas un iepazīties ar periodiskajiem izdevumiem, bet arī patīkami un saturīgi pavadīt laiku.

Kad parādījās UNESCO LNK iniciatīva „Stāstu bibliotēkas”, mūsu bibliotēku tā ieinteresēja. Vēlme atdzīvīnāt un kopt stāstīšanas tradīcijas laikā, kad arvien biežāk cilvēku attiecībās iesaistās tehniskas ierīces un it kā zūd nepieciešamība satikties, parunāties, dalīties piedzīvotajā un pieredzētajā, likās mums saprotama un pievilcīga. Sākumā nebija viegli iesaistīt bibliotēkas lasītājus pasākumos, kur jārunā publiski. Visvairāk palīdzēja draudzīga attieksme un sarunas, spēja uzklaustīt, saprast un iedrošināt. Cik bieži smaids, kas veltīts sarunu biedram, atver durvis uz viņa iekšējo pasauli! Bibliotēkas apmeklētāji pārsvarā ir vietējie iedzīvotāji, kurus vieno savas apkaimes izjūta, kopīgas sadzīves problēmas, arī pažiņu loks un atmiņas par bijušiem notikumiem, tādēļ gandrīz katram iespējams atrast savu atslēdziņu!

Mūsu bibliotēka iesaistījās tīkla „Stāstu bibliotēkas” darbā, turpinot stāstīšanas pasākumu organizēšanu. Daudz palīdzēja semināros un vasaras skolā iegūtās zināšanas, tikšanās kolēģu rīkotajos pasākumos, dalīšanās pieredzē. Šis darbs ir saistošs, interesants un bagātinošs bibliotēkas darbiniekiem. Rodas jautājums – ko tas devis un dod stāstniekiem un apkaimes iedzīvotājiem?

Lai uz to atbildētu, aicinām ieskatīties vienā no veiksmīgākajiem bibliotēkas veidotajiem stāstīšanas pasākumiem „Bišumuižnieku tikšanās Bišumuižā”, ko šovasar rīkojam jau piekto reizi. Pateicoties bibliotēkas sadarbības partnerim, SIA „Bišumuiža” direktoram Arvīdam Tauriņam, varējām tikties viņa pārvaldītajā Bišumuižas pils teritorijā. Tur 18. gadsimta vidū tika uzcelta neliela muižas ēka, kas vēlāk nonāca barona fon Brandenburga ģimenes īpašumā. Tas bija sākumpunkts vietējās apkaimes attīstībai. Novadpētniecības materiāli stāsta par dažādu ražotņu izveidošanu, iedzīvotāju

skaita pieaugumu, tirdzniecības attīstību un sadzīvi Rīgas priekšpilsētā Bišumuižā. Ar tiem iepazīstinājām pirmo pasākumu dalībniekus, kuri teicās uzzinājuši daudz jauna par savas apkaimes vēsturi. Nācās noskaidrot, kas tad īsti ir bišumuižnieki – vai tie, kam dzimtas saknes te ir jau kopš seniem laikiem, vai Bišumuižā dzimušie un augušie, vai pašlaik te dzīvojošie un strādājošie, vai arī tie, kam šī apkaime ir tuva un patīkama. Vienojāmies, ka visi esam savējie. Šī kopienas izjūta arī palīdz atcerēties, stāstīt, uzzināt.

Stāstīšanas pasākumu rīkošana brīvā dabā – pils pagalmā zem simtgadīgu liepu un dižozola zariem – bija veiksmīga. Pat laika apstākļi visus piecus gadus bijuši labvēlīgi. Pievilcīga bija arī iespēja iepazīties ar pils renovācijas darbu gaitu un gada laikā paveikto, par ko labprāt stāstīja pils saimnieks. Tie pasākuma dalībnieki, kas sevi uzskata par Bišumuižas iedzīmtajiem, varēja vērtēt acīm redzamo un salīdzināt ar atmiņā palikušo. Vairākums no viņiem pils teritoriju apmeklēja pirmoreiz, tāpēc bija sajūsmināti par iespēju redzēt muižas ēku no iekšpuses, uzzināt par tās atjaunošanas idejām un darbu gaitu, priecāties par atjaunotajiem sienu gleznojumiem. Pasākuma dalībniekiem – bērniem visinteresantākie šķita pils pagrabi un iespēja tur satikt spokus.

Brīvi ritinājās stāstu kamols – katram runātājam bija savs stāsts par dzirdētiem un piedzīvotiem notikumiem. Stāsti vēstīja par to, kādu Bišumuižu redzējuši senāko paaudžu iedzīvotāji, kādas atmiņas uzticējuši saviem bērniem un mazbērniem, kā dzīvojuši un strādājuši priekšteči. Vienā no pasākumiem runājām par tuvējās Daugavas svarīgo lomu Bišumuižas dzīvē, citā – par senajiem amatiem un darbarīkiem. Uzzinājām, kas bija un kā strādāja enkurnieki, varējām izmēģināt roku vilnas kāršanā un paturēt rokā īstu vietējā kalēja kaltu plostinieku ķeksi, apskatīt vairāk nekā simt gadus vecus kalēja un vecmātes amata iegūšanas apliecinājuma dokumentus. Stāstniekus uz runāšanu nenācās aicināt, stāsti raisījās brīvi un dabiski, kā tas ir savējo vidū. Ļaudis vienoja Bišumuižu, visiem kopīga un katram sava.

Visbagātākie stāsti bija tiem, kuru dzimtas saknes jau sen atrodamas Bišumuižā. Stāstnieku Andra un Edītes Priedes ģimene „Štrausu” mājās dzīvo jau ceturtajā paaudzē, vietējie iedzīvotāji Alfrēds Pugulis-Fogels, Laimdota Jordāne, Ventis Zilberts un Maija Liepiņa savas bērnu un jaunības dienas vadījuši šajā apkaimē, priecājušies par skaistajām vasarām pie Daugavas, slidošanu uz dzirnavu dīķa, slēpošanu apkāmes pakalnos. Jautri un interesanti bija arī skolasbiedru, kādreizējās Rīgas 31. pamatskolas skolēnu stāsti par savām skolas gaitām, skolotājiem, apkāmes notikumiem.

Lai vēl pievilcīgākas un bagātākas būtu šīs tikšanās reizes, viesos aicinājām sadarbības partnerus – zem seno koku lapotnēm skanējušas folkloras kopas „Silavoti” dziedātās dziesmas, mūziķu Arta Gāgas un Marko Ojalas priekšnesumi, arī paši stāstnieki un pasākumu dalībnieki ar prieku vienojās kopīgā dziedāšanā.

Bišumuižnieku saieta dalībnieki labprāt aicina sev līdzīgu ģimenes locekļus, draugus un paziņas – tā Bišumuižas cienītāju pulks aug. Stāsti, kas izskanējuši pasākumos, nepaliek tukšā telpā. Tie bagātina iedzīvotājus, dod tiem vairāk zināšanu par savu apkaimi, stiprina kopības izjūtu un saites starp paaudzēm. Papildinās arī Bišumuižas bibliotēkas draugu loks. Aizvien vairāk jūtamies savējie. Ieguvēji esam mēs visi! Sirsnīgu paldies „Stāstu bibliotēkām” par iespēju būt kopā ikreiz saka bišumuižnieki.

Foto no Ventspils bibliotēkas arhīva

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAUĻĒ UN LATVIJĀ

NO INICIATĪVAS LĪDZ
KOPIENAI – UNESCO
LNK TĪKLS „STĀSTU
BIBLIOTĒKAS”

Iveta Skapste

Gāliņciema bibliotēka

Veiksmes stāsti bibliotēkās

Gāliņciema bibliotēkas veiksmes stāsts

Gāliņciema bibliotēka UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” pamatidejas likusi godā jau no brīža, kad 2009. gadā iesaistījās projektā. Astoņus gadus katrā mēneša trešajā ceturtdienā bibliotēkā pulcējas cilvēki, kuru nemateriālais kultūras devums – stāsti jau sen sasnieguši vērtības skalu, ko nevar apzīmēt tikai ar vārdiem *bibliotēkas stāstnieki*. Tas noteikti ir kas vairāk! Bibliotēka, kas vienmēr bijusi bagāta ar vairāku paudžu lasītājiem, UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” ietvaros ieguvusi cilvēkus, kuriem kopā sanākšana kļuvusi par nepieciešamību.

Kopš 2009. gada Gāliņciema bibliotēkā notikuši ap 70 stāstu pasākumi, kopā sanākšana nenotiek vienīgi pēdējos vasaras mēnešos – jūlijā un augustā. Visi pasākumi guvuši Ventspils pilsētas domes atbalstu – gan materiāli, gan plašsaziņas līdzekļos. Stāstu pasākumos bibliotēkā tiek gaidīts ikviens interesents, notikusi sadarbība ar pirmsskolas un skolas vecuma bērniem, veidojot paudžu satuvināšanos ar stāstu spēku. Pasākumos viesojušies rakstnieki, dzejnieki, ārsti, vēsturnieki, mākslinieki un citi, vairākkārt bibliotēkas stāstnieki braukuši izziņāt stāstus Ventspils novadā. Tradicionāli pavasarī tiek apmeklēts stāstnieku festivāls „Ziv zup” kaimiņu pilsētā Kuldīgā. 2017. gadā bibliotēkas stāstnieki iedvesmojušies tik ļoti, ka festivāls aizsākts Gāliņciema bibliotēkā kopā ar Pārventas bibliotēkas stāstniekiem. Vārīta un ēsta arī īsta stāstnieku sarūpēta zivju zupa. Uz pasākumu sanākušie interesenti bija pārsteigti, jo ikviens ticis cienāts, par to neko neprasot. Kā ciemos atnākot. Kā ģimenē.

Gadu gaitā, sistemātiski nākot kopā, bibliotēkas stāstnieki ieguvuši kopienas statusu, jo visus vieno ne tikai konkrētā pasākuma mērķis, bet arī citas kopiena īpašības. Tā noteikti ir dzīvesvieta, jo Gāliņciema bibliotēka atrodas Ventspilī, Kuldīgas ielā, kas ir netālu no pilsētas robežas, un stāstnieki ir gāliņciemnieki, kuru intereses un vajadzības bibliotēkā tiek ņemtas vērā vispirms. Protams, pasākumos piedalās arī citi pilsētas iedzīvotāji, taču kopienas kodols – no 10 līdz 15 cilvēkiem – ir nemainīgs. Pasākuma stāstu tēmas ir vispārīgas, bet nereti akcentētas uz vēsturiski tuvāko gan ģeogrāfiski,

gan idejiski. Piemēram, marta mēneša „Stāstu laika” pasākumā „Atceroties pieminam” bibliotēkas stāstnieki dalījās ar atmiņu stāstiem, kuros pieminēja tuviniekus un gāliņciemniekus, kurus skāris traģiskais 1949. gada 25. marta datums. Tāpat kā visā Latvijā, arī Ventspils pusē un Ģāliņciemā masveida deportācijās cieta daudzas ģimenes.

Uz „Stāstu laiku” viesos aicinām ne tikai cilvēkus, kuru vārdus pazīst visā Latvijā, bet cenšamies izcelt pašu gāliņciemnieku veikumu. Vienā no tikšanās reizēm ar velotūrista piezīmēm mūs priecēja gāliņciemnieks Raimonds Požarskis, kurš pēc ārsta ieteikuma ar veloceļošanu sācis nodarboties 42 gadu vecumā. „Velobraucēja stāsta” laikā uzzinājām par Raimonda pieredzēto, veicot pagaidām garāko veloceļojumu vienatnē – 3000 km gar piekrasti no Vācijas ziemeļiem (Lībeka) līdz Francijas un Spānijas robežai, pēc tam 800 km ar kājām šķērsojot Spāniju no Pirenejiem līdz Atlantijas okeānam par tā saucamo Jēkaba ceļu – vēsturisko svētcēlotāju maršrutu līdz Spānijas pilsētas Santjago de Kampostelas katedrālei. Izskanēja stāsti arī par mazākiem veloceļojumiem un vietām – Reinas un Mozeles ieleju, Luksemburgu un Franciju, Bodenes ezeru, Reinas ūdenskritumu, Šveices ezeriem, Lihtenšteinu un Bavāriju, Vācijas ziemeļdaļu, tās lielāko salu Rīģenu un Ventspils sadraudzības pilsētu Štrālzundi. Lepojamies ar tādu gāliņciemnieku, un mūsu cilvēkiem šādi stāsti ļauj sajūties stipriem un vienotiem. Jo vairāk tāpēc, ka arī paši bibliotēkas stāstnieki pirms tam bija piedalījušies Ģāliņciema bibliotēkas organizētajā velobraucienā pa Ventspils ielām.

„Stāstu laiks” nereti iziet ārpus bibliotēkas sienām, jo stāstniekiem svarīgi ne tikai runāt, bet arī darīt. Darīt ne tikai savam priekam, bet palīdzēt citiem. Ziemassvētkos stāstnieki devās ciemos uz Ventspils atbalsta centru ģimenēm un bērniem ar īpašām vajadzībām „Cimdiņš”, kur pārsteidza bērnus ar pašu sarūpētiem saldumiem un rotaļām. Pēc tikšanās katrs aizgāja mājās ar savu sirds stāstu un ilgi tika pārrunāts, ka tik emocionāls pasākums sen nebija piedzīvots. Tādas tikšanās satuvina un nostiprina apziņu, ka esi piederīgs. Vairākiem stāstniekiem šī piederība pie Ģāliņciema bibliotēkas stāstnieku kopienas ir ļoti svarīga un nozīmīga, jo sevišķi tiem, kuri dienas aizvada vienatnē. Katra tikšanās tiek gaidīta, tai gatavojas. Arī ikdienā stāstnieki apmeklē bibliotēku un dalās ar saviem personīgajiem stāstiem, sadarbojas. Bibliotēka labprāt palīdz risināt kādus sociālus jautājumus, cenšas atbalstīt iespēju robežās.

Dzejnieks un rakstnieks, grāmatas „Mazais princis” autors Antuāns de Sent Ekziperī rakstīja, ka mēs esam atbildīgi par tiem, ko esam pieradinājuši. Šo vārdu spēks noteikti attiecināms uz Ģāliņciema bibliotēkas stāstnieku kopienu, kuri uzticas savai bibliotēkai, dāvājot tai savu klātesamību un stāstus ar nesavtīgu pastāvību. Kopiena sevi dēvē par Ģāliņciema bibliotēkas stāstniekiem un šis statuss ir nozīmīgs abām pusēm – bibliotēkai un apmeklētājiem. Lai arī dzīve ievieš savas korekcijas, laiku pa laikam aizsaucot mūžības ceļā kādu no stāstniekiem, dabas nemilētais tukšums tiek aizpildīts. Klāt nāk citi stāstnieki un citi stāsti.

Paldies UNESCO LNK „Stāstu bibliotēku” projektam, kurš iedvesmoja uzsākt „Stāstu laiku” Ģāliņciema bibliotēkā, radot iespēju ieraudzīt tik daudz kopīga un vienojoša vietējā sabiedrībā, ļaujot izveidot pašiem savu stāstu. Arī stāstu par stāstniekiem.

Foto no Pārventas bibliotēkas arhīva

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAUĻĒ UN LATVIJĀ

NO INICIATĪVAS LĪDZ
KOPIENAI – UNESCO
LNK TĪKLS „STĀSTU
BIBLIOTĒKAS”

Igeta Gredzena

Pārventas bibliotēka

Veiksmes stāsti bibliotēkās

Pārventas bibliotēkas veiksmes stāsts

Šis stāsts nav iedomājams bez Sakņu dzimtas un „Smiltnieku” mājas. Tas aizsākās aizpagājušajā gadsimtā. 1836. gada 26. martā „Latviešu Avīzēs” tika ievietots sludinājums, kurā norādīts, ka zemniekiem, kas gribētu apmesties uz smilšainajām zemēm, saņems atvieglinājumus mājas celšanai. Zemes piešķiršana gan izdienējušiem kareivjiem, gan latviešu zemniekiem ceļojošo kāpu apdraudētajā Ventspilī bija gudri apdomāts lēmums no augsto ierēdņu puses, jo jauntapušo ventspilnieku iekoptās mājas apturēja ceļojošo kāpu posta darbus.

„Senlaikos te bij liels mežs nocirsts... tad i ceļojuš tās kāpas... te i tā pēdējā tā kāpa bijus, kur tagad mūs mājs,” tā pirms vairāk nekā desmit gadiem stāstīja Valentīna Žūka, Pētera Saknes mazmeita un pēdējā „Smiltnieku” mājas saimniece. Mājas, kuras vietā uzcelta Pārventas bibliotēka. Lai gan Valentīna jau vairākus gadus kopj aizsaules dārzus, „Smiltnieku” māja savu otro mūžu izdzīvo Piejūras brīvdabas muzejā, bet mājas saknes savijušās ar bibliotēkas ēkas dziļi smiltīs iedzītajiem pāļiem.

Vēl pirms „Smiltnieku” lielajiem Jurģiem vairākkārt viesojamies pie Valentīnas, klausījāmieš viņas stāstos par savu dzimtu, ļaudīm un notikumiem un apjautām, ka tik maz zinām par mūsu Pārventu. Sākām lūkoties apkārt ar redzīgākām acīm – tā dzima ideja sapulcināt vienkopus tos ļaudis, kuru bērnība un jaunība aizvadīta šajā pusē.

Un tā 2008. gada 18. maijā bibliotēkā sapulcējās divdesmit pieci „Pārventas atmiņu stāstu” dalībnieki. Nedaudz apjukuši, satraukti un kautrīgi. Vēl neapjautuši savu stāstu bagātību un varēšanu. Daži savstarpēji pazīstami, citi – daudzus gadus netikušies. Pirmajās tikšanās reizēs līdztekus stāstiem tiek apzināti tie pārventnieki, kuri varētu pievienoties stāstnieku pulciņam. Starp tiem – Mirdza Stella Putniņa, Sakņu dzimtas atvase. Ar izcilu atmiņu un izkoptu, krāšņu valodu, bet gandrīz zudušu acu gaismu. Mirdza savos ļoti cienījamajos 93 gados ir „Pārventas atmiņu stāstu” dvēsele un stāstu pūra lāde.

Bet viņa nav vienīgā stāstu meistare. Ērika Veseļa un Zigrīdas Orenītes humora pilnie, dažkārt drastiskie stāsti, Ņinas Jevsejevas, Ināras Riekstiņas, Guntas Bomkalnes un Veltas Vilgutes spilgtie bērnības un skolas gaitu tēlojumi, Jāņa Platā enciklopēdiskie, uzziņas bagātie stāsti – tie un vēl citi vārdos nenosauktie veido stāstu segas krāšņo rakstu. Uzteicams ir Vizmas Brakanskas darbs literāro stāstu veidošanā.

Stāstu tēmas pirmajos gados – Pārventas ielas, ēkas, ļaudis, notikumi, gadskārtu ieražu svinēšana, godi. Vēlākos gados paplašinājās ne tikai stāstu tēmu loks, bet arī noslīpējās dalībnieku stāstītprasme. Pasākumu ilggadības noslēpums ir cilvēkiem tuvu tēmu izvēle. Ļaudis vēlas dalīties savās atmiņās, satīties ar vienaudžiem, būt noderīgi. Seniori ir iemācījušies veidot savus stāstus tā, lai tie būtu interesanti ne tikai pašam stāstītājam, bet, galvenais, klausītājiem.

Stāstnieki jau droši dalās ar saviem stāstiem nepazīstamas auditorijas priekšā. Veiksmīgs, abpusēji bagātinošs un iedvesmojošs izvērtās 2017. gada UNESCO vasaras skolas ārzemju studentu – tulkotāju un atmiņu stāstu dalībnieku vakars. Jūrniecei vēsturei veltītajos pasākumos piepulcējās sirmie zvejnieki un jūrniece. Tie turpināsies nākamgad. Vēl viena nākamā gada iecere: aicināt ciemos Ventspils novada ļaudis – ančiņus, popiņus, ugālniekus un vēl citu pagastu seniorus. Protams, turpināsies stāstu pasākumi kopā ar jaunās paaudzes pārventniekiem.

Pārventas atmiņu stāstu dalībnieku ļoti cienījamais vecums neļauj būt mobīliem. Tomēr mēs aicinām ikvienu, kurš vēlas piedoties mūsu ģimenei. Jā, patiešām ģimenei – ar savām tradīcijām, godiem, priekiem un bēdām. Vēl joprojām.

„Pārventas atmiņu stāsti” ir iespēja satīties, atcerēties, būt noderīgam un vienkārši labi justies. Mūsu saknes „Smiltnieku” zemē ir dziļas un spēcīgas!

STĀSTNIECĪBAS
KUSTĪBA UN
TRADĪCIJAS
PASAUĻĒ
UN LATVIJĀ

NO INICIATĪVAS LĪDZ
KOPIENAI – UNESCO
LNK TĪKLS „STĀSTU
BIBLIOTĒKAS”

Agita Lapsa

Valmieras bibliotēka

Veiksmes stāsti bibliotēkās

Kopienas pulcēšanās stāstīšanas notikumos: Valmieras un Mazsalacas bibliotēkas pieredze

Valmieras bibliotēka UNESCO LNK „Stāstu bibliotēku” tīklā darbojas kopš 2009. gada un pieredzi guvusi stāstu pasākumu rīkošanā bibliotēkā un citur pilsētvidē, kā arī sadarbībā ar kultūras iestādēm, novadu pašvaldībām, uzņēmējiem un nevalstiskām organizācijām.

Pieaugušo auditorijai esam rīkojuši gan profesiju, gan vietu, gan ar nemateriālo kultūras mantojumu saistītus stāstīšanas notikumus, lai dalībniekiem būtu iespēja stāstīt par savu dzīvesvietu, pieredzi vai profesionālo darbību. Tādi ir Krāču kakta, Līču ciema, Kārlieņas stāstu cikli. Minami arī profesiju stāsti: plostnieku, celtnieku, dzelzceļnieku un poligrāfiķu stāstu pasākumi. Saistībā ar II Vidzemes stāstnieku festivālu noteikti jāatzīmē muzikantu un „ieviņu” stāsti.

Galatavojoties pasākumam, notiek tēmas izpēte, apzināti un iepazīti cilvēki, iegūtas intervijas, foto liecības, dibināti kontakti ar kopienas locekļiem. Šādi lauka pētījumi tradicionāli vainagojas ar notikumu, kurā pulcējas intervētie un izaicinātie cilvēki un interesenti, lai publiski dalītos ar saviem stāstiem. Mūsu uzdevums ir radīt labvēlīgu gaisotni, lai iedrošinātu viņus stāstīt klātesošajiem. Noslēgumā vienmēr seko sarunas pie tējas un klijģera. Arī svētku maltīte atver sirdis tuvākai sarunai. Šajos notikumos parasti valda ļoti sirsnīga gaisotne.

Pulcēšanās un stāstīšana veido un nostiprina kopienas saites, ļauj cilvēkiem atkal sajūst savu nozīmību, veido jaunus kontaktus kopienas locekļu starpā, padara dzīvi interesantāku. Tā ir nozīmīgs instruments kopienas identitātes stiprināšanas un arī veidošanas procesā (īpaši jaunākai paaudzei vai jaunpieņacējiem). Šādas saites spilgti pamanāmas dažādu profesionālo kolektīvu kopienās.

Katra nākamā reize ir jauns izaicinājums notikuma organizēšanā, koordinēšanā un vadīšanā, nedrīkst ļauties rutīnai, jābūt atvērtiem jaunām idejām. 2016. gada nogalē Valmieras bibliotēkā uzsākām stāstu ciklu

Foto: Aija Kārklīņa

„Sildāmie stāstos” ar mērķi piesaistīt pastāvīgus apmeklētājus, kas gribētu izkopt stāstīšanas iemaņas un varbūt, kļūt par stāstniekiem savās mazajās kopienās. Tomēr Valmierā nelielās kopienas ir vāji organizētas, tām nav izteiktas identitātes. Dalībnieki īpaši jāuzrunā, jāpārliecina, un tas prasa ļoti lielu laiku un enerģijas ieguldījumu. Iespējams, lielai pilsētai to nevajag. Ciklā notika pieci pasākumi, un tika pieņemts lēmums atteikties no šīs darbības formas. Toties tāda forma dzīvotspēju apliecinājusi mazpilsētā.

No 2015. gada darbojamies kā mentori un stāstīšanas notikumu iniciētāji mazās kopienās. Kopš 2015. gada reizi maija mēnesī Mazsalacas bibliotēkā pulcējas nedaudz vairāk par desmit pilsētiņas iedzīvotājiem uz „Mazsalacas stāstiem”. Šeit tiek kopts stāstniecības virziens, kurā izvēlamies tēmu katrai tikšanās reizei, dodot aprakstu, iezīmējot izvērsumus un variantus. Katrs dalībnieks pārdomā savu stāstu vai meklē kādu, kas varētu pastāstīt par to, noklausās un pēc tam veido savu vēstījumu. Mazsalacā, ciešā sasaistē ar novadpētniecību, nozīmīgs kļūst stāstnieks, kas kopj savas stāstīšanas prasmes, un katram notikumam pārdomā un sagatavo stāstu.

Mazsalacas stāsti par godiem, svinībām un svētkiem izskanēja kā lielisks stāstnieku kustības pieteikums gadskārtējā Mazsalacas novada dzimtu saietā. Varēja redzēt dalībnieku izaugsmi, jo stāsts „nāk laukā” tajā brīdī, kad tas vislabāk iederas, nevis rātņi gaida savu kārtu. Un tas Vidzemes mazpilsētā, kur visi ir „labi audzināti”, ir liels solis.

„Mazsalacas stāstu” cikla pirmā gada kopsavilkums bija publiska ekskursija pilsētā kopā ar stāstniekiem un skolēniem no Mazsalacas vidusskolas. Iepriekš tika izsludināta fotoliecību vākšanas akcija, un mēnesi bibliotēkā tās skenēja, pierakstīja ziņas, apkopoja izstādē. Ekskursiju nācās dalīt divās daļās, jo stāstu izrādījās daudz, objektu arī.

Otrā ekskursijas daļa tika apvienota ar Mazsalacas tekstilfabrikas stāstiem, jo tajā arī apmeklēja tekstilfabrikas teritoriju un tiltam piegulošos namus. Šajā pasākumā kā viesi piedalījās Valmieras zonālā valsts arhīva darbinieki un novadpētniece Māra Grāvele.

No 2016. gada stāstnieku aktivitātes Mazsalacā pilnībā koordinē un vada bibliotekāre Liene Apsīte, kura ik mēnesi pulcina savu mazo kopienu, tiekoties gan bibliotēkā, gan stāstnieku mājās. Gada laikā notikuši 10 stāstīšanas notikumi, no kuriem svinīgākajā pasākumā ar tēmu „Es lepojos!” piedalījās

arī Mazsalacas pilsētas mērs Harijs Rokpelnis, tā izrādot savu interesi par stāstnieku aktivitātēm novadā.

2017. gadā Mazsalacas bibliotēka tika uzņemta UNESCO LNK "Stāstu bibliotēku" tīklā un aktīvi turpina darboties. Kā balva par neatslābstošu darbošanos, bibliotēka stāstniekiem gada nogalē jau trešo gadu dāvina ekskursija.

Ir pamats domāt, ka stāstniecība Mazsalacā turpinās attīstīties un šīs kustības dalībnieki Liene Apsīte, Saiva Vēja un Elga Puķulauka būs vēl viens stiprs posms Vidzemes stāstnieku kustībā, jo arī stāstnieku festivāli Latvijā nevar balstīties atsevišķās personībās – ir vajadzīga kopiena, kurā stāsta.

2015. un 2016. gadā Valmieras bibliotēka aktīvi iesaistījās Vidzemes stāstnieku festivāla „Stāsti krēslā” organizēšanā, kad pirmās dienas pasākumi norisinās bibliotēkā un ap to.

I Vidzemes stāstnieku festivāla pasākumā „Valmieras stāsti” piedalījās jau citos stāstu pasākumos aicināti un iepazīti valmierieši. II Vidzemes stāstnieku festivāls bija veltīts Vidzemes ermoņikām „ieviņām” un Vidzemes muzikantu stāstiem. Programmu veidojot, balstījāmies materiālā, kuru guvām, apbraukājot un intervējot muzikantus Valmieras, Mazsalacas, Rūjienas apkaimē.

STĀSTNIECĪBAS
KUSTĪBA UN
TRADĪCIJAS
PASAULĒ
UN LATVIJĀ

NO INICIATĪVAS LĪDZ
KOPIENAI – UNESCO
LNK TĪKLS „STĀSTU
BIBLIOTĒKAS”

Vilhelmīne Jakimova

Preiļu Galvenā bibliotēka

Stāstnieku festivāli

Stāstnieku festivāla tradīcijas aizsākumi Latgalē: Latgales stāstnieku festivāls „Omotu stuosti”

Latvijā jau vairākus gadus tiek rīkoti stāstnieku festivāli un citas aktivitātes, lai veicinātu stāstniecības tradīciju kā nozīmīgas nemateriālā kultūras mantojuma daļas saglabāšanu, īpaši pievēršoties katra reģiona kultūrtelpas unikalitātei. Latgalē stāstniecības saknes meklējamas caur stāstnieku konkursu bērniem „Teci, teci, valodiņa” Līvānos, Ziņģētāju un stāstnieku vakariem Viļānos, Galda dziesmu un „gvelžu” saietu Dagdā. Ideja par Latgales stāstnieku festivālu radās 2015. gada stāstnieku vasaras skolā Preiļos, un jau 2016. gadā UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” dalībiece Preiļu Galvenā bibliotēka uzņēmās iniciatīvu rīkot I Latgales stāstnieku festivālu „Omotu stuosti”. Festivāla zīmols – amats – nebija nejauša izvēle, jo Latgale kopš seniem laikiem pazīstama ar izkoptām dažādu arodu un amatu prasmēm, kuru praktizētāji vēl aizvien sastopami mūsdienās. Rīkotājiem svarīga bija atpazīstamas un radošas platformas veidošana Latgales amatniecības izzināšanai un popularizēšanai, bet tikpat svarīgs uzdevums – kopt dažādas latgaliešu runas izpausmes, lai stāstos izbaudītu un stiprinātu latgalisko izlokšņu daudzveidību, labskanību un izteiksmes precizitāti.

Festivāla daudzpusīgais nosaukums izvēlēts apzināti, jo caur stāstu tiek popularizēti amati, veicināta dažādu prasmju apguve iesaistītajiem dalībniekiem, nodrošināta neformālā izglītība stāstniecībā un šīs tradīcijas aktualizēšanā, saglabāšanā un tālāknodošanā nākamajām paaudzēm. Tas rada tik nepieciešamo sinerģiju, lai katrs no šiem elementiem – amats un stāsts – viens otru papildinātu un izceltu.

Katrs nākamais Latgales stāstnieku festivāls aktualizē kādu no senajiem amatiem, padarot to par kopienas kultūrtelpas daļu, kā arī veicina šo zināšanu, prasmju un stāstu ilgtspējīgu uzturēšanu gan vietējā, gan plašākā mērogā. Pirmais Latgales stāstnieku festivāls bija veltīts podnieka amatam. Festivāla sagatavošanās posmā tika apzināti Latgales keramiķi, kas ir ne tikai sava amata

lietpratēji, bet arī veiksmīgi stāstnieki. Savukārt par II Latgales stāstnieku festivāla „Omotu stuosti” vadmotīvu tika izraudzīta viena no dzīvīgākajām un pievilcīgākajām Latgales tradīcijām – kāzu saimnieču prasmes un viņu stāsti – neaizmirstami, smieklīgi un visādi citādi uzrunājoši atgadījumi no kāzu saimnieču, vedēju, muzikantu, kāzinieku un jaunā pāra dzīves.

Līdzās podniekiem, kāzu saimniecēm, muzikantiem un stāstniekiem festivālā tika aicinātas vietējās folkloras kopas un atpazīstamākie tautas tradīciju zinātāji. Festivāli kļūst par nozīmīgu tikšanās un tradīciju prezentēšanas vietu, jo festivālu norise tiek dokumentēta, pasākumos piedalās daudz interesentu, tad šāda veida festivāli ir nozīmīgi kultūras mantojuma vērtību apzināšanai, saglabāšanai, informācijas kolekcionēšanai, reģiona kolektīvās atmiņas stiprināšanai, vietējās kopienas saliedēšanai un starppaaudžu dialoga stiprināšanai.

Latgales stāstnieku festivāls ir jaunākais no visiem reģionālajiem stāstnieku festivāliem Latvijā, un pagaidām vienīgais, kas nav pakārtots nevienam citam kultūras pasākumam, bet norit kā patstāvīgs notikums. Festivāli Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē ir bijuši labi iedvesmas un pieredzes avoti. Iespējams, gūtā pieredze sekmējusi vēlmi meklēt risinājumus, lai Latgales stāstnieku festivāls būtu atšķirīgāks un piesaistītu ar savu specifiku. Tas ļauj vairojot tieši stāstniecības kustības publicitāti un aktualizēt amatnieku kustību un tradīcijas Latgalē.

Ģatavojoties festivālam, kopienas mobilizēšanas procesā, nākas sastapties ar dažādiem izaicinājumiem. Galvenie no tiem – sadarbības partneru meklējumi, stāstnieku apzināšana, jo Preiļos savas stāstnieku kopienas nebija. Tieši gatavošanās ļāva izveidot stipru atbalsta kopienu, nodrošinot apstākļus vietējo tradīciju attīstībai un to popularizēšanai plašākā auditorijā. Festivāla norisē tika iesaistītas pašvaldības, vietējie uzņēmēji, kā šī pasākuma partneri un sponsori, folkloras grupas, biedrības, muzeji, jauniešu centrs, tautas nams – vietējās kopienas spēks, kas ļāva stāstniecības kustībai Latgales kultūrtelpā gūt pamatotu atpazīstamību, vienlaicīgi nodrošinot visu četru vēsturisko novadu vienotu sinerģiju un izceļot Latgales unikālās tradīcijas.

Latgales stāstnieku festivālu ilgtermiņa mērķis ir piesaistīt interesentus ne vien stāstnieku kustībai un stāstu stāstīšanas tradīcijas aktualizēšanai Latgales pusē, bet arī veidot atpazīstamību un radošu platformu Latgales amatniecības izziņāšanai un popularizēšanai. Lai to realizētu, turpmāk būtu vērtīgi dod iespēju katram Latgales novadam popularizēt savus vietējos amatu meistarus – audējas, kalējus, dravniekus, kokapstrādes meistarus, klūdziņu pinējus, adītājas un citus, līdz ar to arī festivāla norises vieta turpmāk varētu būt mainīga, kas paplašinātu sadarbības iespējas vietējiem stāstniekiem, stiprinātu pašvaldību saikni, ļautu dziļāk atklāt katra novada tradīcijas un iepazīstinātu ar plašu amatu meistarumu loku, veicinātu seno amatu atpazīstamību sabiedrībā un piesaistītu aizvien jaunus stāstniekus, tādā veidā stiprinot stāstniecības kustību Latgalē.

Kopīgas saknes dod mums spēku, tās mūs vieno, lai cik tālu ir dzītas atvases.

Foto: Evija Maļkeviča

Solveiga Boicova

Vidzemes kultūras un mākslas biedrība „Haritas”

Stāstnieku festivāli

Stāstnieku festivāla tradīcijas aizsākumi Vidzemē: Vidzemes stāstnieku festivāls „Stāsti krēslā” un „Bānīša stāsti”

Vidzemes stāstnieku festivālam ir īpaša nozīme stāstniecības tradīciju iedzīvināšanā, bagātinot Vidzemes kultūrtelpu un iezīmējot Vidzemes savdabību Latvijas kultūras kopainā. Festivāls rūpējas par stāstīšanas tradīciju saglabāšanu, attīstīšanu un tālāknodošanu nākamajām paaudzēm. Festivāls ir būtiska Latvijas stāstnieku kustības daļa, jo tas apvieno UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” dalībniekus, Vidzemes stāstnieku kopas dalībniekus, nevalstiskās organizācijas un stāstniecībā ieinteresētās kultūras, izglītības iestādes un citas institūcijas, kā arī individuālus interesentus un stāstniekus.

Vidzemes kultūras un mākslas biedrība „Haritas” ir kā starpniece daudzajiem stāstniekiem un stāstnieku atbalstītājiem, lai kopīgi bagātinātu Vidzemes kultūrtelpu un saglabātu vēl aizvien praktizētās tradīcijas un izceltu kādu kultūras objektu vai artefaktu. Biedrība stāstniecības kustībai ir devusi nenovērtējamu atspērienu, organizējot Vidzemes stāstnieku skolu, kuras ilgtermiņa rezultāts ir Vidzemes stāstnieku kopas izveide, kas lēnām veidojas apmācību laikā.

Vidzemes stāstnieku festivāls ir otrais jaunākais festivāls, kura tradīcija aizsākās 2015. gada oktobrī, kad Valmierā tika rīkots pirmais Vidzemes stāstnieku festivāls „Stāsti krēslā”, kura identitātes pamatā ir Vidzemes stāstnieku kopiena, kas nodarbojas ar novada kultūrtelpas izpēti, tās vērtību apzināšanu, uzkrāšanu un tālāknodošanu, tādējādi veicinot nemateriālā kultūras pārmantošanu un dzīvotspēju novadā. Festivāls, kā māksliniecisks notikums un vienlaicīgi izziņas process, kas caur estētisku pārdzīvojumu paplašina redzesloku, iepazīstina ar tradīciju, kultūrvēsturisku parādību, notikumu un atmiņām par to. Lauka pētījumi nodrošina festivāla satura pamatu, vienlaicīgi palīdzot uzturēt saikni ar kopienas locekļiem kā tradīcijas un atmiņu glabātājiem. Stāstnieki šajā procesā izzinot veido savu stāstu pūru, profesionāli pilnveidojas. Festivāls veicina stāstīšanas tradīcijas uzturēšanu un popularizēšanu, iedvesmojot un pulcinot interesentus

vietējās kopienās, tādējādi apliecinot stāstniecības nozīmīgo sociālo funkciju. Pirmā Vidzemes stāstnieku festivāla uzmanības centrā bija Vidzemes krēslinieki. Savukārt II Vidzemes stāstnieku festivāls „Stāsti krēslā” norisinājās Valmierā, Burtnieku novadā un Oleru muižā, izzinot Vidzemes ermoņikas „ieviņas”. 2017. gadā Vidzemes stāstnieku festivāls norisinājās Gulbenes novadā un bija veltīts tēmai „Bānīša stāsti”. Bānītis kursē pa joprojām saglabātu 33 km garu šaursliežu dzelzceļa posmu Gulbene–Alūksne.

Salīdzinot citu Latvijas stāstnieku festivālu organizatoru pieredzi un biedrības „Haritas” tikai trīs gadu festivāla organizēšanas pieredzi, jāsecina, ka šajā procesā ir vairāki izaicinājumi. Galvenais no tiem – kā izveidot līdzsvaru starp vietējās sabiedrības iesaisti un pašu stāstnieku iekšējām aktivitātēm festivāla laikā? Kā ļoti labu esam atzinuši trīs gados piekopto praksi festivāla pirmās dienas rītu veltīt vietējās kopienas iepazīstināšanai ar stāstniecību un festivālu parādīt kā vietējas kopienas saliedētāju, kas dod iespēju izpausties ne tikai stāstniekiem, bet iesaistīties arī citiem dažādu paaudžu un sociālo slāņu cilvēkiem. To veiksmīgi nodrošina stāstnieku viesošānās skolās, bērnudārzos, senioru organizācijās, pansionātos un novada kultūras institūcijās. Vērtīgi bija arī tas, ka festivālā savas stāstnieka prasmes attīstīja Valmieras Viestura vidusskolas teātra „Sprīdītis” jaunieši, stāstot pasakas, kā arī festivāla gaisotnē iejutās Cēsu jaunieši, kas pavisam nesen iepazīnušies ar stāstniecības kustību un piedalījās stāstniecības projektā Cēsīs.

Festivāla izvērtēšanā vairākums stāstnieku uzsvēra, ka viens no festivāla lielākajiem ieguvumiem ir abpusējās došanas un bagātināšanās sajūta, kas rada gandarījumu. Visur, kur viesojāties, mūs uzņēma ļoti grezni – gan ar vietējo stāstiem par konkrēto vietu, gan gardiem cienastiem. Taču arī mēs ikvienā vietā stāstījām savus stāstus un bijām priecīgi par klausītāju vēlmi dalīties ar saviem stāstiem. Festivāls var būt kā instruments vietējā kolorīta iepazīšanai, lai baudītu ko īpašu koncentrētā laika periodā un daudzumā, lai parādītu un iepazīstinātu ar vietējo identitāti un radītu interesi par to, lai veicinātu etnisko un sociālo integrāciju un starppaaudžu sadarbību. Šajā festivālā mēs bijām koncentrējušies galvenokārt uz stāstu stāstīšanu ikvienā vietā, kurā bijām, lai iepazīstinātu vietējos cilvēkus ar stāstniecību un radītu arī viņos vēlmi stāstīt. Gandarījums bija arī par to, ka vairāki jaunie cilvēki atzina, ka turpmāk vēlētos vākt savus stāstus, kā arī iesaistīties stāstniecībā, savukārt vairāki dažādu paaudžu cilvēki atklāja, ka viņiem ir vēlme un prasmes dalīties ar saviem stāstiem.

Ceram, ka Vidzemes stāstnieku festivāls radīs klausītājos vēlmi pašiem sākt stāstīt savus stāstus, raisīs prieku par vērtīgi pavadīto laiku kopā un neaizmirstamiem stāstiem un ka festivāls kļūs par notikumu, kurā stāstniekiem no visas Latvijas kopā pavadītais laiks būs sirsnīga atkalredzēšanās, iespēja attīstīt un papildināt savas stāstnieka prasmes, sastapties ar brīnišķīgiem cilvēkiem un pārsteidzošām kultūrtelpām, kur gūt jaunu spēku un iedvesmu nākotnei.

Nākamgad nu jau IV Vidzemes stāstnieku festivālā plānots tikties atkal citā Vidzemes novadā, lai to labāk iepazītu un tajā iepazīstinātu ar stāstniecību, lai radītu priecīgu atkarību no dalīšanās ar stāstiem. Pa šiem gadiem festivāls ir izveidojis ceļojošā festivāla tēlu, no jauna izzinot un iepazīstot Vidzemes mantojumu.

Foto: Evija Maļkeviča

Aelita Ramane

Pilsrundāles bibliotēka

Stāstnieku festivāli

Stāstnieku festivāla tradīcijas aizsākumi Zemgalē: Zemgales stāstnieku festivāls „Gāž podus Rundālē”

Zemgalē, Rundāles novada Pilsrundālē, vienā no mazākajiem novadiem Latvijā, ar stāstu vakariem Pilsrundāles bibliotēkā un Zemgales stāstnieku festivālā „Gāž podus Rundālē”, stāstniecība tiek uzturēta divos virzienos: caur iedzīvotāju dzīvesstāstiem un indivīda pašizpaušmi stāstos, kas veicina savstarpējo komunikāciju un papildina vietējo kultūrtelpu.

Vietējā kopiena stāstniecību uztver nevis festivālā, bet tieši stāstu vakaros bibliotēkā, kuri ir daudz personiskāki, tajos ir tikai kaimiņi, bijušie darbabiedri, paziņu paziņas un viņu atmiņas ir tas vienojošais. Tās aptver laiku, kurā ir pagājusi viņu jaunība, izaudzināti bērni un sagaidīti mazbērni. Mēs, rundālieši, kas šeit dzimuši un auguši, ieprecējušies un citādi ienākuši, no stāstniecības gūstam piederības izjūtu vietai. Katrs izstāstītais dzīvesstāsts ir vērtība, jo glabā stāstītāja balsi un attieksmi pret stāstāmo. Tas jau tagad ir mūsu mantojums, ar ko lepojames. To publicējam vietējā laikrakstā, un ieguvēji ir visi. Katrs līdz šim publicētais raksts raisa pārdomas, rosina uz apspriešanu ģimenēs vai iebildumiem, un tas rezonē vietējā kopienā vēl ilgi. Tikai šādus stāstus var izstāstīt visvecākie un godājamākie ļaudis. Diemžēl dzīvesgājums mēdz aprauties, pirms izstāstīts cilvēka stāsts.

Zemgales stāstnieku festivāls cenšas apzināt un vienot visas Zemgales stāstniekus, lai attīstītu stāstniecības kustību reģionā, kā arī piesaistīt citu reģionu stāstniekus, lai pieredzētu Latvijas kultūrtelpas dažādību caur valodu un tradīcijām. Festivāla mērķis ir veicināt stāstīšanas tradīcijas popularizēšanu, saglabāšanu un pārmantošanu Zemgalē kā nemateriālā kultūras mantojuma sastāvdaļu paaudžu saliedēšanā un vērtību apzināšanā.

Festivāls ir nepieciešams, jo caur to uzturam dzīvas latviešu tradīcijas:

- caur folkloru mācāmies latviskās vērtības, dzīvesziņu un nododam to saviem klausītājiem, jo ar stāstīšanu spējam nodrošināt nemateriālā kultūras mantojuma tālāknodošanu un saglabāšanu;
- caur dzīvesstāstiem izdzīvojam katra indivīda – kopienas locekļa dzīvi, ļaujām atraisīties un norunāt nost dzīves smagumu, tāpat apzināmies, ka atsevišķie iedzīvotāju stāsti veido mūsu novada vēsturi;
- caur senajiem amatiem un lauku sētām iepazīstam latviešu dzīvesveidu senāk, to nodrošina vietējie seno amatu pratēji un daiļo Zemgales sētu uzturētāji.

Zemgales stāstnieku festivāla nosaukums radās UNESCO LNK iniciatīvas „Stāstu bibliotēkas” vasaras skolā Pilsrundālē 2011. gadā, kad izstrādāja arī festivāla koncepciju. Uz to pamudināja Pilsrundāles viesu nama „Baltā māja” saimnieces meitas aizrautība ar mālu. Tur divas reizes gadā kurina cepli. Tajā apdedzina vietējo mākslinieku un iedzīvotāju darinātos podus.

Pods – priekšmets, kurā kaut ko vērtīgu glabājam. To varam izveidot paši, varam iemaiņīt, saņemt dāvanā vai mantot no paaudzes paaudzē.

Gāzt podus nozīmē – izdarīt kaut ko aplamu, muļķīgu, būt rotaļīgam, nebēdnīgam.

Gāzt podus Rundālē nozīmē – sanākt kopā un stāstīt stāstus tik skaistā Zemgales vietā kā Pilsrundāle, kur „Baltās mājas” ceplī Podu māte kopā ar Uguns māti darina brīnumus no mūsu zemes bagātības – Latvijas māla.

Pirmo Zemgales stāstnieku festivālu „Gāž podus Rundālē” 2012. gadā organizēja UNESCO LNK, Rundāles novada dome un Pilsrundāles bibliotēka. Festivāls tika īstenots ar ES mūžizglītības programmas “*Grundtvig*” apakšprogrammas „Mācību partnerības” atbalstu. Festivāla mērķis bija pulcēt stāstniekus no visas Latvijas, īpaši no Zemgales novada, kā arī citām valstīm. Viens no festivāla uzdevumiem bija integrēt lokālo kopienu un veicināt tās izpratni par mutvārdu tradīciju kā nozīmīgu nemateriālā kultūras mantojuma daļu. Stāstnieku festivāls norisinājās trīs dienas, īpaši izceļot Miķeļdienu, kas Latvijā tiek atzīmēta 29. septembrī, tāpēc īpaši organizētā Miķeļdienas gadatirgū dalībnieki ne vien stāstīja stāstus, bet tika iesaistīti arī vietējās kopienas tradīcijās – dziesmās un dančos. Pirmajā festivālā pulcējās vairāk nekā 50 apmeklētāju un dalībnieku no Latvijas, Portugāles, Spānijas un Igaunijas.

2017. gadā notika jau sestais festivāls, kurā pievērsāmies senioriem, viņu dzīvesstāstiem, izrādot cieņu un interesi par viņu atmiņām un pieredzi. Festivāla laikā notika Zemgales mazo stāstnieku konkursa „Teci, teci, valodiņa” pusfināls, un četri stāstnieki nodarbojās ar bērniem dažādās klašu grupās Pilsrundāles vidusskolā. Festivāls neierobežo katra stāstnieka amplitūdu un repertuāru, kas ir gan tautas pasakas un nostāsti, gan līdziību stāsti un literārās pasakas, bet sniedz iespēju izpausties, uzstājoties dažādās auditorijās.

Zemgales stāstnieku festivāls kļūst par Rundāles novada atpazīstamības zīmi, jo sadarbojas un izceļ mūsu novada ļaudis, organizācijas un tūrisma objektus.

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAULĒ UN LATVIJĀ

NO INICIATĪVAS LĪDZ
KOPIENAI – UNESCO
LNK TĪKLS „STĀSTU
BIBLIOTĒKĀS”

Foto: Evija Maļkeviča

Ina Celitāne

Kurzemes kultūras mantojuma centrs „Kūrava”

Stāstnieku festivāli

Stāstnieku kustības un festivāla tradīcijas aizsākumi Kurzemē: Kurzemes stāstnieki un festivāls „Ziv zup”

Kuldīgas folkloras entuziasti pirmo reizi sanāca kopā 1992. gadā, apvienojoties folkloras kopā. 1994. gadā tika dibināta biedrība – Kurzemes kultūras mantojuma centrs (KKMC) „Kūrava”, vēl pēc trīs gadiem to reģistrējot kā sabiedrisku organizāciju. Kopš 1994. gada kūravieši sāka aktīvi svinēt gada īsāko un garāko nakti, tika iedzīvinātas Jāņu un arī ziemas saulgriežu bluķa vilkšanas tradīcijas, kas turpinājās visus nākamos gadus. Tāpat arī tika iepazīti dažādi godi, piemēram, kāzas un krustabas. Sākot ar 1995. gadu, „Kūrava” piedalās „Pulkā eimu, pulkā teku” festivāla rīkošanā, organizējot bērniem vasaras nometnes, anekdošu turnīrus un meistarklases. Pamazām tika apgūta tautastērpu kultūra, kas vēlākos gados izvērtās par vienu no zīmīgākajām biedrības darbībām. Kā darbības prioritāte nostiprinājās kultūras vēstures vērtību izcelšana – Latvijas, it īpaši Kurzemes nemateriālās kultūras mantojums: no paaudzes paaudzē pārmantotas, apkārtējās vides noteiktas, mijiedarbībā ar vēsturi, dabu un radošo darbību radušās zināšanas, prasmes un rīcības modeļi.

Stāstu stāstīšana un klausīšanās kā stāstītprasmju apguve paver jebkurai indivīdam jaunu radošuma lauku pašizpaušmei, bet visiem kopā tā dod iespēju veidot un uzturēt lielākas un mazākas kopienas, kurās aktualizēt un tālāk nodot kopīgas vērtības, dalīties ar pieredzēto, labi kopā pavadīt laiku, tostarp saturīgi izklaidēties. Latvijā stāstniecības tradīcija pamazām tiek aktualizēta kā nozīmīga kultūras mantojuma daļa, veicinot šīs tradīcijas vienlīdzīgu uztveri sabiedrībā. Stāsti palīdz saglabāt atmiņas, paaudžu un laikmetu saiknes – nereti par kādu cilvēku palikuši tikai stāsti par viņu. Stāsti palīdz uzturēt skaidrus dzīves ideālus, saglabāt cilvēcību un veidot attiecības.

Foto: Evija Malkeviča

STĀSTNIECĪBAS KUSTĪBA UN TRADĪCIJAS PASAULĒ UN LATVIJĀ

NO INICIATĪVAS LĪDZ
KOPIENAI – UNESCO
LNK TĪKLS „STĀSTU
BIBLIOTĒKAS”

Stāsti palīdz idejas uztvert tēlainā un konkrētā formā. Dažkārt stāsti noder arī izklaidei, taču tiem nekad nav tikai izklaides funkcija. Lai gan stāstus iespējams dokumentēt un izplatīt arī rakstītā un audiovizuālā formā, to īstā un dzīvā stihija ir mutvārdu stāstīšana, kas ļauj tos katru reizi pielāgot runas situācijai un klausītāju vajadzībām.

„Ziv zup” ir pirmais un vecākais stāstnieku festivāls Latvijā, tādēļ pelnījis īpašu vietu „Kūravas” līdzšinējā darbībā un nākotnes plānos. Pirmo reizi festivāls notika 2006. gada 28. aprīlī. Tā kodolu veido ES izglītības programmas „Grundtvig” projekta „Pieaugušo stāstītprasmes attīstīšana – eiropeisks skatījums” (2006–2008) dalībnieces. Šis projekts tieši ietekmēja citu stāstnieku festivālu rīkošanu Latvijas novados, kā arī UNESCO LNK tīkla „Stāstu bibliotēkas” izveidošanos, tāpat veicināja dažāda apjoma stāstniecības kursu piedāvājumu ar izciliem pasniedzējiem. Festivāls notiek katru gadu aprīļa beigās, vienlaikus ar pavasara palu šovu „Lido zivis Kuldīgā”. Nu tas ir izaudzis par starptautisku festivālu. Ieguldot tā rīkotāju un dalībnieku entuziasmu, kā arī salīdzinoši nelielus finanšu līdzekļus, ir izdevies noturēt un attīstīt ideju par stāstniecību kā demokrātisku prasmī, kuras galvenā vide ir nelielas kopienas, kas dalās ar saviem stāstiem un tajos ietvertu pieredzi, nevis skatuve, kur uzstājas atsevišķi profesionālie stāstnieki. Pateicoties šim festivālam, ir izveidojies stāstnieku festivālu un dažādu aktivitāšu tīkls, kas nu jau aptver visus četrus Latvijas novadus.

KKMC „Kūrava” plāno saglabāt un attīstīt stāstnieku festivālu „Ziv zup” kā nozīmīgu stāstniecības pasākumu gan Latvijas kultūras, gan starptautiskās stāstnieku sadarbības kontekstā, attīstīt sadarbību ar Latvijas un citu zemju stāstniekiem un ar to saistītajiem tīkliem, atrodot festivālam finansējumu dažādos projektos un sagatavojot jaunus stāstniekus, kas var stāstīt arī svešvalodās. Viena no spēcīgākajām un spilgtākajām stāstniecēm ir kuldīdzniece sestajā paaudzē Liesma Lagzdiņa, tomēr KKMC „Kūrava” plānos ietilpst turpināt meklēt un apmācīt jaunus stāstniekus, papildinot Liesmas piedāvājumu un turpinot viņas iekopto stāstīšanas tradīciju, tādējādi nodrošinot pēctecību. Lai to īstenotu, plānots meklēt stāstu zinātājus Kuldīgā un tās apkārtnē, kas varētu iesaistīties stāstīšanas un mutvārdu vēstures apzināšanas aktivitātēs. Ilgtspējīgai darbībai plānots izveidot stabilu un regulāru stāstnieku apmācības piedāvājumu, piesaistot

Latvijā labākos speciālistus. Tāpat nepieciešams izveidot vismaz nelielu resursu stāstnieku apmācībai mājaslapā. Viena no „Kūravas” iecerēm ir sagatavot publicēšanai Liesmas Lagzdiņas stāstu grāmatu ar audio un video pielikumiem.

Stāstu stāstīšana ir viena no demokrātiskākajām mākslām, tā pieejama katram. Tradicionālajos stāstos ir saturiskās un emocionālās struktūras, tēli un simboli, kas palīdz stāstus viegli atcerēties, stāstīt tālāk un tulkot citās valodās, dodot katram stāstītājam iespējas tos variēt un radoši pārveidot atbilstoši konkrētajai situācijai, kā arī savus personīgās pieredzes stāstus iekļaut paaudžu gaitā pārbaudītās situāciju un pieredzes struktūrās. Stāstu stāstīšanai ir dažādas cieši savijušās funkcijas: mantojuma un paaudžu atmiņas saglabāšana; domāšanas, iztēles, runāšanas, stāstīšanas un klausīšanās prasmju attīstīšana; neformāla izglītošana; sociālo saišu stiprināšana; izklaide utt. Kad pieredzējis stāstnieks stāsta, viņš ne tikai nodod tālāk stāstus un parāda savas mantotās un paša izkoptās prasmes, bet arī rosina klausītājus biežāk stāstīt visdažādākajās ikdienas situācijās. Atšķirībā no vairākām Eiropas zemēm, Latvijā dažādu iemeslu dēļ vēl nav izveidojusies profesionālu stāstnieku tradīcija, nav izveidojies stabils pieprasījums pēc stāstniekiem, stāstnieku kustībai nepieciešams finansiāls un cita veida atbalsts.

**Stāstniecība
Latvijas
kultūrtelpā
šodien, tās
loma un
tradīciju
uzturētāju
uzdevumi
turpmākai
attīstībai**

Foto: Evija Malkeviča

Māra Mellēna
Latvijas Stāstnieku asociācija

Stāstnieks, tradīcija un kopiena

Katrs stāstnieks, tiekoties ar tekstu (lasītu, dzirdētu, mantotu), sastop sastingušu vienu no iespējamajiem teksta variantiem, kas fiksēts rakstos vai labākajā gadījumā ierakstā noteiktā laikā, vietā un izpildījumā jeb mutvārdu tradīcijas funkcionēšanas apstākļos – vairākkārt dzirdēts un iespiedies atmiņā. **Tikai samērojot to ar savu pieredzi, stāstītprasmi un saskarsmes iemaņām, stāstnieks šeit un tagad rada savu stāsta variantu.** Veiksmīgai sava varianta radīšanai nepieciešams dialogs ar tradīciju, jo bez tās līdzdalības stāsts zaudēs savu vēsturisko dimensiju laikā – atkārtojumos un dažādu stāstītāju pieredzē izslīpēto formu un saturu, piederību noteiktai kultūrtelpai un to raksturojošam valodas skanējumam un vārdnīcai, piederību noteiktiem rīcības modeļiem, paraugiem, normām un vērtībām, kas raksturīgas konkrētai kultūrtelpai. Stāstnieks vienmēr ir nebeidzama stāstīšanas procesa mezgla punkts, kas turpina kādas būtiskas informācijas tālāknošanu mutvārdos tieši klausītājiem un dod tiem iespēju pašiem no klausītājiem pārtapt stāstniekos.

Lai izstāstītu stāstu, ir nepieciešams viens vai vairāki klausītāji, un stāsta intonācija, tā akcenti un izvērsums būs atkarīgi no klausītāju auditorijas zināšanām, noskaņojuma, vēlmēm un lieluma. Savukārt klausītājs, dzirdēdams konkrētu stāstu, padara to par savas pieredzes sastāvdaļu, kurai agrāk vai vēlāk ir iespēja pārtapt viņa paša stāstītā stāstā. Tā vienkāršoti var attēlot stāstīšanas mutvārdu tradīcijas funkcionēšanu. Stāstniecības pētniecībā pēdējās desmitgadēs aktualizējusies stāstīšanas komunikatīvo noteiksmju izpēte, un viena no svarīgām atziņām Sanitas Reinsones formulējumā – ar atsauci uz virkni starpdisciplināru pētījumu – skan šādi: „Stāsts ir stāstīšanas notikumā klātesošo kopdarbs, neatkarīgi no saziņas dalībnieku lomām un iesaistes intensitātes. Stāsti rodas sarunas dalībnieku saskarsmes mijiedarbē, kur stāstītājam ir liela, bet ne pilnīga vara stāsta radīšanā, jo arī klausītājs rada ietekmi uz stāsta ritējumu, akcentējumu un detaļām ar saviem jautājumiem, piebīdēm, precizējumiem, pat klusējot

un vienkārši esot klāt, šādējādi piedaloties stāsta veidošanā.”¹ Līdz ar to stāstnieka meistarībai vairs nepietiek ar to, ka teicējs labi pieprot uzstāšanās mākslu – pārvalda kustības, žestus, balsi un runu. Meistarīgu stāstnieku raksturo spēja sajust klausītāju noskaņojumu un vajadzības un spēja izvēlēties stāstu, kas vajadzīgs tieši šiem klausītājiem šajā dzīves brīdī. Lai izvēlētos atbilstoši, stāstnieka rīcībā jābūt bagātīgam stāstu krājumam, kurš krāts visa mūža garumā.

Domājot par stāstnieka un klausītāju sadarbību, atgādināšu dažas vienkāršas patiesības, kuras ir svarīgas katram stāstniekam. Tās ir it kā tik labi zināmas, ka reizēm nešķiet uzmanības vērtas, bet, ņemot vērā arvien jaunu interesentu ar dažādām pieredzēm ienākšanu stāstnieku kopienā un pieredzējušo stāstnieku nepieciešamību atgriezties pie pamatlietām jaunā attīstības pakāpē, jāuzsver, ka katrā vecumā cilvēks dzīvi un sevi tās kontekstā uztver atšķirīgi. Dažas lietas šķiet nesvarīgas, citas pārlieku svarīgas, bet pāri visam **katram stāstniekam ir svarīgi jebkurā situācijā saglabāt pašcieņu un cieņas pilnu, labvēlīgu attieksmi pret klausītājiem, vienkāršību, dabiskumu, patiesu ieinteresētību un kompetenci stāstāmajā, kā arī vēlmi to pastāstīt klausītājiem.**

Par pašcieņu un savstarpēju cieņu

Viena no stāstīšanas notikuma aizsākuma robežzīmēm ir stāstnieka pozicionēšanās konkrētajā vietā un laikā, situācijas aptveršana un sevis kā stāstnieka izspēlēšana konkrētajā situācijā: kas es esmu, ko un kā es stāstīšu, kāpēc es stāstīšu un kāpēc klausītājiem būtu svarīgi to dzirdēt. Ja tā ir neformāla, ikdienišķa situācija, kurā stāsts ir ikdienas komunikācijas greznums labi zināmā, ierastā vidē, tad sevis pieteikšana nav nepieciešama. Sevis pieteikšana, iepazīstināšana ar sevi ikdienā nepieciešama svešā vidē vai formalizēta priekšnesuma situācijā, piemēram, stāstnieku konkursā. Bērnu un jauniešu stāstnieku konkursa „Teci, teci, valodiņa” nolikums paredz – sausi un lakoniski –, ka katram dalībniekam jāpiesaka sevi, nosaucot vārdu, uzvārdu, vecumu, dzīvesvietu, skolu, klasi, un piecu minūšu laikā jāizstāsta pasaka, atgadījums un anekdote (vai kāds cits priekšnesums īsajā žanrā). Konkursa nolikumā nav teikts, vai stāstītājam ir jāsasveicinās vai nav jāsasveicinās ar klausītājiem, tas nenosaka, kāda stratēģija jāizvēlas, lai pievērstu un koncentrētu klausītāju uzmanību (acu kontakts, balss modulācijas, stāstījuma ritma un tempa maiņa, pauze, kas dod iespēju auditorijai apklust u. tml.). Tas nenorāda, kā tieši katrs stāstnieks izceļ savas individualitātes šarmu. Tas nenorāda arī uz nopietnības un jautrības, humora un svinīguma pareizo proporciju. Tas neko skaidri nepasaka, kur likt savu uztraukumu, bailes, šaubas par sevi un visas tās tik pazīstamās emocijas, kas mēdz aizžņaugt konkursantu rīkles, liek sasteigt un kā pupas nobērt tekstus, aizmirstot, ka pārslēgšanās no viena veida stāstījuma uz citu (no pasakas uz atgadījumu vai anekdoti) prasa laiku gan stāstniekam, gan klausītājiem. Un kur tad vēl dikcija, žesti, intonācijas un pārmantoti novecojuši priekšnesuma

¹ Reinsons S. *Apmaldīšanās poētika teikās, stāstos un sarunās*. Rīga: LU LFMI, 2017. 36. lpp.

stereotipi, kas liek ielikt balsi un žestos tik daudz pārspilējumu, ka tā vien gribas nodurt acis un to visu neredzēt...

Cita situācija ir neformāls stāstnieku sarīkojums, kur tāpat jāpārvar publiskas komunikācijas robežsliekšņi un jāizcīna vieta savam stāstījumam starp citiem stāstītgrībētājiem. Bet visos gadījumos svarīga ir pašcieņa.

Manuprāt, stāstnieka pašcieņa jebkurā situācijā saistīta ar:

- sevis un savu iespēju apzināšanos,
- vecumam un spējām atbilstīga repertuāra izvēli,
- tā rūpīgu sagatavošanu un noslīpēšanu,
- katras konkrētās situācijas izvērtējumu un darbošanos tās kontekstā.

Tādējādi tehniska rakstura pamācības: uzrunā un sagatavo savus klausītājus; ļauj tiem nomierināties un apklust; neitralizē traucējošos faktorus – bērņus, suņus un papagaiļus; iepazīstini ar sevi un pasaki, ko stāstīsi; izturi pauzi un aizved savus klausītājus no ikdienas pasaules stāsta (pasakas, atgadījuma, anekdotes) pasaulē; izbaudi saskarsmes, valodas un stāstīšanas procesa valdzinājumu; pabeidzot stāstu, ļauj klausītājiem atgriezties ikdienas pasaulē; izbaudi sava priekšnesuma ietekmi un priecājies par paveikto! Tās ir tikai pašcieņas un savstarpējās cieņas izpausmes tehnikas, formas, kas var mainīties atkarībā no stāstnieka un klausītājiem, (sub)kultūras konteksta vai no situācijas. Vienīgi iespējams, ka visu šo tehnisko paņēmienu nosaukšana vārdā un pārrunāšana, izmēģināšana kopā ar stāstnieka pedagogu, pārbaudīšana dažādās klausītāju kopienās ir tas nepieciešamais pamats, uz kura veidojas savdabīga, atraktīva un filigrāni nostrādāta sevis un stāstījuma pieteikšanas forma, kas noteikti nav reducējuma līdz formulai *Tagad atgadījums...* vai *Stāstīšu pasaku par...*

Prātā vienmēr jāpatur, ka stāstīt – tas nenozīmē atstāstīt, un tas nenozīmē norunāt iegaumētu tekstu vai atrādīt iestudētu teksta priekšnesumu. **Stāstīt – tas nozīmē būt nepārtrauktā dialogā ar klausītājiem par to, kā reiz gadījies, vai šai dialogā uzburt kādu stāstu, ko reiz gadījies dzirdēt, lasīt vai sacerēt.** Tādēļ katram stāstniekam jāpādomā par to, kā, saglabājot pašcieņu un cieņu pret klausītājiem, pārnest laipu no šodienas, stāstīšanas konkrētās situācijas uz pasaku un tās notikumiem, kā saglabāt pasakas stilistiku, valodas īpatnības, notikumu ritmu un tempu, vienlaikus saglabājot arī pasakas elastīgo piemērošanās spēju stāstnieka vajadzībām un kultūras kontekstiem.

Pie savstarpējās cieņas pieder stāstījuma dzirdamības un saprotamības nodrošināšana, nepieciešamo paskaidrojumu sniegšana (vecvārdi, apvidvārdi, seni darbi un tikumi) un stāstīšanas tradīciju, stilu un žanru iezīmēto rāmju respektēšana atbilstīgi konkrētajai situācijai.

Par labvēlīgu attieksmi pret klausītājiem jeb visskaistākais ir dāvināšanas tikums

Lai nodibinātu kontaktu ar klausītājiem, uztraukums un bailes nav labākais padomdevējs, bet katrs mēs zinām kņudoņu pakrūtē, kura mūs piemeklē pirms atbildīgām publiskas uzstāšanās reizēm. Vai ar to iespējams tikt galā?

Kā labāk sagatavoties, lai stress netraucētu stāstniekam un stāstnieka nevarēšana (mazspēja), bailes un diskomforts nenogurdinātu auditoriju, radot nepatīkamas emocijas?

Es gribētu atgādināt, ka katrā no mums mīt ziņkārīgs klausītājs, bet stāstnieks ir tas, kuram ir stāsts – dzirdēts, lasīts, izfantazēts vai mantots. Svarīgi, ka tas ir tik varens stāsts, ka būtu grēks to neizstāstīt un tāpēc **stāstnieks to grib uzdāvināt klausītājiem**. Stāsts ir rūpīgi izvēlēta un labi iesaiņota dāvana. Dāvinot ir svarīgi būt pārliecinātam par dāvanas vērtību un tās atbilstību saņēmējam. Bez dāvināšanas prieka nav saņemšanas prieka, bez ieskatīšanās acīs nevar veidoties patiess kontakts. Klausītāji nav ienaidnieki vai konkurenti, bet draugi, kurus izdevies satikt. Savukārt stāstnieka bagātā fantāzija lietojama, lai īstajā laikā, īstajā vietā, klusējot vai runājot, viņš sniegtu kādam nepieciešamo impulsu.

Par dabiskumu un vienkāršību

Patiesa uzticēšanās nav saistāma ar izrādīšanos, izlikšanos, dubultmorāli vai nodevību. Patiesa draudzība ļauj cilvēkam būt tādām, kāds viņš ir, un neprasa no viņa neiespējamo – tikai uzticēšanos un godprātīgu attieksmi. Tāpēc, ja stāstnieks ir:

- atbilstīgi novērtējis savas iespējas,
- sameklējis tām atbilstīgu aizraujošu stāstu,
- sagatavojis to,
- ja viņam ir patiesa vēlēšanās to izstāstīt, –
- tad viss var notikt tā, kā tam jānotiek.

Par ieinteresētību un kompetenci

„No mutēs mutē ejošā pieredze ir tas avots, no kura smēlušies visi stāstnieki. Un starp visiem, kas savus nostāstus pierakstījuši, visdziņākie ir tie, kuru vēstījums vismazāk atšķiras no daudzo bezvārda stāstnieku vēstījuma.”¹ Šeit vietā uzsvēruma, ka stāstnieks nav muldoņa, pļāpa. Apzinoties katra vārda svaru, nozīmi teikumā, kontekstā un situācijā, labs stāstnieks vienmēr atradīs pareizo vietu starp liekvārdību un līdz galam neizteikto, starp uzburamo tēlu un frāzes ietilpību, jo, no mutēs mutē ejot, stāsts atmet nevajadzīgo un iegūst tvirtu formu runas plūdumā.

„Stāstnieks savu stāstāmo smeļas no pieredzes – no paša vai atstāstītas pieredzes. Un viņš savukārt padara to par pieredzi tiem, kas noklausās viņa stāstā.”² Franču filozofs Mišels Fuko (*Michel Foucault*) ir teicis, ka pieredze

¹ Benjamins V. *Illuminācijas*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2005. 430. lpp.

² Benjamins V. *Illuminācijas*. 433. lpp.

ir tas, no kā tu iznāc izmainījies. Tas nozīmē – piedzīvojis un pārdzīvojis, izzinājis, apguvis, sapratis vai kā citādi pilnveidojies. Stāsts ir iespēja dalīties ar šo pieredzi. Uzklauššana un līdzpārdzīvojums ir pieredzes apgūšanas, iesavināšanas iespēja.

Visvairāk uzskatāmi jaunu pieredzi mēs iegūstam ceļojot. Tāpēc bieži tiek runāts par diviem stāstnieku tipiem: ceļotājs (ceļojuma stāsti, piedzīvojumi, neparastais) un vietsēdis (vietējie nostāsti un atgadījumi). Ja zemnieki un jūrnieki bija stāstīšanas lielmeistari, tad amatnieka darbnīca bija stāstīšanas augstskola.¹ Tā savulaik rakstīja Valters Benjamins (*Walter Benjamin*). Ļoti uzskatāmi šādu stāstīšanas situāciju zemnieku ģimenē 20. gadsimta sākumā Kurzemē, suitu novadā uzbur Pēteris Upenieks „Balandniekos”:

„Vakari ir labāki nekā diena. Vakaros cilvēki sanāk istabā, un pēc vakariņām katrs dara savu darbu. Tēvs labo aizjūgu. Vecaistēvs vij auklas un vēlāk lāpa pastalas. Vecāmāte lāpa zeķes. Māte labo bērnu svārciņus. Anna ada zeķes. Mazā Anna iečukst brālītim ausī:

– Palūgs pādi, lai pastāst’ pasak’s!

[Šeit attēlotā situācija parāda stāstu kā praktiskas darbošanās pavadošu elementu ikdienas neformālā situācijā, elementu, kuram ir pa spēkam aizraut un radīt patīkamus pārdzīvojumus, tādējādi radot vajadzību klausīties vēl un vēl.]

Lielā Anna ir viņas krustmāte, tāpēc bērni to godā par pādi.

Bērni apsēžas uz krāģīšiem krustmātei pavisam tuvu un sāk diedelēt:

– Mīļo pādiņ, pastāst’ vien’ pasak’!

– Mīļo, kas jums jāmiļo, nemīļo man’! – padusmīgi atcērt Anna, bet gar viņas lielajām acīm savelkas tikko jaušamas smaida rievīņas.

Bērnu vēriņās acis to pamana: – Pād’ nav nīgr’, var lūgt!

Un bērni neatlaižas.

– Nu, klausās ar’! – krustmāte nosaka un ar brīvo virbu pakasa pakausi.

[Šajā gadījumā nav nepieciešams īpaši darboties ar klausītājiem, lai pievērstu un noturētu klausītāju uzmanību, jo viņu klausīšanās pieredze jau ir radījusi vajadzību klausīties stāstus. Tātad katra stāstnieka virsuzdevums ir, ar sava stāsta palīdzību radot patīkamu pārdzīvojumu, veidot klausītājos noturīgu vajadzību arvien no jauna nonākt kontaktā ar stāstiem.]

Tad viņa iesāk:

– Vienreiz dzīvā viens tēs’ un viņam bi’ trīs dēļ’. Tie div’ bi’ gudr’, bet trešēs muļķ’s.

Anna pārmainās. Viņa nav vairs sirdīgā audēja, nē, viņas seja kļuvusi laipna, gandrīz mīļa. Tā ir bagāta seja. Tajā skatoties, viss stāstītais top pilnīgi saprotams. Tur atplaiksnī prieks, izbīlis, pārsteigums, dusmas un reizēm kaut kas neizprotams.

Anna stāsta, un puīselis, iepletis muti, platām acīm skatās lielajā stāstītājā. Kaut ko tādu viņš dzird tikai pirmo reizi. Tā stāstīt kā šī lielā Anna neprot neviens. Arī citi pa reizēm šo to pastāsta, bet tas nav nekas. Tēvs stāsta īsi, neinteresanti. Māte prot pastāstīt tikai pašreizējos notikumus. Vectēvs visu pasaka pāris vārdos, vecāmāte zina tikai vienu notikumu par Indrikiņu. Bet šī

¹ 5 Benjamins V. *Illuminācijas*. 431. lpp.

Anna! Viņa nestāsta, bet glezno. Nē, viņa uzbur. Zēns skaidri redz plašu, plašu mežu. Tur ir vilki, lāči un visādi zvēri. Pa mežu iet muļķītis, viņš iet un iet:

– Līdz vien' reiz' priekšē istabiņ' uz vist's kājam.

Kā savām acīm zēns redz istabiņu un visu, kas tur notiek. Viņš redz princeses un ķēniņus, velnus un raganas, visādus putnus un zvērus. Nē, šī pāde tiešām spēj, ko nespēj neviens! Viņa paver citas pasaules durvis un ved un ved bez gala. Dažreiz jāaiztur elpa. Ir baigi. Drošāk ir ar visām kājām uz soliņa. Dažreiz smieklis. Kā gan skopais žīds lēkā pa drīcekļa krūmu, kad viņš iekāpa tur paņemt nošauto vārnu un kad izdienējušais zaldāts sāka pūst savu brīnišķīgo stabuli!¹

Šis atmiņu stāstījuma fragments ļoti uzskatāmi tēlo stāstnieku – meistaru un dažādus stāstnieku tipus vienas ģimenes ikdienā, stāstīšanas situāciju un klausītāja ieinteresētību un aizraušanos ar stāstījumu.

Mūsdienu kultūras kontekstā stāstniekam ļoti bieži jāieinteresē klausītāji, jo tie atvesti uz bibliotēku kopā ar saviem klasesbiedriem un nemaz īsti nealkst klausīties stāstus, bet, aizrauti līdzpārdzīvojumā, šie piespiedu klausītāji pārtop par ieinteresētu un sadarboties gatavu auditoriju. Lai tas notiktu, liela nozīme ir stāstnieka personībai un meistarībai.

„Stāstījums, ilgī plaucis rokdarbniecības – zemnieku, jūrnieku, visbeidzot pilsētnieku amatniecības – jomā, arī pats ir it kā rokdarbnieciska vēstījuma forma. Galvenais tajā nav „lietas par sevi” tālāknodešana, kā tas ir informācijā vai ziņojumā. **Stāstījums iegremdē lietu stāstītāja dzīvē, lai pēc tam izceltu no turienes.** Tādējādi stāstījums saglabā stāstītāja pēdas tāpat, kā podnieka rokas nospiedums paliek uz māla trauka. Stāstītājiem piemīt nosliece sākt savu nostāstu ar to apstākļu attēlojumu, kuros viņi uzzinājuši tālāk sekojošo.”²

Stāstniekam piemīt nosliece beigt stāstu ar to, kāpēc šis stāsts stāstīts. Te reizēm tiešāk vai netiešāk tiek izteikta atziņa par dzīves kārtību un cilvēka vietu tajā. Bet tā nav didaktiska, nesmalkjūtīga pamācīšana – tas ir padoms, kas grods un precīzs izslīpējies dzīves pieredzē, izkristalizējies, dzīvi dzīvojojt tā, ka par to ir vērts stāstīt.

„Padoms, iepīts dzīvotās dzīves audeklā, ir gudrība. Stāstīšanas mākslai tuvojas gals, ja aizmirsts patiesības episkais aspekts – gudrība.”³ Stāstījuma paradokss ir tas, ka puse stāstīšanas mākslas slēpjas prasmē atstāstāmo gadījumu turēt brīvu no skaidrojumiem, atstājot klausītājam iespēju pašam izdarīt secinājumus un izlobīt stāstā ietvertu dzīves gudrību. Ja salīdzinām stāstu ar ziņu vai informāciju, tad „informācijai ir vērtība vien tobrīd, kad tā ir jauna. Tā dzīvo vienīgi tajā acumirkli. Tai ir pilnībā jāatdodas mirklim un, nezaudējot laiku, jāizsakās. Stāstījums ir atšķirīgs: tas neiznieko sevi. Tas spēku saglabā sevī un spēj to paust vēl pēc ilga laika.”⁴

Stāsts, ejot līdzī laikam un kontekstualizējoties atšķirīgās situācijās, iegūst aizvien jaunas nianses un piedāvā plašu interpretācijas spektru. Stāsts, kas mantots no paaudzes paaudzē, ir būtiska pieredzes saglabāšanas un tālāknodešanas iespēja.

¹ Upenieks P. *Balandnieki*. Rīga: Madris, 2005. 201.–202. lpp.

² Benjamins V. *Iluminācijas*. 437. lpp. Teksta izcēlums – M. Mellēna.

³ Benjamins V. *Iluminācijas*. 433. lpp.

⁴ Benjamins V. *Iluminācijas*. 436. lpp.

Par stāstīprieku, klausīšanās tiksmi un citām labām lietām

Stāstniekam vissvarīgākais ir būt stāsta savaldzinātam, aizrautam un patiesi vēlētis to izstāstīt, dalīties ar iegūto pieredzi un emocijām.

Klausītājam arī stāsta valdzinājums ir svarīgs, bet vēl svarīgāka ir stāsta piedāvātā brīvība to interpretēt un stāstīt tālāk tāpēc, ka klausīšanās ir bijusi neaizmirstams pārdzīvojums.

„Pasaulē ir neskaitāmi daudz stāstījumu veidu. Ir tik milzīga žanru dažādība, kas atklājas visdažādākajos medijos – it kā visas substances būtu izmantojamas, lai tajās iemitinātu cilvēku stāstus. Starp stāstījuma līdzekļiem ir runāta vai rakstīta valoda, sastinguši vai kustīgi attēli, žesti. Nekas cits tik pamatīgi nepieņem atmiņai uzglabāt nostāstus kā tas šķīstais lakonisms, kurš padara tos nepieņemamus psiholoģiskai analīzei. Un, jo dabiskāk stāstītājam izdodas atsācīties no psiholoģiskiem ieejumiem, jo lielākas ir šo nostāstu izredzes palikt klausītāja atmiņā, jo pilnīgāk tie iekļaujas viņa paša pieredzē un jo labprātāk viņš kādā tuvākā vai tālākā dienā pats stāstīs tos tālāk. Šis asimilācijas process, kas norisinās dziļās, prasa atslābināšanos, kas kļūst aizvien retāka un retāka. Ja miegs ir ķermeniskās atslābināšanās virsotne, tad garlaicība – garīgās. Garlaicība ir tas sapņu putns, kas izperē pieredzes olu. Lapu čabēšana mežā to aizbaida. Viņa ligzdas – garam laikam cieši piesaistītas darbības – jau izmirušas lielpilsētās un pamazām iznīkst arī laukos. **Tādējādi tiek zaudēts klausīšanās talants un klausītāju kopība.**

Stāstīt nostāstus vienmēr nozīmē – mācēt tos stāstīt tālāk, un šī māksla izzūd, ja šie nostāsti vairs netiek saglabāti. Tā izzūd, jo vairs netiek auzts un vērpts, klausoties nostāstos. Jo vairāk klausītājs ir aizmirsis, jo dziļāk viņā iespiežas dzirdētais. Kur viņu ir pārņēmis darba ritms, tur viņš klausās nostāstos tādējādi, ka talants tos stāstīt atnāk pie viņa pats no sevis.”¹

Ņemot vērā, ka dzīve ir mainījusies, stāsti ir ieguvuši aizvien jaunas tehnoloģiskas izpausmju iespējas, tomēr nekas nevar aizstāt īstu, vienkāršu stāstu, kas izstāstīts atbilstīgā situācijā.

Par kopienu, kopību un kopā būšanu

Kopienas jēdziens – gluži tāpat kā tradīcijas, stāsta vai priekšnesuma jēdziens – šķiet tik pašsaprotams, ka rādās nevajadzīgi to paskaidrot, jo mēs taču tos ikdienā lietojam un zinām to nozīmes. No otras puses – kopienas precīza un daudzšķautņaina izpēte ir viena no būtiskajām sociālo zinātņu tēmām 21. gadsimtā, jo demokrātiskas sabiedrības straujā attīstība tehnoloģiju laikmetā norisinās dažādās dimensijās, atšķirīgos kultūras kontekstos, veidojot arvien jaunus un jaunus sociālus veidojumus ar atšķirīgām rīcības stratēģijām. Individu mijiedarbība un kopā būšana, kas balstīta uz kopīgām interesēm, kopīgu darbošanos dažādu mērķu sasniegšanai, veido lielākas un mazākas sociālas grupas ar ilgāku vai īsāku mijiedarbības laiku. Kā atzīst daudzi sociālo procesu pētnieki, konstruktīvi aktīva, kultūras tradīcijām bagāta kopiena ir

¹ Benjamins V. *Illuminācijas*. 436.–437. lpp. Teksta izcēlums – M. Mellēna.

viens no nozīmīgākajiem sabiedrības stabilitātes, drošības, labklājības un kultūridentitātes saglabāšanas faktoriem. Ja runājam par stāstniekiem un viņu attiecībām ar kopienu, tad jānošķir divi kopienu tipi. Proti, viena ir stāstnieku kopiena – tie ir vienā vai dažādās kultūras telpās dzīvojoši stāstnieki, kurus vieno interese par stāstiem un to prezentēšanu lielākām vai mazākām auditorijām. Stāstnieku kopienu var raksturot reģionālā, starptautiskā, ģimenes vai dzimtas mērogā, bet visiem kopīga ir dalīšanās ar stāstiem ikdienas vai svētku situācijās. Savukārt stāstīšanas notikumi, kuros noris stāstu stāstīšana, apspriešana un uzklausīšana, veido klausītāju kopienas, kuras ir potenciālas stāstniecības tradīciju kopējas gan lokālā mērogā, gan veidojot nacionālas un starptautiskas interešu kopienas ar kopīgām tradīcijām, kultūrtelpu un kopienas dalībnieku identitāti. Atceroties Latvijā 2016. gada 1. decembrī pieņemto Nemateriālā kultūras mantojuma likumu, jāņem vērā, ka šī likuma izpratnē kopiena ir personu grupa (atsevišķos gadījumos arī privātpersona), kam raksturīga kopīga identitātes izjūta un ko vieno nemateriālais kultūras mantojums un kopīga ieinteresētība to saglabāt un nodot nākamajām paaudzēm. Stāstnieks ir kopienas nemateriālā mantojuma aktualizētājs, vārdos izteicējs un savstarpējā komunikācijas procesā ar klausītājiem arī iedzīvinātājs un tālāk devējs. Mantojuma saglabāšanā īpaši svarīgi ir kopīgi piedzīvojumi un pārdzīvojumi, kas mantotajam stāstam piedod īpašu emocionālu nokrāsu un vērtību. Stāsts raisa emocijas, un tas kļūst par kopienas kultūrtelpas būtisku sastāvdaļu un piedzīvo vairākkārtējus atkārtojumus, kas ir tradīcijas saglabāšanas pamatā.

Performance, priekšnesums, uzstāšanās – kas svarīgāks stāstniekam?

Tā kā mēs jau noskaidrojām, ka stāstniekam teksts ir nepieciešamais, bet ne pietiekamais nosacījums, lai veidotos labs priekšnesums un kontakts ar auditoriju, tad tagad mazliet plašāk aplūkosim priekšnesuma uzbūvi un būtiskos momentus.

Amerikāņu folklorists Ričards Baumans (*Richard Bauman*) ar savu darbību iezīmēja jaunu pētījumu virzienu folkloristikā – no pierakstītu teksta vienību pētīšanas uz to kontekstuālu un ar izpildīšanas situāciju saistītu folkloras tekstu izpēti. Svarīga loma šajā pētījumu virzienā ir performances jēdzienam, kas, būdams viens no atslēgvārdiem, tiek lietots ļoti dažādās nozīmēs. Galvenokārt jēdzienu *performance* Baumans lieto divās nozīmēs:

Performance ir komunikatīvas uzvedības veids vai komunikācijas notikums, šajā nozīmē jēdziens tiek lietots arī estētiski neitrāli, lai uzsvertu komunikāciju kā procesu iepretim komunikatīvas darbības iespējamībai. Šādā nozīmē pats stāsts, pasakas vai cita stāstījuma žanra izpildījums ir performance. Stāsts tiek stāstīts, un tā ir teksta performance jeb priekšnesums. **Šajā gadījumā performance ir intersemiotiska tulkošana, teksta vēstījuma vienas zīmju sistēmas (koda) pārvēršana citā zīmju sistēmā, un galvenā problēma, par ko interesējas folkloras pētnieki, ir jautājums par to, kāda loma ir priekšrakstam, kā teksts izpildāms, ko nosaka tradīcija un cik**

liela fleksibilitāte, interpretācijas izvēle un kreativitāte tiek pieļauta izpildītājam. Ir pilnīgi skaidrs, ka precīza, neitrāla, mantota un autoritatīva teksta atveidošana performancē ir *fikcija*, jo vienmēr parādās kāda jauna dimensija, nav divu vienādu izrāžu, divu vienādu viena un tā paša skaņdarba atskaņojumu, nav divu vienādu gadskārtu svētku notikumu, nav divu vienādu stāstu arī tad, ja to stāsta viens un tas pats stāstnieks. Tātad jebkurš teksta izpildījums ir interpretācija.

Šaurākā nozīmē performance ir īpašs komunikatīvās darbības izteiksmīgums, un tieši šis izteiksmes formas nosaka, kā komunikatīvā darbība ir izprotama un interpretējama.¹ Šajā gadījumā performatīvajai komunikatīvajai darbībai jeb priekšnesumam ir īpašs ierāmējums: **novietojums telpā** – uz skatuves, plāna vidū, uz paaugstinājuma vai vienā līmenī ar auditoriju, **ierobežojums laikā** (pasaku rīts no plkst. 10.00 līdz 11.00, stāstu vakars vai spoku stāstu nakts). Priekšnesums saistīts ar **auditorijas** (skatītāju vai līdzdalībnieku) **klātbūtni** un sevišķu auditorijas **uzmanību** (jāizslēdz mobilie tālruņi, nedrīkst čaukstināt konfekšu papīriņus, daudzi priekšnesuma baudīšanu uzskata par nesavienojamu ar ēdiena un dzēriena baudīšanu, bet stāstnieku brīvdabas festivāli Amerikā paredz stāstu klausīšanos un baudīšanu piknika apstākļos). Priekšnesums saistīts arī ar īpašu **izpildītāja izteiksmīgumu un meistarību**. Dažādās kultūrās un atšķirīgās dzīves situācijās prasības pret skatuves māksliniekiem un viņu meistarības līmeni variējas – to nosaka auditorijas gaume, mākslinieciskā pieredze un konkrētā žanra performances tradīcijas – kas pieļaujams klaunādē, nav iespējams svinīgā koncertā. Tātad performance kā izteiksmīgums jeb mūsu gadījumā stāstnieka izteiksmīgums ir tikai viens no priekšnesuma aspektiem. Priekšnesums – tā ir īpaša saziņas situācija, kurā ir kāds, kurš kaut ko prot – stāstīt, dziedāt, dejot, spēlēt utt. – iespējami labi un ir gatavs to nodot auditorijas vērtējumam. **Komunikācijas efektivitāte** ir saistīta ar izpildītāja saziņas kompetenci – viņa spēju izpausties, pilnībā pārvaldīt demonstrējamo iemaņu un noturēt auditorijas uzmanību, savukārt auditorija ir tiesīga vērtēt un paust savu novērtējumu. Šajā gadījumā auditorijas vērtējumam tiek nodota izpildītāja saziņas kompetence – ne tik daudz tas, ko es stāstu, bet – kā es to daru. Kaut gan komunikācijas procesā izteiksmīgums var atvirzīties otrā plānā un tā vietu ieņemt saturs, ja konkrētajā situācijā komunikācijas notikuma dalībniekiem informācija ir svarīgāka par izteiksmīgumu. Šajā gadījumā izpildītājs ir atbildīgs auditorijas priekšā un auditorija ir tiesīga vērtēt – pieņemt vēstījumu vai noraidīt, tādējādi līdzdarbojoties komunikācijas procesā.

Priekšnesumu (uzstāšanos, teksta izpildīšanu) bieži raksturo noteiktas ievadfrāzes, piemēram, *Reiz senseos laikos...*, un šī ievadfrāze pavēsta, ka mēs klausīsimies pasaku, ja nesekos kāds cits žests, kas apvērs šo ievadfrāzi, piemēram, „...ne gluži tik senos kā pagājušā piektdiena”, kas norāda, ka pasakas valodā tiks stāstīts kāds aktuāls, tikko noticis gadījums, kura stāstīšanai var būt ļoti dažādas funkcijas – informēt, izklaidēt, uzturēt sarunu utt. Katrā kultūras

¹ *Folklore, Culture Performances, and Popular Entertainments. A Communication-centered Handbook.* Ed. by R. Bauman. New York: Oxford University Press, 1992. P. 261.

sistēmā pastāv noteikti kodi, kā performance tiek vēstīta un kontekstualizēta. Visbiežāk tās ir valodas formulas – ievadfrāzes, īpaša valodas līmeņa lietojums (literārā valoda, dialekts, sarunvaloda vai vienkāršruna), metaforiskā izteiksmes veida lietojums, paralingvistisko līdzekļu – balss tembra, intonāciju un žestu – lietojums, atsaukšanās uz tradīciju, atsaukšanās uz savu kompetenci vai nekompetenci. Tās ir tehnikas, kas tiek lietotas, lai izceltu komunikācijas situāciju.

Performances kā priekšnesuma izteiksmīgumu nosaka:

- **izvēlētā vieta un tās marķējums – skatuve, altāris, arka, pagalms, skolas zāle, parks, brīvdabas estrāde,**
- **īpašs apģērbs vai maskas,**
- **notikuma veids – gadskārtu svētki publiskā telpā vai ģimenes mājvietā, kāzas, stāstu sarīkojums bibliotēkā vai starptautisks stāstnieku festivāls;**
- **tas, ka performance vienmēr ir saistīta ar situatīvo un sociālo kontekstu.**

Performance ir saziņas situācija ar noteiktu struktūru. Priekšnesumā vissvarīgākais ir veidot saziņu sociāli pieņemamā veidā, ņemot vērā situācijas kontekstu: vai pati situācija pieļauj vai nepieļauj priekšnesumu, vai šis priekšnesums ir akcentējams un formalizējams, vai tam būs spontanitātes raksturs.

Stāstnieka priekšnesums publiskā telpā

Stāstnieka priekšnesums publiskā telpā var būt gan neformālas ikdienas komunikācijas daļa, piemēram, gadījuma rakstura stāsti stacijā, bibliotēkā, transportlīdzeklī vai ārsta uzgaidāmajā telpā, gan formalizēts sarīkojums ar noteiktu programmu, kurā precīzi nosaukti sarīkojuma dalībnieki, viņu priekšnesumi un tiem atvēlētais laiks. Sarīkojumam var būt gan stingri plānota norises kārtība, gan spontānas novirzes no pasākuma scenārija, klausītājiem iesaistoties un pārtopot par stāstniekiem. Ja pārlūkojam „Stāstu bibliotēku” gandrīz 10 gadu pieredzi, tad stāstu laiks bibliotēkā visbiežāk ir **notikums, kam ir noteikta norises kārtība un plānojums, bet tajā ir atvēlēta vieta arī improvizācijai un spontanitātei.**

Veidojot atsevišķus stāstīšanas sarīkojumus vai sarīkojumu ciklus stāstītprasmi attīstīšanai, īpaši svarīgi ir uzsvērt un iezīmēt:

- notikumu, tā specifiku (sarīkojuma mugurkauls ir dažādu stāstu stāstīšana un uzklaušīšana),
- tam atvēlēto vietu, laiku,
- uzsākšanas un pabeigšanas simbolisko darbību,
- sarīkojuma programmu,
- programmas atvērtību, dodot klausītājiem iespēju pašiem pārtapt par stāstniekiem.

Stāstu laiks bibliotēkā ir publisks pasākums un saistīts ar auditorijas klātbūtni un līdzdarbošanos, šis notikums ir iemesls cilvēkiem sanākt kopā. Galvenā darbība šajā notikumā ir stāstīšana, kas var tikt papildināta ar muzicēšanu, kustību nodarbēm, dziedāšanu, bet **stāstīšana, stāsti, iespēja tajos klausīties un stāstīt tālāk ir galvenais iemesls, kāpēc cilvēki sanāk kopā.**

Atbilstīgi veidojas komunikācijas žanriskā struktūra, kas savukārt nosaka gan komunikācijas, gan performances īpatnības. Notikuma dalībniekiem ir savas lomas. Priekšnesumā tie ir izpildītāji un klausītāji, skatītāji, dalībnieki. Bez savām ierastajām sociālajām lomām stāstu sarīkojuma dalībnieki uzņemas papildu lomas, kas dažādi sadzīvo ar viņu pārējām sociālajām lomām. Stāstnieka lomas uzņemšanās ļoti bieži ir sociālais lifts, kas ļauj cilvēkam iegūt jaunus skatpunktus un iespējas sniegt priekšnesumus dažādās auditorijās. Labvēlīgā, uz radošumu, līdzdalību un pilnveidošanos vērstā vidē arī katrs klausītājs ir potenciāls stāstnieks, jo, pārņemot stāstnieka pieredzi, paša pieredzē atklājas stāstīšanas vērtais. Tātad stāstu laikam bibliotēkā ir milzīgas iespējas piedāvāt:

- sevis iepazīšanas un pilnveidošanas iespējas ar stāstu palīdzību,
- dzīvesstāstu, vietu un lietu stāstus, kas ir neatsverams avots vēstures apzināšanā un lokālās identitātes konstruēšanā, līdzdarbojoties kopienas locekļiem,
- profesionālos jokus un izteicienus, kas saprotami tikai vienas profesijas pārstāvjiem un ir tas pamats, uz kura var veidoties tematiski stāstu laika sarīkojumi.

Stāstu laiks var noritēt gan kā komunikācija mazās grupās, kur lielākas iespējas spontanitātei un tiešai atgriezeniskai saitei starp stāstnieku un klausītājiem, gan kā plašāki stāstnieku sarīkojumi, kuros piedalās stāstnieki no dažādām vietām, dažādām paaudzēm, un visbeidzot ir iespēja rīkot stāstnieku festivālus, kur viņi sniedz priekšnesumus dažādām auditorijām.

Pasākuma iecere, plānošana, organizēšana

Lai izveidotu nelielu stāstīšanas pasākumu bibliotēkā, tautas namā, skolā, dienas centrā vai kādā citā pievilcīgā, sakārtotā telpā, ir nepieciešams vismaz viens (daži) stāstnieks(-i), kam ir kaut vai neliels stāstu pūrs, kurš var kalpot par pamatu vispirms iepazīstināšanai ar šāda veida sarīkojumiem, un tad jau klausītāju reakcija parādīs, kurā virzienā notikums attīstīsies. No šāda pasākuma var izaugt:

- stāstīšanas sarīkojumu cikls auditorijai, kas grib pulcēties, lai klausītos stāstus,
- stāstnieku klubs, kurā pulcējas stāstīšanas entuziasti, lai pilnveidotu savu stāstītprasmi, repertuāru un piedzīvotu neaizmirstamu stāstīšanas un klausīšanās baudu, sadarbojoties ar domubiedriem,
- dažāda mēroga stāstīšanas notikumu ar un bez sacensības elementiem – stāstnieku konkursu, sarīkojumu vai festivāla rīkotāju kodols, kuri

ir gatavi sarīkot stāstnieku svētkus, iesaistot šaurāku vai plašāku dalībnieku un klausītāju loku, izvērtēt un apspriest sarīkojumu rīkošanas stratēģijas, sadarbību ar dažādām auditorijām ilgtermiņa un īstermiņa projektos, sadarbības partneru piesaisti un programmu veidošanas tematizāciju un daudzas citas aktualitātes stāstniecības tradīciju kopšanā un iedzīvināšanā,

- stāstnieku apmācību darbnīca jeb kursi, kas piedāvā iespēju katram interesentam tapt par stāstnieku, apzinot savas jau esošās stāstīšanas un saziņas prasmes, apgūstot jaunas iemaņas lietpratīgu pedagogu vadībā un pašam izmēģinot savus spēkus kā stāstniekam kādā no minētajiem stāstnieku sarīkojumiem, kā arī izmēģinot spēkus šādu sarīkojumu organizēšanā,
- dokumentējot un arhivējot sarīkojumu laikā izskanējušos stāstus, stāstu bibliotēkās veidojas mutvārdu stāstījumu arhīvs, kas paver plašas iespējas vēstures un mutvārdu tradīciju pētniekiem.

Dažādie ar stāstniecību saistītie pasākumi Latvijā radījuši nepieciešamību veidot mērķtiecīgu stāstniecības nozares attīstības stratēģiju un šīs stratēģijas harmonisku, uz savstarpēju sadarbību vērstu realizāciju, kas kalpotu kopīgās kultūrtelpas pilnveidei un bagātināšanai reģionālā un nacionālā līmenī. Latvijas Stāstnieku asociācija izveidojusies uz Latvijas „Stāstu bibliotēku” gandrīz 10 gadus ilgās sadarbības un stāstniecības tradīciju iedzīvināšanas dažādo pieredžu bāzes, lai formulētu turpmāko nozares attīstības stratēģiju un rūpētos par tās realizāciju sadarbībā ar valsts, pašvaldību un nevaldības organizācijām.

Foto: Evija Maļkeviča

Guntis Pakalns

*Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta
Latviešu folkloras krātuve*

Stāstu daudzveidība un žanriskais iedalījums

Jau dzirdot pirmos vārdus un teikumus, klausītāji cenšas noprast, kāds būs šis stāsts – nopietns vai smieklīgs, īss vai garš, ticams vai neticams, parasts vai neparasts, interesants vai garlaicīgs? Un vēlas attiecīgi noskaņoties, pielāgot savu izturēšanos. (Protams, stāstnieks dažreiz var „iznest cauri” klausītājus – it kā ticamu gadījumu pārvērst par neticamu vai anekdotisku, anekdoti izstāstīt kā patiesu notikumu, pasaku pārvērst par pasakas parodiju, satuvināt to ar mūsdienu notikumiem utt., dažreiz to prasa jau pati šī stāsta specifika.) Daudziem stāstu veidiem ir savas raksturīgas ievadformulas. Stāstnieks ir atbildīgs, lai viņa stāsts klausītājiem būtu pietiekami viegli uztverams un saprotams – ne vien saturiski un skaniski, bet arī žanriskās piederības ziņā. Stāstu žanriskā piederība ir kā „spēles noteikumi” – tie palīdz stāstīšanas notikuma dalībniekiem justies ērti, darboties kopā un saprast, kas varētu būt gaidāms, bet stāstniekam – vieglāk atcerēties un izstāstīt savu stāstu.

Stāsta būtiskā atšķirība no runāšanas vai informatīva teksta ir tā, ka stāsts ataino kādu notikumu un tam ir skaidri izteikts **sākums** un **beigas**. Vienkāršākajā (un parasti arī efektīvākā) stāsta forma ir, kad pēc iespējami īsa ievada, kas iepazīstina ar situāciju, darbības vietu, personām, un kas pats svarīgākais – stāsta problēmu vai intrigu, notiek vienkāršāka vai sarežģītāka virzīšanās uz kulmināciju un tai sekojošu nobeigumu. Stāsta sižets ir kā pavediens, uz kura savērtas notikuma epizodes. Protams, katram stāstam ir arī sava noskaņa, jēga un vēstījums – ko ar šo stāstu var pateikt (vai nepateikt), kāpēc tas tiek stāstīts. „Atgrūžoties” no šīs vienkāršās un universālās formas, dažādi to sarežģījot, pārveidojot vai „noliedzot”, tiek veidoti arvien komplicētāki „stāsti” daiļliteratūrā, kinomākslā, skatuves mākslā, biznesā, reliģijā, pedagogijā utt.

Mūsdienās vārdu „stāsts” lieto ļoti dažādās nozīmēs. Šaurākā nozīmē – stāsts mutvārdu formā. Plašākā – jebkurš sižetisks veidojums: novele, romāns,

bilžu grāmata, komikss, reklāma, televīzijas seriāls, ziņu sižets, teātra izrāde vai pat dziesma, kas secīgi izstāsta kādu notikumu. Zinātni, kas pēta stāstu – galvenokārt rakstītu – uzbūves, veidošanas un stāstīšanas likumsakarības, sauc par naratoloģiju. Ir arī tā saucamie „lielie stāsti” – naratīvi, kas saistīti ar kādas kultūras, grupas vai nācijas identitāti, piemēram, par latviešiem kā dziedātājtautu vai kā bāreņu tautu. Par stāstu sauca arī kāda sižeta, ziņas vai filmas saturisko kodolu. Dažkārt šis vārds tiek lietots neskaidrā un poētiskā nozīmē, lai piesaistītu uzmanību, pievilinātu klausītājus – „maizes stāsti”, „akmeņu stāsti” vai „muzeju stāsti”. Līdzās *homo sapiens* var runāt par *homo narrans* – stāstošo cilvēku, jo mēs ikdienā dzīvojam blīvā dažādu stāstu pasaulē: skatām tos ekrānos, lasām tekstos, ar stāstu palīdzību sazināties, pārdodam preces un risinām savas problēmas, stāstu formā tiek saglabāta atmiņa, stāstos ietvertās zināšanas palīdz izdzīvot. Stāsts iedarbojas uz cilvēkiem kompleksāk nekā parasta informācija, jo daudz aktīvāk tiek iesaistīta iztēle, emocijas, zemapziņa un vizuālā domāšana.

Runājot par stāstiem un to stāstīšanu, šeit vairāk domāta pirmā no šīm nozīmēm un vienkāršākā, tradicionālā forma – mutvārdu stāsts, tomēr jāpatur prātā arī pārējās nozīmes.

Stāstus var iedalīt pēc dažādām pazīmēm. Dažiem stāstu veidiem šīs pazīmes var būt vairāk vai mazāk izteiktas. Tiek uzskatīts, ka svarīgākās pazīmes ir: **saturs, forma un funkcijas**. Pēc satura stāstus, piemēram, var iedalīt vai nosaukt šādi: pasakas par pūķiem, mīlas stāsti, katastrofu stāsti, joki par blondinēm, atmiņas par bērnību utt. Skaidri strukturēta forma ir brīnumu pasakai, fabulai, pamācošam stāstam, nereti arī anekdotei un tostam. Stāsta funkcijas saistītas ar stāsta pielietojumu – kam stāsts paredzēts, ko ar to vēlas panākt, izdarīt: pamācīt, brīdināt, izklaidēt, iepriecināt, izskaidrot, motivēt, rosināt iztēli, aizmidzināt utt. Veiksmīgam stāstam parasti nav tikai kāda viena funkcija, bet funkciju „pušķis”, kur tās sakārtotas gaumīgās proporcijās. Protams, nozīme ir arī stāstīšanas situācijām – tas pats stāsts vienā gadījumā var būt izcils, bet citā – pavisam nevietā. Vēl būtiskas iedalījuma pazīmes ir stāsta attiecības ar īstenību (vairāk vai mazāk ticams) un sakrālo (profāns – ikdienas gadījums, izklaidējošs stāsts, bet sakrāls, svēts – mīts, reliģisks vai mistisks stāsts). Daudzi stāstu sižeti var vairāk vai mazāk „pārvietoties” šajā žanrisko pazīmju modelī, piemēram, stāstu par velnu un ganu zēnu, kurš ezera malā vij virves var izstāstīt gan kā pasaku, gan kā vietas teiku, gan kā briesmu stāstu vai uzvērt stāstā tā komisko pusi.

Katram stāstniekam ir viens vai vairāki stāstījumu žanri, ar kuriem viņš ir labāk pazīstams, kuru stāstīšana viņam izdodas vieglāk. Taču vienmēr ir iespējas apgūt vēl ko jaunu.

Folkloras pētnieki stāstus parasti iedala četrās lielās grupās: **pasakas, teikas, anekdotes un nostāsti**. Šo grupu iekšienē ir tik liela daudzveidība, tik dažādi un dažādas izcelsmes stāsti, ka zinātnieki parasti izvairās tos aprakstīt ar vienu definīciju, bet tikai nosauc dažas kopīgās pazīmes. Folkloras publicējumos visbiežāk tiek atlasīti un izveidoti žanriskā ziņā „tīri” teksti. Bet stāstīšanas praksē nereti šie stāstu veidi dažādi satuvinās, izmanto dažādu žanru pazīmes – piemēram: gadījums no dzīves var būt ar dzimtas

teikas pazīmēm, pasaku sižeta elementiem un vietām arī visai smieklīgs... Folkloras pierakstos un publicējumos reti kad tiek atspoguļots dialogs starp vairākiem stāstītājiem un/vai klausītājiem, kas dzīvā stāstīšanā ir visai parasta parādība.

Pasaku īpatnības

Par pasaku raksturīgāko pazīmi uzskata pēc noteiktiem, iekšēji pašsaprotamiem noteikumiem būvētu fantastisku pasauli – dzīvnieki runā cilvēku valodā, notiek dažādas burvestības, varonis cīnās ar pūķiem un citiem briesmoņiem, ir skaidri nodalīti labie un ļaunie, sliktie. Netiek jautāts, vai tas kādreiz patiešām noticis (ja nu vienīgi tajā sadzīves pasaku daļā, kas stāsta par dažādiem jociģiem gadījumiem un ir tuvāka anekdotēm), bet runa ir par cilvēku attiecību būtiskajām situācijām. Pasaku varoņu „lomas” un stāsta virzību nosaka attiecīgā pasaku veida iekšējā loģika un struktūra, kas jo sevišķi izteikta ir brīnumu pasakās.

Savukārt teiku īpatnība ir, ka par to ticamību tiek diskutēts: vai spokus un mirušo garus tiešām iespējams ieraudzīt, vai ļauni gari spēj nogalināt cilvēkus, vai ir vietas, kur noteiktos laikos bīstami uzturēties, vai iespējams nopirkt pūķi, kurš nes naudu, vai pilskalnā ir kādas atliekas no „nogrimušās” pils, vai šis ezers kādreiz atlidojis pa gaisu? Kad teikas kļūst par literāriem tekstiem, tad šī diskusija parasti zaudē savu aktualitāti. Daudzas izcelšanās teikas ir līdzīgas dzīvnieku pasakām un par to ticamību (vismaz pieaugušie) vairs nejaudā: kāpēc lapsai ir kupla aste un vilkam stīva, kāpēc zaķim ir garas ausis, kā kurš putns dabūjis savu dziesmu un kāpēc uz Mēness redzams cilvēka tēls...

Pasaku pētnieks Lucs Rērihs (*Lutz Röhrich*) populārā formā ir uzskaitījis raksturīgākās pasaku un teiku atšķirības. Pasaka parasti sastāv no daudzām epizodēm, teika – no vienas, ir īsāka. Atbilstoši brāļu Grimmu teiktajam: teika ir vairāk vēsturiska, pasaka – poētiskāka, vairāk apzināts „dzejojums, sacerējums”. Teika saistīta ar konkrētu vietu, pasakai tas nav būtiski. Teikā dominē dzimtene, pasakā – pasaule, teikā – drupas, pasakā – pils. Atšķirīga ir šo stāstu sociālā pasaule: teikā nav ķēniņu, prinčesu un prinču, bet ja tie ir, tad no kungu vides un dzīvo turpat zemnieka apkārtnē. Pasakas centrā ir cilvēks, tās varoņi ir izteikti labi vai slikti, bet teikā nav šādu polāru raksturojumu, turklāt teikas uzmanības centrā ir nevis cilvēks, bet gan pārdabiskais, neizskaidrojams, ar ko viņš sastopas. Dēmoniskajam būtnēm pasakās un teikās ir atšķirīgas funkcijas, pat, ja tās sauktas tajos pašos vārdos (ragana, pūķis). Pasakā darbojošos personu „komplekts” ir tipizēts, teikās ir lielāka brīvība. Atšķiras arī laika un telpas uztvere – teiku nevar sākt ar pasakas ievadformulu *Reiz bija...* un beigt ar atbilstošu pasakas formulu. Pasakā dominē nosacīta un nekonkrēta pagātne, bet teika ciešāk saistīta ar tagadni un nākotni, piemēram, apraktā nauda vēl arvien gaida, kad to izraks, tai vietā vēl joprojām spokojas utt. Pasakai raksturīgs optimistisks pasaules uzskats (labais, viltīgākais uzvar), teikai – pesimistisks, (jo cilvēks gandrīz vienmēr ir zaudētājs attiecībās ar pārdabiskajiem spēkiem); pasakās parasti ir labas beigas, teikās – sliktas.

Pasakas tiek sīkāk iedalītas vairākās grupās, un katrai šai grupai ir raksturīga sava poētika, sava vēsture un arī stils, kā tās tiek stāstītas. Populārākais, bet vienlaikus arī nekonkrētākais ir pasaku iedalījums trīs grupās: dzīvnieku, brīnumu un sadzīves pasakas. Jo sevišķi sadzīves pasaku (termins raksturīgs padomju folkloristikai) grupā ietvertas ļoti dažādas pasakas: leģendu pasakas (ar reliģisku saturu), noveļu pasakas, kā arī anekdotiski stāsti par dažādām ļaužu grupām. Atšķirīga uzbūve un poētika ir t. s. kumulatīvajām jeb formulu pasakām, kur viens notikums izraisa nākamo (rāceņa vilkšana, visticas nāve u. c.). Pasakas var grupēt arī pēc citām pazīmēm, piemēram, melu pasakas, pasakas ar dziesmu iestarpinājumiem, bezgalīgās pasakas. Pasakām tuvi žanri ir fabulas un līdžības.

Pasaku iedalījums dažādās kultūrās var būt atšķirīgs (kaut gan vairums sižetu Eiropas tautām ir kopīgi), mutvārdu tradīcijā tām var tikt piešķirti citi žanriskie nosaukumi, nekā tos lieto zinātnieki, žanru sistēmas ir mainīgas laika gaitā. Tāpat tiek diskutēts, līdz cik „pamatformām” var reducēt lielo stāstu daudzveidību.

Zinātniskās pasaku pētniecības pirmsākumi cieši saistīti ar brāļu Grimmu (*Jacob Grimm, Wilhelm Grimm*) darbu. Viņi izveidoja vienu no Eiropā vispopulārākajiem pasaku publicējumiem „Bērnu¹ un mājas pasakas” (1812–1815, daudzas pasakas tajā ir viņu pārstrādātas, daļēji pat sacerētas), kas piedzīvoja astoņus atšķirīgus izdevumus. Atsevišķu sējumu (1822) viņi veltīja šo pasaku salīdzinošai izpētei. Būdami salīdzinošās valodniecības pārstāvji, pasaku līdžību pie dažādām tautām viņi skaidroja ar to kopēju cilmi no mītiskiem laikiem un hipotētiskās indoeiropiešu pirmtautas. Nākamā ietekmīgā teorija pasaku pētniecībā saistīta ar indologa Teodora Benfeja (*Theodor Benfey*) vārdu – pārtulkojis indiešu pasaku krājumu „Pančatantra” (1859), viņš izvirzīja hipotēzi, ka daudzas pasakas nākušas no Indijas, no budistu literatūras, ka pasaku izplatības ceļus iespējams noskaidrot, pētot dažādu tautu seno literatūru. Šīs idejas konkretizēja t. s. „somu skola” jeb vēsturiski ģeogrāfiskā metode: folkloras teksta (pasakas, dziesmas utt.) cilmi iespējams izdibināt, „uzliekot uz kartes” visus tās variantus un pēc iespējamā vienkāršākā vai primārā noteikt rašanās vietu. Šī metode veicināja lielu folkloras arhīvu veidošanos. Lai dažādu valstu un tautu pētnieki varētu labāk sazināties, Anti Ārne (*Antti Aarne*) izveidoja „Pasaku tipu katalogu”, kur katrai pasakai tika iedots konkrēts numurs un pasaku tipa nosaukums: Nr. 1–299 bija dzīvnieku pasakas, Nr. 300–749 – burvību (brīnumu) pasakas, bet tālāk leģendu, noveļu pasakas, pasakas par muļķa velnu un joku pasakas. Šī numerācija tiek lietota arī mūsdienās, arī „Latviešu pasaku rādītājā” (1977), kura autori ir Kārlis Arājs un Alma Medne. Lai vairāk ko uzzinātu par pasaku, jānoskaidro tās tipa numurs un starptautiski pieņemtais tipa nosaukums, pēc tam var meklēt informāciju par to dažādās valodās rakstītos pētījumos un uzziņu literatūrā. Vēl jāpiebilst, ka uzskati par pasaku izplatību gadsimtiem ilgi tikai mutvārdu formā arī ir

¹ Jākoba un Vilhelma Grimmu krājuma nosaukums vedina domāt, ka pasakas izsenis domātas vispirms bērniem. Taču tās šajā laikā tikai palēnām kļūst par bērnu kultūras sastāvdaļu. Grimmī šeit vairāk domājuši par pagātni kā „cilvēces bērniņu” un pasaku izmantošanu bērnu pamācīšanai un audzināšanai.

sava veida iemīļota „pasaka” – pētnieku pieredze un fakti liecina par ļoti aktīvu rakstīto tekstu līdzdalību un ietekmi.

20. gadsimtā zinātnieki vairāk uzmanības veltīja pasaku uzbūves, funkciju un psiholoģijas izpētei. 1928. gadā iznāca Vladimira Propa (*Владимир Пропп*) grāmata „Pasakas morfoloģija”. Pēc viņa domām brīnumu pasakas struktūru var aprakstīt ar formulu, kurā ir septiņas darbojošās personas un 31 darbība noteiktā secībā. Pasaku psiholoģijas un simbolikas dziļāki pētījumi savukārt saistīti ar Zigmunda Freida (*Sigmund Freud*) un Karla Gustava Junga (*Carl Gustav Jung*) darbiem. Pasakas tika interpretētas kā cilvēka iekšējās izaugsmes ceļš simbolu pasaulē, kā attiecību un psiholoģisko problēmu risināšanas līdzeklis. Citas pieejas pasaku pētniecībā pievērš īpašu uzmanību pasakas kā savdabīga literāra darba uzbūvei, teicēja personības nozīmei, pasakām kā šķiru cīņas un sociālo attiecību līdzeklim, dažādiem kontekstiem, kas saistīti ar pasakas stāstīšanas situācijām, kā arī pasaku izmantojumam mūsdienu kultūrā – filmās, datorspēlēs, reklāmās un parodijās.

Latviešu valodā apjomīgākais un kompetentākais ievads pasaku pētniecībā vēl arvien ir Pētera Šmita sarakstītais ievads „Latviešu pasaku un teiku” pirmajam sējumam (1925), tas pieejams arī internetā.¹ Šī krājuma 15 sējumos publicēti daudzi pasaku un teiku varianti ar komentāriem – stāstnieks var izvēlēties mazāk zināmus un neparastākus variantus, iepazīt, cik dažādi var tikt izstāstīta viena un tā pati pasaka, pameklēt ar konkrētām vietām saistītas iezīmes.

Katram pasaku veidam ir savas stāstīšanas un izpratnes īpatnības. (Tālākie ieteikumi nav jāuztver kā kategoriski un ierobežojoši!) Dzīvnieku pasakas ir daļa no mītiem un „dzīvnieku eposa”, kas nāk no tālas senatnes un literatūrā sadalīties dažādos žanros. Daudzi latviešu dzīvnieku pasaku sižeti sastopami jau Ēzopa (*Αἴσωπος*) un Fēdra (*Phaedrus*) fabulās. Dzīvnieki vai priekšmeti te „tēlo” cilvēkus, viņu rakstura īpašības un dzīves situācijas. Dzīvnieku pasakas ir isākas un šķietami vienkāršākas, tāpēc tiek uzskatīts, ka tās ir vairāk piemērotas mazākiem bērniem. Jāiejūtas šo pasaku īpašajā poētikā: tās stāsta par dzīvniekiem vai lietām, bet patiesībā – par cilvēkiem. Dzīvnieku pasakās nereti ir daudz dialogu, tāpēc tās viegli iespējams stāstīt „dažādās balsīs”.

Brīnumu pasakās tēlots varoņa dzīves galvenais notikums (tā varoņa, kuram izdevās uzvarēt, izpildīt uzdevumu, jo par tiem, kam neizdevās, pasaka daudz nestāsta). Tradicionāli labais te uzvar ļauno, slikto (tās ir pasakām raksturīgās morāles vērtību uzturēšanas un kompensējošās funkcijas). Atšķirībā no mīta varonis neglābj vairs visu pasauli, bet tikai vienu vai dažas princeses (beigās ir kāzas), atbrīvo ķēniņa valsti no kāda lāsta utt. Šīm pasakām ir stingra sižeta un tēlu sistēmas struktūra. Dzīvnieki te parasti ir noburti cilvēki. Brīnumu pasakās ir satopami daudzi senu uzskatu elementi, bet tie savienoti vēsturiski jaunās kombinācijās. Piemēram, brīnumu pasakas „ģeogrāfija” ataino viduslaiku sadrumstaloto Eiropu ar feodāļu mazajām karaļvalstīm, vardarbība saistīta ar bruņinieku tikumiem, seniem sodiem, arhaiskāku uzskatu par taisnīgumu un senu rituālu atbalsīm. Šīs pasakas nereti stāsta

¹ <http://valoda.ailab.lv/folklor/pasakas/>.

īpašā balss intonācijā, kas tālāka no ikdienas sarunu valodas. Ieteicams nepazaudēt pasaku valodas īpatnējo, senisko „garšu”, lieki nepiesārņot to ar mūsdienīgiem vārdiem. Svarīga ir „ieiešana” brīnumu pasaulē un „iziešana” no tās – noslīpētas sākuma un beigu formulas, „pirmais brīnums”, balss intonāciju maiņa un pietiekami garas pauzes. Visai bieži pasakas sākumā darbības vārdi ir pagātnes formā, tad pāriet tagadnes formā. Tā kā šīs pasakas nereti ir garas, jāskatās, vai konkrētās situācijās nav nepieciešams tās īsināt, piemēram, īsāk atstāstot darbības, kas atkārtojas vairākas reizes. Tāpat kā citos garākos stāstījumos, uzmanības noturēšanai te var iesaistīt klausītājus, piemēram, jautājot par notikumiem vai noteikumiem, kas bija minēti iepriekš vai klausītāju izvēli līdzīgās situācijās.

Sadzīves pasakas var stāstīt ikdienišķākā balsī nekā dzīvnieku vai brīnumu pasakas. Situācijas šeit nosacīti ir tuvākas ikdienas dzīvei, tāpēc jo sevišķi svarīgi ir skaidri pārzināt („redzēt”) šajās pasakās tēlotos personāžus un priekšmetus, attiecīgā laika tehnoloģijas un šķiru attiecības.

Stāstot pasaku, svarīgi nebaidīties paskaidrot nesaprotamos vārdus un jēdzienus (un pašam tie jāzina un jāsaprot), aprakstīt tagad vairs maz pazīstamus priekšmetus un situācijas. Var gadīties, ka izvēlētajā tekstā kas pietrūkst, „paliek pāri” vai nav saprotams – tāpēc ir derīgi iepazīties ar pasakas latviešu un citu tautu variantiem, pameklēt, ko par to raksta pasaku pētnieki. Savam priekšnesumam vai dalībai konkursā ieteicams meklēt pasakas ne tikai visvieglāk pieejamajos avotos – skolas grāmatās, populārās vai tikko iznākušās pasaku izlasēs. Iespējams, ka arī citi meklēs turpat, bet visiem zināmu pasaku stāstīt ir grūtāk, jo tajā ir mazāk jaunas, klausītājiem nezināmas informācijas, tāpēc lielāka uzmanība tiks pievērsta priekšnesumam. Protams, pasaka nav jāiekaļ no galvas vārdu pa vārdam, bet svarīgi ir pārzināt tās struktūru, formulas un iekšējo loģiku. Apgūstot pasakā attēloto situāciju iespējas un klausītāju auditorijas specifiku, publicētajam tekstam var pievienot savus papildinājumus, komentārus, dialogus un īpašās intonācijas. Jāstāsta pietiekami bieži, lai stāstījums nogludinātos un sasaistītos ar stāstnieka pieredzi un stilu. Un atkal un atkal der sev pajautāt: kāpēc tieši šo pasaku es jums šodien stāstu?

Teikas

Tradicionālās teikas parasti sīkāk tiek iedalītas vēsturiskajās, izcelšanās (etioloģiskajās) un mitoloģiskajās (demonoloģiskajās) teikās, kaut gan robežas starp šīm grupām praksē ir neskaidras un plūstošas. Nereti teikā ir visu trīs šo grupu elementi (piemēram, kāds konkrēts kungs nodarbojies ar burvestībām, draudzējies ar velnu, uzbūvējis velniem atsevišķu torni, uz kuriem viņus aicinājis pārcelties, tāpēc šo torni sauc par Velnu torni, bet pats kungs gājis bojā nelabā nāvē un vēl tagad redzams spokoļoties). Vēsturiskās teikas tiek iedalītas pēc vēsturiskajiem notikumiem, par kuriem tās it kā stāsta – dažādu laiku pilīm, kariem, baznīcu, piļu un muižu celšanu, stāstiem par zemnieku sodīšanu dzimtbūšanas laikā un atreibību kungiem... Parasti vairs nav zināms, uz kuru laiku šis stāsts tieši attiecas. Izcelšanās teikas (vismaz viena to grupa) ir

tuvākas pasakām, jo bērniem saprotamā veidā skaidro dažādu dabas parādību, zemes virsmas un dzīvnieku īpatnību rašanos. Savukārt demonoloģiskās teikas (spoku stāsti) vēsta par cilvēku sastapšanos ar pārdabisko – mirušo gariem, lietuvēnu, vadātāju, apraktu naudu cilvēka izskatā utt. Dažkārt šī satikšanās var būt ar cilvēkiem, kuriem piedēvētas īpašas spējas – vilkačiem, burvjiem, raganām. Šīs teikas stāsta arī par zīmīgiem sapņiem, nojautām un prasmēm, kas ļauj paredzēt nākotnes notikums, dziedināt un izglābties no nelaimes. Pētnieki nodala vairākus šo teiku stāstīšanas veidus: *memorāts* ir aculiecinieka (vai viņam tuva cilvēka) stāstījums par pieredzēto, *fabulāts* – jau par stabilu folkloras sižetu kļuvis stāstījums, *fikts* – apzināti izdomāts stāsts (piemēram, par Akas māti, kas var ieraut mazu bērnu akā). Nereti teikas ir grūtāk stāstīt nekā pasakas – te svarīga precīza distancēšanās (attālums) no notikumiem, nesamākslota balss intonācija, konkrētās vietas, cilvēku un apstākļu pārzināšana.

Raksturīgākie latviešu teiku paraugi meklējami Almas Ancelānes sastādītajās grāmatās „Latviešu tautas teikas. Vēsturiskās teikas” (1988) un „Latviešu tautas teikas. Izcelšanās teikas” (1991), kā arī Pētera Šmita „Latviešu pasaku un teiku” (1925–1937) 13.–15. sējumā. Latviešu folkloras krātuvē teikas ir apkopotas divos katalogos: ģeogrāfiskajā tās sakārtotas atbilstoši pierakstīšanas vietai (rajonam), bet tematiskajā teiku konspekti kārtoti atbilstoši to saturam, cenšoties līdzīgus motīvus pēc iespējas novietot līdzās.

Kopš 20. gadsimta sešdesmito gadu beigām pētnieku uzmanības lokā nonākušas arī t. s. pilsētas teikas (*urban legend*) jeb mūsdienu teikas (*contemporary legend*), dažkārt sauktas arī par pilsētas mītiem utml. Šie nelielie stāsti ir savdabīga mūsdienu cilvēku „aizspriedumu, nojautu un baiļu enciklopēdija” – par bīstamu pārtiku, cilvēku un mājdzīvnieku gaļas ēšanu, cilvēku vai viņu orgānu nozagšanu, svešzemnieku divainiem ieradumiem, negadījumiem ārzemju ceļojumos, politiķu un militāristu slepenajiem plāniem, citplanētiešu lidaparātiem, zagļu viltībām, bīstamām tehnoloģijām un slepeniem zinātnieku eksperimentiem, noslēpumainām auto avārijām utt. Nereti šie stāsti tuvi baumām, tie izplatās gan mutvārdos, gan presē un interneta vidē. Tie var būt arī tikai vizuālā formā – kā reālas vai montētas fotogrāfijas, video utt. Parasti nav iespējams pārbaudīt, vai attiecīgā stāsta (kas dzirdēts no it kā droša avota – drauga drauga vai viņa drauga) saturs ir patiess, taču tas var likties iespējams. Mūsdienu teikas daudz var pastāstīt par attiecīgā laikmeta un sabiedrības problēmām. Stāstnieks tās var stāstīt kā mazāk zināmus reālus, bausus vai komiskus notikumus, kur ietvertas kādas izdzīvošanai aktuālas zināšanas.

Bērnu folklorai raksturīgie „spoku stāsti” visbiežāk ir dažādi baidāmie vai briesmu stāsti, kaut gan to vidū sastopamas arī tradicionālās teikas. Noteiktā vecumā to stāstīšana bērniem palīdz attīstīt stāstīšanas prasmes, kā arī iepazīt bailes, izbaudīt un pārvarēt tās. Šiem stāstiem raksturīga īpaša mitoloģiskā pasaule, kas saistīta ar bērnu apdzīvoto un vēl neiepazīto pilsētas vidi (bēniņi, veikali, klavieres, vasaras nometnes, sveši aizdomīgi cilvēki, melnas automašīnas utt.). Ne vienmēr var uzminēt, vai stāsts beigsies ar negaidītu

skaļu kļedzienu, drūmu paziņojumu, ka visi tā dalībnieki ir beigti, glābēja ierašanos pēdējā brīdī vai smiekliem.

Attiecībā uz stāstiem, kas tuvi teikām, vēl tiek lietoti šādi termini: leģenda (parasti ar kristietību saistīti stāsti; angļu termins *legend* ir jātulko kā teika!), teiksmas (vairāk sacerēti, romantiski stāsti), vietu teikas un ceļojošās teikas (agrāk pētniecībā lietoti termini, bet gandrīz visas teikas saistītas ar konkrētām vietām un to motīvi ir starptautiski, ceļojoši), isās pasaciņas (tā Anss Lerhis-Puškaitis sauca teikas par veļiem).

Anekdotes, nostāsti, ikdienas stāsti...

Anekdotes un joki pieder pie žanriem, kas piesātināti ar humoru un ironiju. Vēsturiski anekdote tikai nesen nodalījusies no sadzīves un joku pasakām un no stāstījumiem par konkrētām vēsturiskām personām, kļūstot īsāka un koncentrētāka. Anekdotes parasti grupējas pa noteiktiem cikliem – katram no tiem ir sava pasaule ar saviem īpatnējiem iekšējiem noteikumiem, piemēram, anekdotes par policistiem, izpletņu lēcējiem, skolu, dzīvniekiem, filmu varoņiem, armiju, laulību, studentiem utt. Vai arī ap noteiktām estētiskām vai situatīvām kategorijām, kā melnie joki, absurdie joki, etniskie joki, ar valodas īpatnībām saistītie joki utt.

Ko cilvēki vēlas panākt, stāstot tās vai citas anekdotes? Vai tikai izstāstīt ko interesantu un negaidītu? Sasmīdināt klātesošos, aicinot uz kādu problēmu paskatīties no negaidītās, ironiskās puses? Pacelt sevi pāri citiem, apzināti vai neapzināti kādam atriebties, iespītēt? Veidot kopīgu viedokli vai noskaņu? Paplašināt pieļaujamo noteikumu robežas? Pasmaidīt par situācijām, kuras nevar ietekmēt – kā politiskajās anekdotēs izsmejot savus politiķus un valstī notiekošo? (Bet varbūt politiskais režīms pats izplata šīs anekdotes vai veicina to izplatību, reālu problēmu risinājumu aizstājot ar šķietamu?)

Kā anekdotes labāk atcerēties? Katram te būs savi ieteikumi. Der pierakstīt dažus svarīgākos vārdus vai izteicienus, der kādam anekdoti tūlīt izstāstīt. Kārtot pēc asociācijām un atslēgas vārdiem, lai vajadzīgā anekdote ienāktu prātā tad, kad tā attiecas uz kādu priekšmetu vai aktuālo situāciju. Anekdošu stāstīšanā svarīgi ir atrast katram gadījumam piemērotas anekdotes, prast turpināt iepriekš iesākto tēmu, un jo sevišķi – saprast, ko kurā situācijā un sabiedrībā nedrīkst stāstīt, lai kādu neaizvainotu. Un jāatceras, kam šī anekdote jau izstāstīta. Lai anekdošu stāstīšana turpinātos, nav jāzina visas anekdotes, bet tikai vēl viena – nākamā.

Nostāstus kā atsevišķu folkloras žanru vācēji un pētnieki ievērojuši vēlāk nekā pasakas un teikas. Kaut gan arī agrāk tie bijuši viens no vizuāli izteiktākajiem stāstu veidiem – katram cilvēkam katru dienu dzīvē kas gadās, notiek, un par to ir vērts kādam pastāstīt. Dzīvē ir arī īpaši notikumi – priecīgi, traģiski, nopietni, zīmīgi. Tie ilgi paliek atmiņā un veido cilvēka vai kopienas identitāti. Padomju folkloristikā nostāstiem īpašu uzmanību pievērsa kara laikā un pēc kara gados, kad bija jāvāc un jāizplata tā saucamā „padomju folklorā”. Valdošajai ideoloģijai atbilstoši stāsti par varoņdarbiem karā vai „darba frontē” tikai izmantoti, lai manipulētu ar cilvēku apziņu. Rietumu folkloristikā „personīgās

pieredzes stāstus” un to lielās iespējas stāstījumu un dzīves pieredzes izpētē pamanīja pāris gadu desmitus vēlāk.

Tiek uzskatīts, ka, stāstot konkrētus dzīves gadījumus, nekas netiek „izpušķots” vai piedomāts klāt. Taču arī te tiek ievērotas kompozīcijas likumības, un tas pats gadījums – atkarībā no situācijas un klausītājiem – var tikt izstāstīts pavisam atšķirīgi. Saverot nostāstus garākā virknē, sakārtojot un savienojot tos ar biogrāfiskiem faktiem, veidojas dzīvesstāsts. Nereti tas tiek stāstīts īpašā intervijas situācijā. Tam pievērš uzmanību mutvārdu vēsturnieki.

Labs stāstnieks pratīs savā un apkārtējo cilvēku dzīvē ievērot notikumus, no kuriem var izveidot stāstus, papildinot savu stāstu un pieredzes krājumu. Un atrast to īpašo stāstu, kas būtu jo sevišķi piemērots vajadzīgajā situācijā – vai tā ir publiska runa, lekcija, vēstule, privāta saruna vai laika pavadīšana draugu un kolēģu pulkā.

Foto: Evija Maļkeviča

Guntis Pakalns

*Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta
Latviešu folkloras krātuve*

Stāstīšanas pasākumu dokumentēšana un ierakstu arhivēšana

Stāstu stāstīšana un klausīšanās – vai nu kā spontāns notikums vai kā organizēts pasākums – ir kopīgs piedzīvojums. Dažkārt ir žēl, ka pēc tam, kad šis notikums ir beidzies, var tikai aptuveni atcerēties gan pašus stāstus, gan īpašo noskaņu – ka tas viss ir tā „izgaist nebūtībā”... Tradicionālajā kultūrā nācās paļauties uz mutvārdu atmiņu. Jaunākos laikos vairāk pierasts uzticēties dažādām tehnoloģijām.

Lai kaut daļēji saglabātu stāstīto un pavēstītu par to tiem, kas nav bijuši klāt, ir dažādas tehniskās dokumentēšanas iespējas. Katrai no tām ir savas priekšrocības un trūkumi, neviena nevar saglabāt jūsu pārdzīvojumu un pasākuma noskaņu pilnībā. Kādreiz likās, ka pierakstīti teksti un notis palīdzēs „izglābt izzūdošās tautas tradīcijas”. Taču uz papīra nav iespējams pilnībā atveidot, piemēram, stāstītāja balss intonāciju, acu kustības, neverbālo komunikāciju ar klausītājiem. Un pat vismodernākās tehnoloģijas nespēj fiksēt visu, kas stāsta laikā notiek stāstītāja un klausītāju galvās – kā tur „rosās” asociācijas, atmiņas, pieredze, stereotipi, emocijas, problēmas, cilvēku attiecības utt.

Pēdējā gadu desmitā ir strauji nomainījušās ierakstīšanas un dokumentēšanas tehnoloģijas, radot jaunas iespējas un arī jaunas problēmas. Pārejot uz digitālo fotografēšanu un digitālo ierakstu, gandrīz neko vairs nemaksā datu nesēji – nav nepieciešams taupīt filmas, lentes vai kasetes, nepieciešama tikai vieta uz datora cietā diska (vai interneta mākonī). Daudz vienkāršāk ir pagatavot materiālu kopijas un nosūtīt tās citiem – to var izdarīt pat jau ieraksta laikā vai tūlīt pēc tam. Katrā iestādē un ģimenē ir arvien vairāk aparātu, ar kuriem iespējams fotografēt, ierakstīt skaņu un video, to lietošana kļūst arvien vienkāršāka. Ar parastu mobilo telefonu dažkārt var iegūt labākus attēlus un ierakstus nekā pirms desmit vai nedaudz vairāk gadiem

ar tam speciāli paredzētu aparatūru. Taču tas nemazina „cilvēciskā faktora” nozīmi – neatceļ jautājumus par to, kā un kāpēc kas dokumentējams, ko darīt ar savākto materiālu, kam to drīkst un var uzticēt, ko no tā, kā un kur arhivēt. Tāpat no konkrētā cilvēka prasmēm un zināšanām atkarīgs, vai ar pieejamo ierakstu tehniku tiks iegūts tās iespējām atbilstošas kvalitātes vai, gluži pretēji, maksimāli iespējamais nekvalitatīvākais ieraksts.

Mutvārdu stāstīšanas situācijām (intervijām, spontānai stāstīšanai, stāstīšanas pasākumiem u. c.) nav savas īpaši izteiktas dokumentēšanas specifikas. Atšķirība varētu būt tā, ka vairumā gadījumu stāsti ir visai gari laika ziņā, tie var nebūt vizuāli īpaši dinamiski, tāpēc tos var būt grūti samontēt īsā videoklipā, rādīt televīzijā (pie televīzijas mainīgajiem kadriem pieradušiem skatītājiem) un to pārrakstīšanai uz papīra (ja ir tāda prasība vai nepieciešamība) būs vajadzīgs ilgāks laiks.

Šeit nesolu sistemātisku un vienīgo „pareizo” aprakstu par to, kā būtu dokumentējami stāsti un dažādas stāstīšanas situācijas, bet tikai atgādināšu dažas lietas, kas varētu būt svarīgas tiem, kas sāk nodarboties ar stāstīšanas pasākumu dokumentēšanu.

Runājot par dokumentēšanas aparatūru, ar to domāta galvenokārt videokamera (ar atmiņas karti), digitālais diktofons un digitālais fotoaparāts (vai aparāti, kuri var veikt to funkcijas – parasti tas ir mobilais telefons).

Kāpēc dokumentējam?

Ir jābūt priekšstatam par to, kādi ir dokumentēšanas mērķi. Parasti tie ir vairāki, tāpēc jāapzinās, kas ir prioritārie. Atbilstoši šiem mērķiem iespēju robežās jāizvēlas tehniskās iespējas un dokumentēšanas veidi.

Ja vēlaties „vienkārši ierakstīt” un varbūt pavēstīt draugiem, paziņām vai projekta partneriem, ka jums ir bijis šāds notikums, vēlaties to neaizmirst un kādreiz noklausīties vēlreiz, tad var pietikt ar pasākuma audioierakstu un fotogrāfijām. Ja tikai fotografēsiet, jāreķinās, ka nāksies pašiem mutvārdos vai rakstiski stāstīt, cik interesanti stāsti bijuši. Ja būs tikai audioieraksts, tā klausītājiem nāksies iztēloties, kādi izskatās stāstītāji. Ja tikai uz papīra pierakstīsiet spilgtākos stāstus, tad paliks atmiņas un šie visai nepilnīgie pieraksti. Video sniegs pilnīgāku ieskatu, bet prasis vismaz viena cilvēka aktīvāku rosišanos pasākuma laikā, kas var novērst uzmanību no stāstnieka, bez tam var būt jāiegulda vairāk laika un līdzekļu materiāla apstrādē pēc pasākuma. Jāatceras, ka filmējami un fotografējami būtu ne tikai stāstītāji (kaut parasti viņiem vienīgajiem ir pievērsti klausītāju skatieni), bet arī (vismaz pa brīdim) klausītāji un vieta, kur pasākums notiek.

Cits mērķis būtu pavēstīt par jūsu pasākumu preseai, plašsaziņas līdzekļiem. Publicitāte mūsdienās ir ļoti svarīga. Šī informācija ļaus, kaut netieši, „būt klāt” jūsu pasākumā tiem, kas nav varējuši vai vēlējušies ierasties. Ziņa par notikumu tiks saglabāta gadiem ilgi uz papīra un/vai internetā – un arī jūs, nevis tikai žurnālisti, esat atbildīgi par tās kvalitāti. Fotografējot jācenšas iegūt arī tādas „bildes”, kur viens vai daži attēli spētu pavēstīt maksimāli daudz par to, kas pasākumā notika, kādi bija stāstītāji un kāda bija noskaņa.

Svarīgi ir prast īsi (atbilstošā apjomā) pastāstīt vai uzrakstīt svarīgāko. Noteikti jāpārbauda, vai precīzi pierakstīti cilvēku vārdi, uzvārdi un minimālās ziņas par viņu nodarbošanos, viņu darba vai mācību vieta (tās pareizo nosaukumu parasti var pārbaudīt internetā).

Vēl cits mērķis būtu iegūt materiālu, ko var izmantot radio raidījumā vai televīzijā (nenovērtējiet par zemu arī reģionālo un interneta raidītāju iespējas), vai no kura varētu izveidot filmu. Te nu jāpievērš īpaša uzmanība ieraksta kvalitātei. Derētu uzfilmēt arī īsu interviju un papildus kadrus montāžai – kur redzami klausītāji, vide dažādos rakursos. Montējot video, jārēķinās, ka „īsā versija” var prasīt daudz vairāk laika un darba nekā vienkāršs pasākuma vai tā daļas ieraksts „no sākuma līdz beigām”. Arvien vairāk te iespējams paveikt, izmantojot atbilstoši aprīkotu mājas datoru.

Ja domāts ierakstītos videomateriālus izmantot galvenokārt mācību nolūkos – vērot, vērtēt un analizēt sevis vai citu uzstāšanos un sarīkotos pasākumus, tad īpaši svarīgi būtu dokumentēt visas vajadzīgās detaļas, kā stāstītāja žestus, ķermeņa valodu – tātd nevajadzētu aizrauties ar tuvplāniem un „māklu” brīdī, kad stāstītājs žestikulē un kustas. Ja notiek dialogs ar klausītājiem, būtu vēlams parādīt arī viņus. Tas attiecas arī uz dokumentēšanu folkloras vākumiem.

Ja vēlaties ierakstītos materiālus publicēt internetā (piemēram, www.youtube.com) vai pārsūtīt ar interneta palīdzību, būtisks ir datu apjoms – kaut gan arī šeit iespējas strauji pieaug. Failu izmēru var samazināt, bet tad samazināsies kvalitāte. Ja fails ir tik liels, ka to nevar sūtīt pa epastu, ieteicams izmantot failu izvietošānu uz servera – šī teksta rakstīšanas brīdī Latvijā ērti lietojams bija www.failiem.lv, bet ir arī daudzas citas iespējas.

Ieraksts var tikt izdarīts arī, domājot vispirms par tā izmantošanu pētnieku, zinātnieku, novada vēstures vai stāstītāju draugu un radnieku vajadzībām, par tā saglabāšanu „nākotnei” un nodošanu kādam arhīvam. Arī tad, ja ieraksts liekas nepieciešams tikai tāpēc, lai dzirdēto pārrakstītu uz papīra (piemēram, veidojot grāmatu, rakstu, anekdošu krājumu vai muzeja materiālu), ar to būs vieglāk strādāt, ja tas būs iespējami labākas kvalitātes (piemēram, stereo skaņa ir labāk uztverama par mono, mikrofonam jābūt pietiekami tuvu). Un ir vērts padomāt, vai ieraksts tiešām jāizdzēš, kad teksts pārrakstīts.

Visos gadījumos vajadzētu pierakstīt ieraksta laiku un vietu, personu vārdus un uzvārdus, pasākuma nosaukumu – ja pašlaik jums tas varbūt tāpat skaidrs, tad katram būs prātā situācijas, kad pēc kāda laika jāraksta atskaites vai jāidentificē cilvēki, kas redzami senākās fotogrāfijās... Ziņas jāpieraksta tā, lai tās būtu pēc iespējas ciešāk saistītas ar ieraksta kopiju, piemēram, uzrakstot uz DVD diska vai kasetes (nevis tikai uz vāciņa, ko viegli var sajaukt vai pazaudēt) un/vai ierakstot to faila nosaukumā (ar funkciju *rename*). Uz papīra vai pievienotā failā (kas marķēts līdzīgi) ir noderīgi pierakstīt plašākas ziņas par notikumu un tā dalībniekiem.

Ieraksta kvalitāte

Gandrīz visi aparāti mūsdienās ir maksimāli vienkārši lietojami, tie paredzēti cilvēkiem ar minimālām priekšzināšanām, tāpēc nevajag baidīties tos izmantot. Arī vadības pogas vai vadības simboli ekrānā ir līdzīgi: ierakstu (*rec*) parasti apzīmē punkts sarkanā krāsā, atskaņošanu (*play*) – pa labi vērsts trijstūris, pauzi – divas vertikālas svītriņas, apturēšanu (*stop*) – kvadrāts, „pārtīšanu” uz priekšu vai atpakaļ – divi attiecīgajā virzienā vērsti trijstūri.

Brīvākā brīdī ir vērts iepazīties ar instrukciju, uzzināt par iespējām, kuras varbūt uzreiz nav pamanāmas. Ja lietojat kādu ierīci pirmoreiz, noteikti jāatrod laiks to mierīgi „izpētīt” – kā ieslēgt, kā apturēt, kā noklausīties vai noskatīties ierakstīto, kā to izdzēst vai neizdzēst. Ir vērts noskaidrot, kādus iestatījumus iespējams mainīt (un vai iepriekšējais lietotājs tos nav izmainījis), jo sevišķi:

- 1) ieraksta kvalitāti – labāk izvēlēties augstāko, ja vien to ļauj atmiņas lielums,
- 2) skaņas ieraksta līmeni – tas var būt tikai automātiski vai arī ar roku regulējams (ja pastāv abas iespējas, vēlams izmantot manuālo – ar roku regulējamo, bet tad ieraksta laikā aparatam regulāri jāpievērš uzmanība; jāņem vērā, ka pieskārieni var būt dzirdami),
- 3) skaņas „uzlabošanas” funkcijas (piemēram, fona un zemo frekvenču vājināšana, atbalss palielināšana vai mazināšana utt.) vēlams atslēgt, jo var izrādīties, ka šie uzlabojumi nevēlami iespaido ierakstāmo skaņu; vēlāk ierakstu var rediģēt datorā (ērta bezmaksas programma ir, piemēram, <http://www.audacityteam.org/>),
- 4) iespēja, ka ierakstīšana ieslēdzas automātiski, reaģējot uz pietiekami skaļu skaņu (*voice operated recording* u. tml.) ir jāatslēdz, jo citādi ieraksts, visticamāk, būs saraustīts, bez teikumu sākumiem un pauzēm,
- 5) videokamerai, kamēr tā nav labi apgūta, labāk lietot tikai automātiskos režīmus.

Noteikti jāizmēģina, kā mainās skaņas kvalitāte atkarībā no attāluma līdz runātājam, cik izteikta ir mikroфона virziendarbība – ierakstiet dažādus variantus un noklausieties (vēlams izmantot labas austiņas vai iekopēt materiālu datorā un izmantot kvalitatīvus skaļruņus; nepaļaujieties uz diktoфона mazo skaļrunīti – tas domāts, lai pārlicinātos, ka ieraksts vispār izdarīts). Austiņas kontrolei ieteicams izmantot arī tad, kad ierakstāt nozīmīgāku pasākumu vai interviju – un lai neizbrīna tas, cik atšķirīgi notiekošo „dzird” jūsu ausis un ieraksta ierīce.

Tiek diskutēts par to, kāds ir mikroфона optimālais attālums no runātāja. Dažādiem mikrofoniem tas ir dažāds, ieraksta aparatūrā vai tieši mikrofonā var būt iespējas izmainīt tā jutīgumu un virziendarbību. Mikroфона optimālais attālums atkarīgs arī no situācijas (vai intervētais labi jutīsies, ja jūsu roka ar aparātu atradīsies viņām pārāk tuvu; vai ko dzirdēsiet, ja ar diktofonu sēdēsiet zāles pēdējā, nevis pirmajā rindā). Ja ir tikai viens runātājs, optimāls varētu būt pusmetra vai metra attālums, ja vairāki, tad lai attālums no visiem būtu pēc

iespējas vienāds. Mikrofons vai diktofons ar iebūvētiem mikrofoniem jānovieto uz mīksta paliktņa, lai ierakstu neiespaidotu piesitieni galdam un citi tamlīdzīgi trokšņi, labi noder īpašs statīvs. Āra apstākļos vēja radītā trokšņa slāpēšanai ieteicams izmantot īpašos mikrofona uzliktņus, kurus jāatceras noņemt, kad tie vairs nav nepieciešami.

Pēc iespējas jāturas tālāk no dažādiem trokšņu avotiem: ventilatori, dators un projektors, bet intervijas laikā – skaļi tikšņošs pulkstenis vai blakus istabā skanošs radio, televizors. Veiciet pārbaudes ierakstu, lai noteiktu, kā to ietekmē cilvēku rosīšanās, telpas atbalsis, āra trokšņi (ieteicams aizvērt logu un durvis). Savu uzmanību un piekrišanu ieraksta laikā labāk paust ar žestiem, nevis vārdiem (skaņām).

Ja pasākums tiek apskaņots (mikrofoni un skaļruņi), ieraksta izdarīšanai nepieciešams novērtēt dažādas iespējas. Ja izpildītāji izmanto mikrofonu un apskaņošanas sistēma darbojas labi, risinājums var būt novietot ieraksta ierīci tuvāk skaļruņiem (varbūt jāpārslēdz zemāka jutība). Var lūgt apskaņošanas sistēmas operatoru pieslēgt ierīci tieši pultij (vēlams laikus sagādāt nepieciešamos vadus). Jāievēro, ka šajos gadījumos tiks ierakstīts tikai tas, kas nonāk apskaņošanas sistēmā. Cits variants, it īpaši, ja tiek lietots viens mikrofons uz statīva – novietojiet (piestipriniet) savu ierīci vai mikrofonu tuvu šim mikrofonam.

Mūsdienu audio un video ierakstu ierīces parasti ļauj ierakstīt vairākas stundas ilgu pasākumu vai interviju, tāpēc nav pārlietu jānopūlas, ik pa brīdim tās ieslēdzot un izslēdzot. Taču digitālo ierakstu sadalīt atsevišķos failos vienkāršāk ir jau ieraksta laikā (nospiežot *stop* un tad ieraksta pogu), nevis vēlāk, izmantojot datoru. Jārēķinās ar Mērfija likumu paradoksiem – visinteresantākais parasti notiek tad, kad ieraksta aparatūra ir tikko izslēgta, kad aizmirsies to ieslēgt, kad tiek mainīta atmiņas karte vai akumulators, kad atmiņa ir pilna, kad beidzas baterijas vai aparatūra vispār aizmirsta mājās. Vienmēr jābūt līdzīgi pietiekami lielām bateriju (akumulatoru) un atmiņas karšu krājumam – labāk paņemt vairāk, nekā svarīgākajā brīdī kaut kas pietrūkst vai nedarbojas. Vērts apdomāt dubultu ieraksta nodrošinājumu (piemēram, videokamera un diktofons).

Videoierakstam (arī filmējot ar atbilstošu digitālo fotoaparātu) ir jāizmanto **statīvs**. Svarīgi, lai tas būtu stabils un pēc iespējas smagāks. Laikus noskaidrojiet un izmēģiniet, kuras skrūves un cik stipri jāpievelk, lai kameru varētu plūdeni pagriezt un ērti nofiksēt. Apgūstiet šīs darbības iepriekš, nevis darba gaitā. Ja nav iespējams iegādāties vai aizņemt statīvu, jāmeklē citas iespējas, lai kamera (tās filmētais attēls) lieki nekustētos – nelietojiet pārmērīgu palielinājumu (*zoom*; noteikti nelietojiet to, kas saucas *digital zoom*, jo tad parasti samazinās attēla kvalitāte), mēģiniet kameru piespiest pie ķermeņa (nevis turēt izstieptā rokā), novietot kameru uz galda, atbalstīt pret sienu vai kādu stabilu priekšmetu; taču vairumā gadījumu tas nespēs aizvietot statīvu, un šādu ierakstu būs grūti skatīties un izmantot. Raksturīgas iesācēja filmētāja kļūdas ir bieža palielinājuma maiņa, strauja un haotiska kameras kustība, kā arī sarunas filmēšanas laikā – čuksti tuvumā būs dzirdami labāk par stāstījumu tālumā. Nokavējot ieraksta ieslēgšanu kaut tikai dažas sekundes, stāstījumam

var pietrūkt pirmo vārdu vai teikumu, līdz ar to krietni ierobežotas būs visa ieraksta izmantošanas iespējas.

Video ierakstīšanai svarīgi ir atrast īsto vietu – lai stāstītājs būtu labi apgaismots un redzams (kamerai nav noteikti jāatrodas filmētāja acu augstumā), lai aiz viņa nebūtu spilgtu gaismas avotu (logs, prožektors – stāstītāja seja tad var izskatīties tumša), lai attēlā redzami priekšmeti un cilvēki nenovērstu uzmanību, lai starp jums un filmējamo neatrastos kāds celiņš, pa kuru kāds bieži pārvietojas. Noderīgi ir zināt pasākuma scenāriju, lai laikus varētu būt īstajā vietā, it īpaši tad, ja stāstīšana nenotiek vienuviet. Ja tehniskās iespējas ļauj, var izmantot mikrofonu, ko novieto tuvāk stāstītājam. Gan fotografējot, gan (īpaši) filmējot ir svarīgi, lai būtu pietiekami daudz gaismas.

Digitālie fotoaparāti ļauj iegūt daudz fotogrāfiju – tas var palielināt iespēju „noķert” labus kadrus. Stāstīšanas pasākumos interesanti ir veidot attēlu sērijas – kā stāstītājs maina sejas izteiksmi un žestikulē. Jāņem vērā, ka cilvēkiem piemīt apbrīnojamas spējas aizvērt acis vai novērsties brīdī, kad tiek nospiests fotoaparāta slēdzis – it īpaši, ja lietojat zibspuldzi. (Jāatceras, ka zibspuldze var radīt „sarkano acu” efektu.) Jāpārbauda (palielinot attēlu), vai attēls nav izkustējies. Var izmēģināt aparāta manuālos režīmus (dažādas diafragmas un ekspozīcijas laika lielumus) vai sagataves konkrētām fotografēšanas situācijām. Palielinot jutību, paildzinās kadra uzņemšanas laiks, ļaujot uzņemt attēlus arī tādā attālumā, kurā nespēj palīdzēt zibspuldze. Savukārt pārāk augsta jutība rada attēlā trokšņus (saredzamus krāsu punktņus). Digitālās fotogrāfijas (un ierakstus) ir iespējams apstrādāt, uzlabojot to kvalitāti. Ja kas nav izdevies, centieties noskaidrot cēloņus – fotoattēliem plašu aprakstu par tehniskajiem parametriem satur t. s. EXIF dati, pie tiem „tikt klāt” ļauj pat vienkāršākās attēlu aplūkošanas programmas.

Ja uzaicināt īpašu cilvēku filmēšanai vai fotografēšanai, tad pietiekami pamatīgi paskaidrojiet viņam, kas jādokumentē, vienojieties par zīmēm, kādas dosiet, kad jāsāk un jābeidz filmēt, kam jāpievērš uzmanība. Cilvēku priekšstati par to, kas ir vērtīgs, var būt apbrīnojami (!) atšķirīgi, arī te pastāv dažādas tradīcijas.

Ja jums nav ne diktoфона, ne videokameras, ko tad? Ir citas iespējas, kas gan parasti negarantē tik labu kvalitāti. Apgūstiet un izmantojiet to, ko sniedz jūsu digitālie fotoaparāti, planšetdatori un mobilie telefoni. Parasti ar tiem var ne vien fotografēt, bet arī ierakstīt skaņu un video. Kvalitāte var nebūt izcila, tā diez vai pārspēs laba diktoфона vai video kameras iespējas, toties pasākums vismaz būs ierakstīts. Laikus jānoskaidro, vai šiem aparātiem nav ierobežots ieraksta ilgums (piemēram, piecas minūtes). Ja kādu no ierakstiem neizdodas atvērt uz datora – varbūt nepieciešams „ielikt pareizos ķekšišus” datora failu atskaņotājā vai lejupielādēt nepieciešamos kodekus. Ierakstus var pārveidot citā formātā, izmantojot attiecīgās programmas. Šī teksta rakstīšanas brīdī ērta formātu pārveidošanas bezmaksas programmatūra atrodama: <https://format-factory.en.softonic.com/>.

Autortiesības un citas tiesības

Cilvēka privātās dzīves un personas datu aizsardzība, kā arī autortiesības ir aprakstītas attiecīgajā likumdošanā – ar to ir vērts iepazīties.¹ Autortiesību likums stāstniekus ne tikai ierobežo, bet arī aizsargā – priekšnesums, izpildījums un tā ieraksts ir saistīti ar noteiktām autortiesībām.

Stāstīšanas pasākumos vērojami dažādi autortiesību aspekti un „līmeņi”. Katram tekstam, ko stāstāt, pat ja tā ir „tikai” tautas pasaka, ir savs avots (katram publicētam folkloras tekstam ir savs teicējs un pierakstītājs, redaktors un izdevējs, kas publicējumā var nebūt norādīts). Jūs varat izmantot kaut kur dzirdētu vai publicētu stāstu, to vairāk vai mazāk pārveidojot, ir vērts vismaz īsi pieminēt tā avotu. Der noskaidrot, kad un kam iespējams aizliegt izdarīt ierakstus vai tos izplatīt, kā drīkstat izmantot attēlus no grāmatām stāstīšanas pasākumos un „stāstu laika” nodarbībās utt.

Autortiesību respektēšana nenozīmē, ka visiem ar tām saistītajiem būtu jāprasa atļauja vai jāmaksā, it īpaši, ja uzstāšanās notiek bezmaksas pasākumā un/vai (it īpaši neprofesionāla izpildītāja) ieraksts tiek izplatīts mācību nolūkos. Taču, ja notiek citēšana vai atstāstīšana, ja tiek rādīts vai atskaņots kāds ieraksts, ir jāzina, kad nepieciešama atsauce (jāpasaka, jāuzraksta, no kurienes šis teksts ir ņemts, jāmin teicēja, stāstnieka utt. vārds u. tml.). Jau citi noteikumi ir spēkā tad, ja pasākums vai ieraksta izplatīšana saistīti ar maksu un peļņas gūšanu. Labāk noslēgt līgumu, nevis paļauties uz mutisku vai iedomātu vienošanos. Jāzina, kādas tiesības uz izpildījuma ierakstu stāstnieks var nodot, slēdzot līgumu, un kas tik un tā paliek viņa īpašums.

Dažu valstu stāstnieku kopienām ir sava „stāstīšanas etiķete” – tajā, piemēram, aprakstīti gadījumi, kad, jāprasa atļauja stāstīt no cita stāstnieka dzirdētu vai ierakstītu stāstu, cik tālu stāsts jāpārveido, lai to varētu saukt par savējo, kādas ir tiesības uz stāsta ideju un izpildījuma stilu, kad būtu jāmaksā arī par tā izmantošanu utt. Ierakstot citu zemju stāstnieku uzstāšanos, tiekoties ar viņiem vai viesojoties ārzemēs, jāreķinās, ka var nākties sastapties ar citiem likumiem un tradīcijām, nekā mums pierasts.

Pieņemts uzskatīt, ka par stāstītāja, intervējamās personas vai lektora piekrišanu ieraksta izdarīšanai liecina jau tas, ka viņš neprotestē, redzot, ka tiek ieslēgta un izmantota attiecīgā aparatūra. Taču strīda gadījumā tas var nebūt pietiekams arguments. Mutvārdu vēstures un folkloras vākšanas intervijas laikā ar teicēju tiek parakstīts līgums par materiālu izmantošanu. Ieteicams jau laikus pirms dokumentēšanas stāstītājiem (un pasākuma rīkotājiem) pieklājīgi palūgt atļauju veikt ierakstu un paskaidrot, kādiem nolūkiem tas tiek darīts un kā tas tiks izmantots – citādi ierakstāmais, piemēram, var atteikties runāt, var sevi „cenzēt”, runāt neraksturīgi „pareizi”, vai vēlāk apvainoties, ka nav bijis redzams televīzijā...

Mūsdienās arvien lielāku nozīmi iegūst internets, un tā ietekmē likumos nostiprinātās autoru un izdevēju tiesības un pienākumi arvien biežāk vairs nespēj izturēt jauno tehnoloģiju radīto „spiedienu”. Droši vien gaidāms

¹ www.likumi.lv.

kādas izmaiņas arī likumdošanā. Pirms uzsākat kādu projektu, kur var būt skarti iepriekš minētie aspekti, ir vērts apzināt ne vien autortiesību „mutvārdu tradīcijas”, bet arī aktuālo likumdošanu.

Arhivēšana

Ar arhīvu varētu būt saprotama jebkura vieta, kur tiek glabāts savāktais, ierakstītais materiāls – sākot ar vācēja mājām (piemēram, grāmatplaukts vai datora cietais disks) un beidzot ar specializētu glabātuvī valsts mēroga iestādē. Šaurākā nozīmē par arhīvu var uzskatīt iestādi, kurai ir arhivēšanas funkcijas. Arhīvi valstī ir sakārtoti noteiktā sistēmā, kur katram ir sava interešu sfēra un savi pienākumi. Līdzās oficiālajiem noteikumiem tiem var būt arī savi nerakstīti noteikumi un tradīcijas.

Laika gaitā mainās priekšstati par to, kas būtu vācams un kas nē, kā tas glabājams un aprakstāms. Tas ietekmē arhīvu veidošanos un saturu, to, kādi un kāda veida materiāli tajos tiek pieņemti un uzglabāti. Jāņem vērā, ka bez pienācīga apraksta (vieta, laiks, personas) materiāls pamatoti var tikt uzskatīts par arhivēšanai nederīgu.

Saistībā ar stāstu pierakstiem un stāstīšanas pasākumu ierakstiem nozīmīgi būtu minēt šādus arhīvus (kur ne vien var nodot glabāšanā savus vākus, bet arī iepazīties ar bagātīgu citu vācēju krājumu):

1. **Latviešu folkloras krātuve** (LFK) ir Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta struktūrvienība. Ar LFK saistītajās mājaslapās¹ pagaidām nav aprakstīts, kā būtu jānoformē tās arhīvā nododamie materiāli, taču to var pajautāt vai saprast, aplūkojot digitālajā arhīvā jau pieejamo.² Jāņem vērā, ka LFK vēsturiski veidojušies kā manuskriptu arhīvs – tās dibināšanas laikā tehniskie dokumentēšanas līdzekļi nebija plaši pieejami, arī pēc pasaules zinātniskās tradīcijas tolaik primārie bija folkloras vākumi uz papīra, nevis ieraksti. Ideāli būtu, ja LFK iesniegto audio un video materiālu teksti būtu pilnībā transkribēti uz papīra, lai arhīva darbinieki tos varētu numurēt kā folkloras vienības (katram LFK arhīva tekstam ir savs unikāls numurs, tas sastāv no diviem skaitļiem, kur pirmais ir kolekcijas, bet otrais – teksta šajā kolekcijā numurs). Ja nav iespējams visu pārrakstīt, noteikti būtu jāpievieno pēc iespējas pilnīgs ieraksta satura rādītājs (vēlams, ar laika norādēm) un ziņas par katru teicēju (vārds, uzvārds, vecums, dzimšanas un pieraksta izdarīšanas vieta utt.), vācēju, notikuma vietu un laiku. Stāstnieki savukārt var ielūkoties LFK digitālajā arhīvā <http://garamantas.lv/> un papildināt savu repertuāru un zināšanas, iepazīstoties ar konkrētās vietās pierakstītām folkloras kolekcijām un klausoties dažādus senākus ierakstus.

¹ www.lfk.lv/; <http://lulfmi.lv/strukturvienibas/latviesu-folkloras-kratuve/>; <http://garamantas.lv/>.

² <http://garamantas.lv/>.

2. Latvijā lielākā zinātniskā organizācija, kas krāj un pētī dzīvesstāstus, ir **Nacionālās mutvārdu vēstures projekts** Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūtā.¹ Varat paaugstināties par iespējam piedalīties mutvārdu vēsturnieku rīkotajās ekspedīcijās un klausīties ierakstus viņu arhīvā, kur savākti vairāki tūkstoši dzīvesstāstu.
3. Materiālu glabāšanai var noderēti arī citi arhīvi un muzeji, tajā skaitā specializētie, vietējie un uz novadpētniecību vērstie – ja liekas, ka par jūsu vākumu nav interese lielpilsētā, tas var būt noderīgs kādai vietējai, šaurākai (profesionālai, interešu utt.) kopienai. Ja nododat materiālus lielākā arhīvā, ieteicams kopiju uzticēt arī vietējam, kur tā interesentiem var būt vieglāk sasniedzama.
4. Pie arhīviem būtu jāmin arī tādi, kas izmantojami nevis savu vākumu „novietošanai”, bet dod iespēju skatīties un/vai klausīties citu stāstītus „stāstus”. Sevišķi apjomīgs ir Latvijas radio raidījumu arhīvs.² Savukārt lielākajā publiski pieejamā videoarhīvā <https://www.youtube.com/> jūs varat ne vien iepazīties ar stāstīšanas (*storytelling*) pasākumiem visā pasaulē, bet ievietot arī savu pasākumu ierakstus. Digitālā pasaule piedāvā šeit arvien jaunas iespējas, piemēram, pasākumu tiešraides ar mobilā telefona palīdzību <https://www.facebook.com/>.

Ja lielāka apjoma ierakstus nepieciešams pārrakstīt uz papīra, ļoti palīdz transkripcijas programmatūra, piemēram, bezmaksas programma, kas ļauj vadīt audioatskaņošanu, neizejot no teksta redaktora: <http://www.nch.com.au/subscribe/index.html>. Pagaidām vēl nav programmatūras, kas latviski runāto tieši pārvērstu tekstā. Tomēr ir vērts palaikam paaugstināties, kā attīstās latviešu valodas runas atpazīšanas tehnoloģija, piemēram, Mākslīgā intelekta laboratorijā.³

Nododot materiālus arhīvā, rakstiski jāvienojas par to uzglabāšanas un izmantošanas noteikumiem. Ja uzticat (ne tikai arhivējot, bet arī dodot kādam klausīties) nemontētus ierakstus, kur dzirdami, redzami citi cilvēki, būtu jāsaņem šo cilvēku piekrišana, kā arī jāpievērš uzmanība, vai tur nav kas tāds, kas varētu viņus kompromitēt, parādīt nevēlamā gaismā. Varbūt tur ir ar likumu vai pieņemtajām tradīcijām aizsargāta viņu personīgā informācija (piemēram, cilvēkam var likties, ka viņš neizskatās labi vai ir izteicies „pārāk spēcīgi”, var būt minēti intīmāki viņu dzīves fakti, plašākai publikai neparedzēti izteikumi par paziņām vai kaimiņiem, informācija, ko varētu izmantot zagļi). Šis iemesls var būt pamatots attaisnojums vismaz pagaidām nenodot ierakstus publiski pieejamā arhīvā, ja nav pietiekamas pārliecības, ka tie tiks pienācīgi aizsargāti un izmantoti tikai zinātniskai pētniecībai.

Ja tiek nolemts dokumentācijas materiālus vismaz kādu laiku glabāt tikai savā (vai projekta, stāstnieku kopienas, bibliotēkas, privāta vai publiska muzeja utt.) arhīvā, tas nenozīmē, ka attiecīgā arhīva turētājam pašam nebūtu

¹ www.dzivesstasts.lv/lv/default.htm.

² <http://www.latvijasradio.lsm.lv/lv/lr/arhivs/>.

³ <http://valoda.aialab.lv/folkloras/pasakas/> –, kā arī citi folkloras publicējumi.

jārūpējas par pienācīgu saglabāšanu. Nevajag domāt, ka šie materiāli ir tikai jūsu personīgais īpašums, – stāstītāji ir uzticējuši jums savus piedzīvotos un varbūt paaudzēs mantotos stāstus, te ir atainoti jūsu kopīgi sagatavotie pasākumi, pakāpeniski aizmirstās vai no jauna topošās tradīcijas. Pat tad, ja jums liekas, ka kādās intervijās vai ierakstos neviens nestāsta „neko svarīgu”, ka dažas fotogrāfijas ir „tikai niekošanās” vai „veci papīri” – pēc kāda laika tieši šis materiāls var būt nozīmīgs kādos pētījumos vai izrādīties dārgas atmiņas par kādu cilvēku.

Jebkādam materiālam ieteicams izgatavot vairākas kopijas un neglabāt tās visas vienkop. Vēlams noskaidrot, kādi ir drošākie datu nesēji, kā arī sagatavot pēc iespējas pilnīgāku šo materiālu aprakstu.

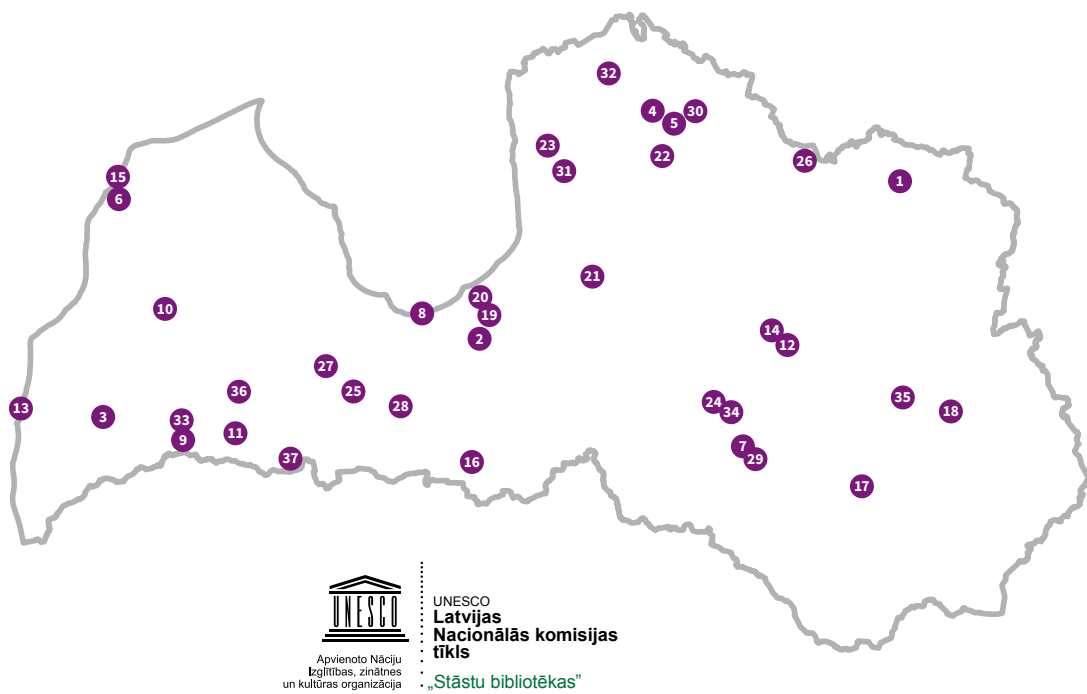
Jāmeklē iespējas šo it kā „personīgo” arhīvu padarīt pieejamu vismaz savas stāstnieku kopienas dalībniekiem, liedzot pieeju tiem, kas varētu tam kaitēt vai kam nebūtu tiesību to izmantot. Šāds arhīvs ne vien dod iespējas (piemēram, zināt, kad, kas un kā noticis), bet arī uzliek pienākumus – to saglabāt, kārtot un papildināt.

Taču – lai būtu iespējams dokumentēt, arhivēt un ņemt vai neņemt vērā šeit rakstītos padomus – kas ir nepieciešams vispirms? Nu, protams, interesanti stāsti, droši un priecīgi stāstnieki un stāstīšanai piemērotas situācijas. Arī mūsdienu steigas un tehnikas piesātinātajā pasaulē cilvēkiem ir vajadzīgi visdažādākie stāsti, vajadzīga tieša mutvārdu komunikācija, vajadzīgs dzirdēt tuva cilvēka balsi un vismaz dažreiz izplest savas iztēles spārnus. No mums atkarīgs, vai modernās tehnoloģijas traucēs vai, gluži otrādi, palīdzēs mums realizēt šīs cilvēku pamatvajadzības un pamattiesības – klausīties un stāstīt stāstus.

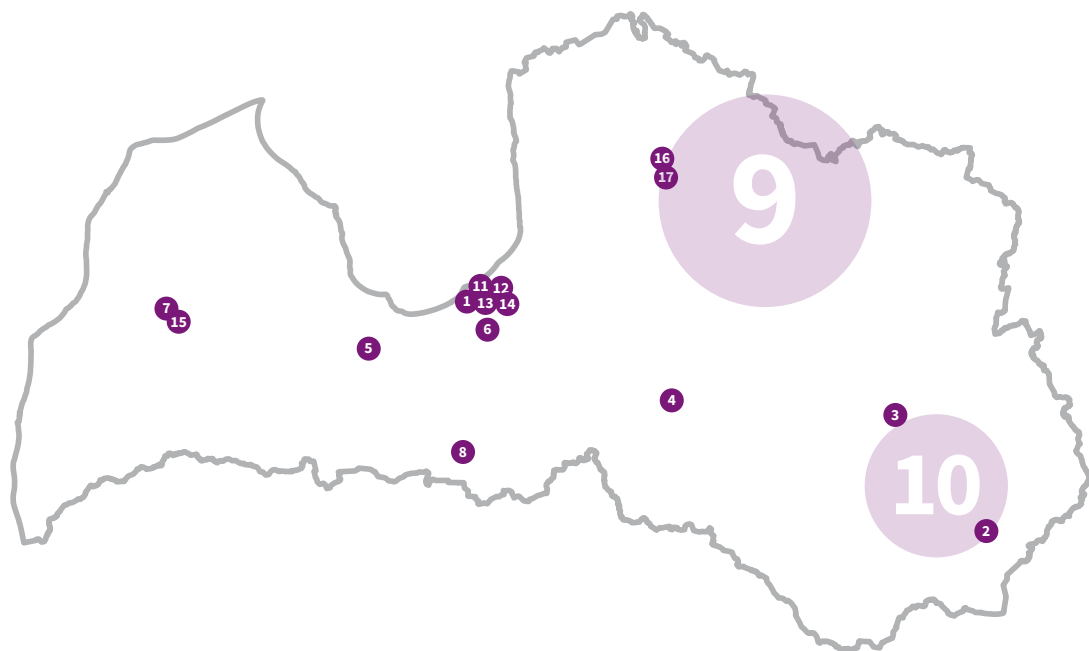
Nobeigums

UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas tīkla „Stāstu bibliotēkas” dalībnieki no 2017. līdz 2019. gadam

1 Alūksnes pilsētas bibliotēka	20 Rīgas Centrālās bibliotēkas Pieaugušo literatūras nodaļa
2 Baložu pilsētas bibliotēka	21 Siguldovas novada Siguldovas pagasta Centra bibliotēka – Jūdažu pagasta bibliotēka
3 Bunkas pagasta Krotas bibliotēka	22 Valmieras bibliotēka
4 Burtnieku pagasta bibliotēka	23 Viļķenes bibliotēka
5 Ēveles pagasta/skolas bibliotēka	24 Aiviekstes pagasta bibliotēka
6 Gāliņciema bibliotēka	25 Aizstrautnieku bibliotēka
7 Jēkabpils pilsētas bibliotēka	26 Gaujienas bibliotēka
8 Dubultu bērnu bibliotēka	27 Jaunpils pagasta bibliotēka
9 Kalnu bibliotēka	28 Jelgavas pilsētas bibliotēka
10 Kuldīgas Galvenā bibliotēka	29 Jēkabpils Galvenā bibliotēka
11 Kursiņu pagasta bibliotēka-informācijas centrs	30 Jērcēnu pagasta bibliotēka – informācijas centrs
12 Lazdonas pagasta bibliotēka	31 Limbažu Galvenā bibliotēka
13 Liepājas Centrālā zinātniskā bibliotēka, filiālbibliotēka „Varavīksne”	32 Mazsalacas pilsētas bibliotēka
14 Madonas novada bibliotēka	33 Nīgrandes pagasta bibliotēka
15 Pārventas bibliotēka	34 Pļaviņu novada bibliotēka
16 Pilsrundāles bibliotēka	35 Rikavas pagasta bibliotēka
17 Preiļu Galvenā bibliotēka	36 Saldus pilsētas bibliotēka
18 Rēzeknes pilsētas Centrālā bibliotēka	37 Vadakstes bibliotēka
19 Rīgas Centrālās bibliotēkas Bišumuižas filiālbibliotēka	

1 Stāstnieku konkurss „Teci, teci, valodiņa” un “Anekdošu virpulis” 2 Dziedošo kolektīvu un „gvelžu” saiets „Auni kūjas, laksteigola!” Dagdā 3 Ikgadējais stāstnieku un ziņģētāju vakars Viļānos 4 Kokneses stāstnieku un ziņģētāju vakars „Kokneses Ziņģe” 5 Spoku stāsti un „Kolhozieņu stāsti” Džūkstes Pasaku muzejā 6 Lielā Stāstu nakts Ķekavas novada Katlakalnā 7 Kurzemes stāstnieku festivāls „Ziv zup” 8 Zemgales stāstnieku festivāls „Gāž podus Rundālē”	9 Vidzemes stāstnieku festivāls 10 Latgales stāstnieku festivāls „Omotu stuosti” 11 UNESCO Latvijas Nacionālā komisija 12 Latvijas Nacionālais kultūras centrs 13 Tradicionālās kultūras biedrība „Aprīka” 14 Latviešu folkloras krātuve 15 Kurzemes kultūras mantojuma centrs „Kūrava” 16 Vidzemes kultūras un mākslas biedrība „Haritas” 17 Vidzemes stāstnieku kopa

...un individuāli stāstnieki, atbalstītāji, stāstnieku un folkloras kopas visā Latvijā

Ceļavārdi stāstniekiem un viņu atbalstītājiem

Ikdienas kultūras kontekstā stāstniecība Latvijā ir saziņas sastāvdaļa, kas sevi īpaši neizceļ. Tā pašsaprotami rotājas sarunās, tiek lietota kā pedagoģisks pārliecināšanas līdzeklis, zināšanu tālāk devējs vai izklaides iespēja dažādās sociālajās grupās. To raksturo vietējo izlokšņu šarms, katra stāstnieka individuālais stils, vārdu krājums un komunikatīvā pievilcība. Vienlaikus ikdienas sarunās un stāstos veidojas kopīgas vērtības, stabilizējas vārdu, tēlu un simbolu nozīmes. Kā atgādina Pols Rikērs (*Paul Ricoeur*) – „Mēs saprotam sevi tikai garajā apkārtceļā, kas ved caur kultūras liecībās uzkrātajām zīmēm.”¹ Stāsts ir viena no kultūras zīmēm. Katrs stāsta savu stāstu, bet no tiem veidojas kopīgais stāsts par mums, mūsu valodu tās krāšņajā daudzveidībā, mūsu sapņiem, ideāliem, veiksmēm un neveiksmēm, mūsu attiecībām ar kultūras zīmēm un simboliem, kuri glabā mūsu vērtības.

Stāstnieku sarikojumi un festivāli ir stāstnieku un klausītāju tikšanās vieta, mūsu stāstu ietvars, kas izceļ stāsta un stāstnieka vērtību, izkristalizē aktuālo, atgādina par mantoto un liek savus nākotnes sapņus un vīzijas ietērt stāstos.

Pievēršot uzmanību stāstu stāstīšanai lielākās un mazākās kopienās, nākas domāt par valodas normativitātes un stāstījuma ekspresivitātes attiecībām, par publiski pieļaujamo un nepieļaujamo, par vecumam un sociālajam statusam atbilstošu un neatbilstošu, par stāstīšanas vērtību un noklusējamo, bet... ir ļoti svarīgi atcerēties, ka patiesums, rotaļa un spēle, nevis pareizība, rātnums un pakļaušanās normām ir radošas dzīves galvenā artērija un kodols. Ja nav spēles, robežu taustīšanas, dedzīgas sava viedokļa aizstāvības, ņemot palīgā pārliecinošu stāstu, nav arī radošas dzīves. Ja nav pilnasinīgas, radošām pretrunām un to risinājumiem bagātas dzīves, ja nav uzvaras salduma, zaudējuma rūgtuma, pretošanās spēta un pakļaušanās sajuma, tad nav arī dvēseles stīgas ievibrējoša stāsta.

Stāsts ir tas, kas gaumīgā veidā ļauj sabalansēt mantoto ar jaunradīto un katru reizi no jauna stāstīšanas situācijā iegūst to formu, kas visvairāk piemērota klātesošajiem, ja to stāsta harizmātisks un meistarīgs stāstnieks. Stāstnieks ir tas, kuram ir stāsts, bet stāsts pa īstam rodas ik reiz no jauna, kad satiekas stāstnieks, stāsts un klausītājs. Tas ir tik netverami un vienlaikus tik personiski un uzrunājoši!

Lai mums priecīgas satikšanās ar stāstiem un stāstniekiem gan ikdienā, gan īpašos stāstiem veltītos sarikojumos, kuros katram no mums ir iespēja no klausītāja pārtapt radītājā – stāstniekā tuvākā vai tālākā nākotnē!

¹ Ricoeur P. The Hermeneutical Function of the Distanciation. *From Text to Action: Essays on Hermeneutics II*. Evanston, Illinois: North-Western University Press, 2007. P. 143

Storyteller. Community. Cultural space.

Safeguarding tradition is increasingly becoming one of the highest priorities of cultural policy making in the world today. The role of tradition in community life and the constitution of cultural identity is internationally understood and recognized as vital for social development and a community's sense of self-confidence.

UNESCO, a specialized agency of the UNO in education, science, culture, communication and information, implements cultural heritage programming to support the protection of human heritage, world memory, and culture. The framework provided by the Convention of Intangible Cultural Heritage is vital for the work of safeguarding the intangible cultural heritage of every nation and, consequently, the intangible cultural heritage of the entire world.

UNESCO supports stories and storytelling as a fundamental expression of intangible cultural heritage and views story as a central cultural value and storytelling as an important social skill and method which strengthens intergenerational dialogue, the transmission of knowledge and skills to future generations, contributes to the appreciation of other cultures, promotes synergy between diverse types of heritage, and confers added value through emotional narrative.

The storytelling movement has undergone tremendous growth in the last twenty years and is equivalent to other forms of intangible cultural heritage in its significance, subject matter, and diversity.

Storytelling plays an important role in strengthening communities, enriching cultural space, educating youth, and transmitting traditions over generations. A well told story blends skill, knowledge and experience to convey with subtleness values and successful ways of putting them into practice.

As it does elsewhere, storytelling practice in Latvia combines hereditary tales with new stories, fresh stories of recent experience, stories polished over generations, storytelling techniques and modern means of communication. Storytelling improves public speaking skills and provides a platform for the development of intergeneration communication competencies.

In the cultural space of Latvia, the storytelling tradition is supported through two main long-term initiatives that have already contributed to the development of the process:

- The “Pulkā eimu, pulkā teku” Festival programming targeting an audience of children and youth, provides the means to master and transmit intangible cultural heritage, facilitating the acquisition of skills and knowledge development in a non-formal educational setting;
- The “Storytelling Libraries” Network of the UNESCO Latvian National Commission presents activities oriented toward life-long learning and capacity building regarding intangible cultural heritage to strengthen storytelling at the community level. The diverse storytelling practices of Latvia have not been widely or sufficiently researched, therefore it is important to document various practices, traditions and transmission methods, in addition to encouraging cooperation between different generations.

Almost ten years of work on the “Storytelling Libraries” project leads to three main conclusions:

- Storytelling skills allow individuals to articulate insights into the current state of affairs, recall the past and envision the future. Stories can impart information, touch hearts, make people laugh, offer lessons, entertain, and experience a wide range of emotions.
- A story has not only text, but also subtext and context. Successful storytelling calls for communication and interaction between storyteller and audience, which requires truthful and authentic delivery, genuine interest on both sides and mutual trust.
- There is no single correct storytelling style, nor is there a most authentic text, or any best way to tell a story.

Intellectual reflection on the present, past and future is also of critical importance in the cultivation of storytelling traditions. This task in Latvia was facilitated by two storytelling conferences held in 2016 and 2017. The conference reports stressed the necessity of integrating research on storytelling processes into academic contexts, encouraging the development of cooperation and constructive dialogue between storytelling event organizers and scholars. There were also calls to develop a proposal for storytelling training models in both formal and non-formal educational settings. The conversations initiated by these conferences and models which emerged as a result, served as the foundation for a new non-governmental organization, The Storytellers’ Association of Latvia, in 2017.

The mission of The Storytellers’ Association is to serve as a consolidated platform for storytellers to safeguard, protect and promote storytelling in the community, enhance public awareness of this oral tradition and its varieties in Latvia and raises international awareness.

The goals of the Association are as follows:

1. the long-term promotion of safeguarding, development and transmission of storytelling traditions in Latvia;
2. building international recognition of the experience of individual nations, facilitating experience exchange in the field and the sharing of best practices at the national level.

Going forward, The Storytellers’ Association will concentrate on developing and implementing both long-term and short-term strategies for the further development of storytelling traditions and storytelling management in Latvia. The three main tasks of the Association are the following:

- providing opportunities for life-long learning for storytellers;
- facilitating international cooperation and the entry of new scholars into the field;
- safeguarding the distinctive character and uniqueness of traditional regional cultures.

Stories are one of the cornerstones of human culture. Each and every one of us tells stories, and out of these stories a common story emerges about all of us, as do our languages in all of their rich diversity. Stories also carry our dreams, ideals, successes and failures, and convey our relationships with the signs and symbols of our culture which convey our collective values. All of these stories need to be told and documented, recorded and recreated each and every time in an ongoing dialogue with the world as it is, the audience and other elements of cultural space.